

Per scoprire le radici dell'albero genealogico bisogna essere muniti di conoscenza e coraggio, cose che a noi albanesi non mancano. «Le stelle non si vergognano di sembrare lucciole, ma anche le lucciole si onorano di sembrare stelle».

RRËNJËT

LE RADICI

GIORNALE INDIPENDENTE

❖ Anno 24
❖ Numero 2
❖ Maggio 2026

❖ Mensile di attualità e cultura italo-albanese
Direttore editoriale: Hasan Aliaj

❖ Distribuzione gratuita in:
Albania, Australia,
Belgio, Canada, Germania,
Grecia, Francia, Italia,
Stati Uniti e Svizzera

PËR EMËRTIMIN “SHQIPTAR”

Nga NIKOS STYLOS - Historian

Duke pasur parasysh shumë pamje të lashta të shqiponjës, nga të cilat njëra është ajo e mësipërme që është gjetur në rrënojat e orakullit të Dodonës, dhe duke supozuar se emri kombëtar shqiptar vjen nga emri shqiponjë, si dhe se këtë emër ose këtë përcaktim e kishte marrë dikush në antikitet, të cilin mund ta quajmë edhe emërtues i Shqiptarëve, duke kërkuar më tepër rreth këtij do të kalojmë te shkrimet e lashta, që kanë arritur tek ne dhe kanë mbetur pa pësuar asnjë censurë kombëtare.

Nga këto, si të parat zgjedha dy monedhat në vijim, të cilat janë nxjerrë nga Elejët në organizimin e Lojërave Olimpikë të Lashta të Olimpiadës së 107-të në vitin 352 p.e.s., në të cilat, siç shohim nga njëra anë është paraqitur Zeusi dhe nga ana tjetër shqiponja, me mbishkrimin për të FAA E IQN.

Gjithashtu interesante gjej faktin që në alfabetin që përdornin Elejët në vitin 352 p.e.s., kemi edhe shkronjën F, që quhej digamma nga grekët, shqiptimi i të cilës vazhdon të konsiderohet i panjohur për grekët. Një shkronjë që tregon se Elejët deri atëherë nuk e kishin marrë alfabetin e Atenianëve, përdorimi i të cilit u vendos zyrtarisht në Athinë në vitin 403 p.e.s., me një dekret të atëhershëm të prijësit të Athinës Pronapidihi¹, i cili nuk përfshinte F-n (digamma) në shkronjat e tij.

Për shqiptimin e shkronjës F, theksoj që është një shkronjë e dyfishtë e cila me alfabetin shqiptar mund ta transkriptojmë si DJ, dhe më saktë DIJ, ku IJ shqiptohet ashtu si në alfabetin holandez, ose si në alfabetin me të cilin është shkruar fjalori Latino - Epiroticum i Frang Bardhit, nga i cili po transferoj fjalët: *ljet*, *spy*, *pr*, ku një nga shkronjat e tyre është edhe I.

Statere të Olimpisë të nxjerra për organizimin e 107-të të Lojërave Olimpikë të lashta në 352 p.e.s.

Ashtu si shohim në të dytin nga këto monedha, ku madje shqiponja është ulur mbi një kapitel jonik, është e shkruar dhe me ndarje në fjalë teksti:

FAA E IQN

dhe e transkriptuar me alfabetin shqiptar,

DJAL E ION,

sipas të cilit mund të themi se ai që paraqitet si shqiponjë ishte bir i Ionit (Jonit), i etnarnit (kreu i një grupi etnik) të Jonëve.

Krye shkopi në formë shqiponje në bronz. Është gjetur në Dodonë dhe prodhimi i tij llogaritet nga fundi i shekullit të 6-të ose fillimi i shekullit të 5-të p.e.s. Ndodhet në Muzeun Arkeologjik në Janinë.

Edhe pse për këtë djalë të Jonit, te shkrimtarët e lashtë grekë nuk kemi asnjë informacion, për Jonin te shkrimtarë të ndryshëm kemi informacionin se ai ishte djali, i djalit të Elenës, Ksuthos dhe i Kreusës, vajzës së Erekteut, mbretit mitik të Athinës, dhe vëllai i Aheoit.

Duke marrë parasysh se ky mbishkrim është shkruar në gjuhën që sot quhet gjuha shqipe, si shpjegim përse është shkruar në këtë gjuhë, po përcjell fragmentin tjetër nga Herodoti:

«94. Jonët kontribuan me njëqind anije dhe ishin të armatosur si grekët. Sa banuan në Peloponez, në rajonin që sot quhet Akhaia, para se të shkonin atje Danausi dhe Ksuthi, Jonët, siç dëshmojnë grekët, quheshin Pelasgët Egjalei, dhe morën emrin Jonë nga Joni, djali i Ksuthit.

95. Banorët e ishujve dhanë shtatëmbëdhjetë anije dhe ishin të armatosur si grekët. Edhe ata ishin Pelasgë dhe u quajtën Jonë më vonë, ashtu si ndodhi pikërisht edhe me Jonët, të cilët ishin nga origjina athinas dhe themelues të Dhjetëdhjetës. Aiolët kontribuan me gjashtëdhjetë anije, mbanin armë po ashtu si grekët dhe më parë quheshin Pelasgë, siç dëshmojnë grekët. ...»²

Duke marrë parasysh këtë mbishkrim, thjesht do të them se ka ardhur koha që grekët dhe shqiptarët të rishikojnë çfarë thuhet për origjinën e Arvanitasve në Greqi.

Pa u zgjatur këtu me detaje për Ion ose Ionin i njohur ndryshe, duke kërkuar informacione për fëmijët e tij, thjesht do të them se e vetmja që gjejmë tek shkrimtarët e lashtë grekë është se ata ishin katër, të quajtur Geleon, Aigikoris, Argadhis dhe Oplis, nga të cilët, sipas asaj që

shkruan Herodoti³, morën emrat e tyre të katër fiset e lashta të Athinës: Geleontët, Aigikoretët, Argadheët, Oplitet, kur Joni, djali i Ksuthit u bë strateg i Athinasve, dhe populli që fillimisht ishte Pellazg, të quajtur Krania dhe më pas Kekropidë, mori emrin Jona.

Pa u ndalur këtu se kush dhe pse shkatërroi historinë e vërtetë, duke kërkuar më shumë për djalin e Ionit, i cili në monedhat e sipërpërmendura shfaqet si shqiponjë, po sjell dhe fotografinë tjetër të një shqiponje prej bronzi, ku mbi të shkruhet emri HAIOΣ (DIELL). Kjo statujë është gjetur në Siri, dhe ndërtimi i saj daton nga shekulli i 2-të p.e.s.

Figurë bronzi e shqiponjës me mbishkrimin HAIOΣ (DIELL), nga Siria e shekullit II p.e.s. Koleksion privat. (LIMC, v. III (1), f. 706).

Duke marrë parasysh emrin HAIOΣ (DIELL), po përshkruaj edhe dy monedhat e lashta që vijnë, ku për personin e paraqitur, i cili mban shkopin mbretëror në dorën e majtë, në të parën është shkruar emri HAIOΣ (DIELL) dhe në të dytën, ku, siç shohim poshtë majtas është paraqitur edhe një shqiponjë, është shkruar emri HAIOΣ ΣΑΡΑΠΙΣ (DIELL SARAPIS).

A'. Monedhë e perandorisë Kushan ose Kussano prodhuar nga KANHPKA (Kanishka) I., që ishte perandor rreth 127-150 pas Kr., në monedhprerësen në Baktريا.

B'. Monedhë nga Aleksandria e Egjiptit prerë nga Domitianus 86/87 pas Kr. me Sarapin e ikonizuar me mbishkrimin HAIOΣ ΣΑΡΑΠΙΣ (DIELL SARAPI).

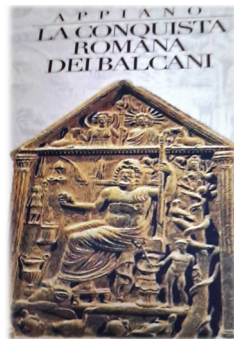
Duke supozuar se emri ose një nga emrat e djalit të Jonit, i cili në monedhat e mësipërme paraqitet si shqiponjë, ishte Sarapis, po sjell edhe fragmentin tjetër nga Apollodori:

(vazhdon në faqen 2)

Të zbuloshe rrenjet e trungut gjënetik patjetër duhet të jesh i paisur me dituri e kurajo, të cilat në shqiptareve nuk na mungojnë. «Yjet nuk e kanë për turp të duken si xixellonja, por dhe xixellonjat e kanë për nder të duken si yjet».

LIBRO ILLIRICO – DI APPIANO ALESSANDRINO

A cura di
FITIJE PICARI

I Greci ritengono Illiri i popoli stanziati al di sopra della Macedonia e della Tracia, a partire dalla Caonia e dalla Tesprozia fino al fiume Istro. Questa è infatti la lunghezza del territorio, mentre in larghezza va dai monti della Macedonia e della Tracia fino alla Peonia, allo Ionio e alle pendici delle Alpi.

(leoni në faqen 3)

L'ITALIA CHE NON AVEVO CONOSCIUTO

di Prof. Dr. ARBEN MALAJ

Per l'Italia, il Paese che ha ispirato intere generazioni di albanesi, esiste un'espressione che abbiamo sentito profondamente in ogni fase della nostra transizione: "L'Italia non è semplicemente un Paese, è uno stato d'animo." Questo stato d'animo non lo abbiamo conosciuto attraverso i libri di storia, ma attraverso le onde della radio e gli schermi televisivi che rompevano il nostro duro isolamento. Per noi, l'Italia era la luce in fondo al tunnel comunista, una finestra dalla quale osavamo sognare la libertà.

(legi a pagina 8)

PAOLO FORESTI: RICORDI DELL'ALBANIA DAL 1992 AL 1997 E LA FIDUCIA NEL FUTURO DEL PAESE

Intervista di HASAN ALIAJ

In questa intervista esclusiva, l'ex ambasciatore d'Italia in Albania, Paolo Foresti, condivide i suoi ricordi di uno dei periodi più difficili della storia moderna albanese, la crisi del 1997. Parla delle sfide diplomatiche, del ruolo dell'Italia, di incontri poco conosciuti dell'epoca e del suo particolare rispetto per il popolo albanese e il mondo arbëresh.

(legi a pagina 12, 13)

Për emërtimin “shqiptar”

(vazhdon nga faqen 2)

“Oqeani dhe Tethys lindën një djalë, Inakhon, dhe nga ai emërohet një lumë në Argos Inakhos. Inakho lind me Melian, bijën e Oqeanit, Foroneun dhe Egealeun. Egealeu vdiq pa fëmijë, prandaj i gjithë vendi u quajt Aigealeja. Dhe Foroneu, mbreti i gjithë vendit që më vonë emërohet Peloponezi, lind me nimfën Teledhikën, Apin dhe Nioven. Api abuzoi me pushtetin e tij, u bë një tiran i ashpër dhe emëroi vendin Apia. Megjithatë, u vra në një komplot që organizuan kundër tij Telksioni dhe Telhinos dhe humbi pa trashëgimtarë. Pas vdekjes së tij u bë hyjnor me emrin Sarapis.”⁴

Fragment sipas të cilit hipotetikisht mund të themi, duke marrë parasysh se Sarapis është emri hyjnor i Apit, se Api dhe Niove ishin fëmijë të Jonit. Për këtë supozim disa vërtetime i gjejmë në shkrimet e përmendura më parë të Herodotit:

Drahma argjendi të Bashkësisë së Epirit
(. 232 – 168 p.e.s.)

Mensile di attualità,
storia e cultura italo-albanese

Direttore editoriale: Hasan Aliaj

Sede operativa presso: Hasan Aliaj

via Principe Amedeo n. 20,

00046 Grottaferrata (RM)

Tel. +39/3335912236

hasan.ali@tiscali.it

redazione.rrenjet@yahoo.com

editoriarrenjet@hotmail.it

gazetarrenjet.word.pres

Capo redattore: Andrea Llukani

Capo traduttore: Valbona Jakova

Fotocronista: Ylber Gjergji

Marketing: Petrit Aliaj

Traduttori: Ana Bisholla, Lindita Ngresi.

Traduttore lingua inglese: Dr. Shpresa Fundo Gjergji

Traduttore lingua francese: Mirela Xhava Leka

Membro del giornale: Antonio Biasco,

Angelo D'Ottavi, Aurel Shtembari,

Imer Xhemail Lladrovi, Fitije Picari,

Giuseppe Chimisso, Lilly Gradilone, Lutfi Alia, Mark

Palnikaj, Dr. Adriana Qafa,

Nikollaq Doraci, Petrit Belliu, Peter Stoka

Eqerem Canaj

Direttore responsabile:

Daniele Priori

Proprietario ed editore:

Associazione “Rrenjet” – Le radici

Direzione, redazione e amministrazione:

via Principe Amedeo n. 20,

00046 Grottaferrata (RM).

Tel. + 39/0683606938,

cell: +39/3335912236

Registrazione del Tribunale civile di Velletri

n. 11/2003 del 25/06/2003

Përkujdesja grafike: Botime M&B

E-mail: mbbotime@gmail.com tel: +355/692068603

Amuletë të lashta romake me figurën e Sarapit nga karneoli.

«Ndërsa banonin në Peloponez, në zonën që sot quhet Akhaja, ... siç dëshmojnë grekët, quheshin Pelasgët Egjalitë dhe morën emrin Jonë nga Joni, djali i Ksuthos» duke ditur nga shkrimet e përmendura më parë të Apollodorit, se Egjalia nga Api u quajt Apia.

Duke supozuar se Peloponezi ishte vetëm një pjesë e vendit Apias dhe Egjalias, të quajtur më përpara, po përcjell dhe dy monedha të lashta në vijim, ku, siç shohim, kemi përsëri të ilustruar shqiponjën, dhe madje me emrin kombëtar ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ (APEIROTAN) të shkruar rreth saj. Emër që, duke e ndarë në fjalët ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ (APEIROTAN), në gjuhën e Shqiptarëve, ose gjuhën e Epirit siç e quan Frang Bardhi, me fjalë të tjera do të thotë: vendi ku rronte (jetonte) Api.

Më interesante në këto monedha gjej se, nga ana tjetër, është paraqitur edhe Zeusi i Dodonës, i njohur gjithashtu si Zeusi Pellagjik. Duke e ditur nga ato që shkruan Herodoti⁵ se orakulli i Dodonës ishte jo vetëm i pari, por edhe i vetmi në kohët e lashta të largëta, sjell edhe dy amuletë të mëvonshme ku paraqitet Sarapi, ku, në të parin është shkruar: ΜΕΓΑ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΣΑΡΑΠΙΣ (I madh është emri i Sarapit), dhe në të dytin, nga ana e pasme: ΕΙC ΖΕΥC CΕΡΑΠΗC (i njëi ose i pari Zeus Sarapis). Një tekst i cili, duke interpretuar ΕΙC si njëshi ose i pari, mundet të identifikojmë Zeusin Sarapi me Zeusin e Dodonës.

Monedha romake të Sarapit me mbishkrimin DEOS SANCTOS SARAPIDI, nga vitet 360 - 363 pas Krishtit.

Duke konsideruar këtë identifikim si të saktë, dhe duke pasur parasysh nga shkrimet e Homerit dhe lutjen e Akilit ndaj Zeusit për mbrojtjen e Patroklit:

«Ζευ ἄνα, Δωδωναίε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων, Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρον ...».⁶

Dhe në përkthim:

«O Zeusi mbret, Dodonas Pelasg, që banon larg dhe sundon Dodonën e ftohtë; ...» mund të shpjegojmë gjithashtu prejardhjen dhe emërtimin ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ (APEIROTAN) dhe me ndarjen ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ (APEIROTAN).

Duke marrë parasysh se në monedhën e dytë nga monedhat e sipërpërmendura të Bashkësisë së Epirit (rreth 232–167 p.e.s.), për Zeusin e Dodonës është shkruar edhe emri ose karakterizimi ΑΡΧΗΝ, i cili në dialektin tim amtar përdoret edhe sot si një formë e albanizuar e ΑΓΙΟΣ (Shën), duke identifikuar Zeusin e Dodonës me Sarapin, paraqes edhe dy monedhat romake më poshtë, ku, siç shohim, për SARAPIDIN, që paraqitet në to, është shkruar edhe karakterizimi DEO SANCTO, që në përkthim do të thotë: Perëndi i shenjtë.

Duke marrë në konsideratë gjithashtu se në monedhën e parë nga monedhat e përmendura të Bashkësisë së Epirit, shqiponja ndodhet brenda një kurore degësh dushku, e njohur gjithashtu me emrin figos, si pema (druri) e shenjtë e Dodonës, e konsideroj të denjë për t'u përmendur se fruti i kësaj peme, që e kemi të paraqitur edhe në monedhën tjetër, gjendet i varur në vend të kryqit në pjesën e poshtme të kantileve në kishat e vjetra në Epir dhe në Ishujt Jonianë.

1 Grammatiki Graeci, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1965. Komete Vatikane, f. 185.

2 Herodhoti Alikarnasi Historie. Libri 7, § 94-95.

3 Herodhoti Alikarnasi Historie. Libri 2, § 52 – 58.

4 Apollodhoru Bibliothiki, Libri i Dytë 1,1.

5 Herodhoti Alikarnasi Historie. Si dhe më sipër.

6 Iliada e Homerit, Rapsodia P (16), vargjet 233-234.

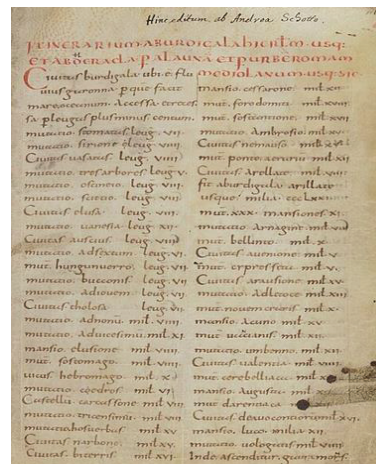
CONSERVARE I BENI STORICI, UN INVESTIMENTO PER LE FUTURE GENERAZIONI

Di ANGELO D'OTTAVI
- Grottaferrata

La protezione dei beni archeologici posseduti da ogni paese è una parte importante per lo sviluppo turistico, ma anche la preservazione della cultura e delle radici di un popolo. Nell'Europa uno dei beni significativi, presenti in quasi tutti i paesi, sono le strade romane, esse rappresentano non solo un grande bene archeologico, ma più strettamente un collegamento tra le varie culture. Lungo questi assi stradali lunghi centinaia, o migliaia di chilometri passavano merci, idee e culture diverse, permettendo una ricchezza materiale e spirituale che non si era mai vista nei secoli precedenti, una ricchezza che è perdurata oltre la caduta dell'Impero Romano, nel medioevo e nei secoli successivi, e anche ai giorni nostri molte strade moderne ricalcano i vecchi tracciati.

Per la Civiltà Romana le strade erano così importanti che esse erano affidate ai “Curatores” funzionari statali il cui compito era manutenzione continuamente l'efficienza delle stesse, e affinché i flussi di merci, al seguito delle quali viaggiavano idee ed esperienze, fossero regolari e controllati le strade furono munite di speciali servizi, come le “Mansio”, luoghi di sosta dove mangiare, dormire e fare un bagno ristoratore nelle terme associate alle Mansio; oppure le “Mutatio” strutture create per il cambio dei cavalli. Queste strutture erano riservate ai soli funzionari statali, muniti di apposita autorizzazione, ma presto lungo le vie romane comparvero strutture private per l'assistenza ai viaggiatori e mercanti dove era possibile sostare a pagamento, con servizi al pari delle Mansio pubbliche.

Queste strutture prendevano il nome di “Tabernae” o di “Caupone”; le Tabernae non avevano il Hitinerarium significato spregiativo che oggi le diamo ed erano strutture più che dignitose per sostare, mangiare e dormire; le Caupone erano strutture più semplici, quasi delle stazioni di servizio della via. Le Mansio e le Mutatio, spesso con l'evolversi del tempo, divennero punti importanti per il viaggiatore, infatti assieme alle Tabernae e Caupone, diedero vita a villaggi e a città. La nascita dei paesi e delle città lungo le vie consolari, fu una naturale conseguenza del flusso dei viaggiatori, essi oltre ai bisogni elementari di mangiare, dormire, fare un bagno, spesso avevano bisogno di riparare un carro, cambiare i ferri ai propri cavalli, fare provviste, ecc. per cui con la nascita di botteghe in questi punti nodali della via, e con le necessarie case per le famiglie degli artigiani, si svilupparono i centri abitati. Di queste ed altre informazioni ne abbiamo conoscenza grazie ai cosiddetti “Itineraria Adnotatum”, ovvero diari di viaggio di pellegrini o viaggiatori, che annotavano le Mansio e le Civitas dove avevano fatto sosta, aggiungendo brevi note. Il più antico diario di cui abbiamo conoscenza, scritto tra il 333 e il 334 d.c. da un alto funzionario di Burdigala (l'attuale Bordeaux), denominato “Hitinerarium Burdigalense” il cui titolo completo è: Hitinerarium “a Burdigala Hierusalem usque et ab Heraclea per Alauem et per urbe Roman Mdiolanum usque sic”, ovvero: “Itinerario da Burdigala a Hierusalem (Gerusalemme) e da Heraclea (Costantinopoli) per Aulon (Aulona) e

dall'itinerario Burdigalense

per la città di Roma a Mediolanum”.

Nel diario di viaggio (da Heraclea a Aulon) il funzionario si riferisce alla via Egnatia che da Costantinopoli arrivava a Valona, citando 59 Mutationes, 23 Mansiones e 3 Civitas (Heraclea – Bitola Bukoya, Cleto - Ohrid, Apollonia – Pojan).

Riportiamo quanto riportato dall'itinerario Burdigalense relativo alle civitas, mutatio e mansiones dal confine Macedonia et Ephyri sino ad Aulon (Valona):

Civitas Cleto
Mutatio Patras mil. XII
Mansio Claudanon mil. IIII
Mutatio in Tabernas mil. VIII
Mansio Grandavia mil. VIII
Mutatio Treiecto mil. VIII
Mansio Hiscampis mil. VIII
Mutatio Ad Quintum mil. VI
Mansio Coladiana mil. XV
Mansio Marusio mil. XIII
Mansio Absos mil. XIII
Mutatio Stephnaphana mil. XII
Civitas Apollonia mil. XVIII
Mutatio Stefana mil. XII
Mansio Aulona Treiectum mil. XII

La via egnatia aveva due rami nel territorio albanese, più un terzo che collegava Durres ad Apollonia. Il primo da Durres (Durazzo) portava ad Elbasan (l'antica Scampis): Durres (Durazzo), bivio di Mall Robit (bivio per Scampis e Apollonia), Kavaje, Peqin (l'antica Clodiana), Bradashrh (l'antica Ad Quintum), Elbasan (l'antica Scampis).

Il secondo partiva dalla città di Apollonia risaliva sino a congiungersi al tratto di Durres, all'altezza di Elbasan (Scampis), nella Tabula il percorso da Apollonia a Scampis è segnato solo in parte, questo, o perché si trattava di un percorso secondario, o perché non attivo alla stesura della mappa romana, ma ricerche sul campo hanno dimostrato l'esistenza di questo percorso, che seguiva il seguente itinerarium: Apollonia, Fler, Roscovec, Lira e Kudt, Kosova, Gradishte, Shales, Lira e Topdas, Elbasan.

Il collegamento tra Durres ed Apollonia, lungo la costa, partiva da Durres, e collegava Mall Robi, Bashtova, Divjaka, Kamenika, Babunje, il bivio di Fler, Apollonia.

Questo importante percorso, che si collegava a Brindisium (Brindisi) per salire a Roma lungo la via appia, o lungo la via latina, era il più importante per arrivare a Costantinopoli, e il tratto Albanese, che oggi ha iniziato ad essere studiato dall'Università di Elbasan, merita il massimo della cura e valorizzazione, per essere trasformato in un cammino lento, come se ne stanno costituendo in tutta Europa, e permettere che queste radici storiche possano passare alle successive generazioni.

LIBRO ILLIRICO – DI APPIANO ALESSANDRINO

A cura di FITIJE PICARI - Ravenna

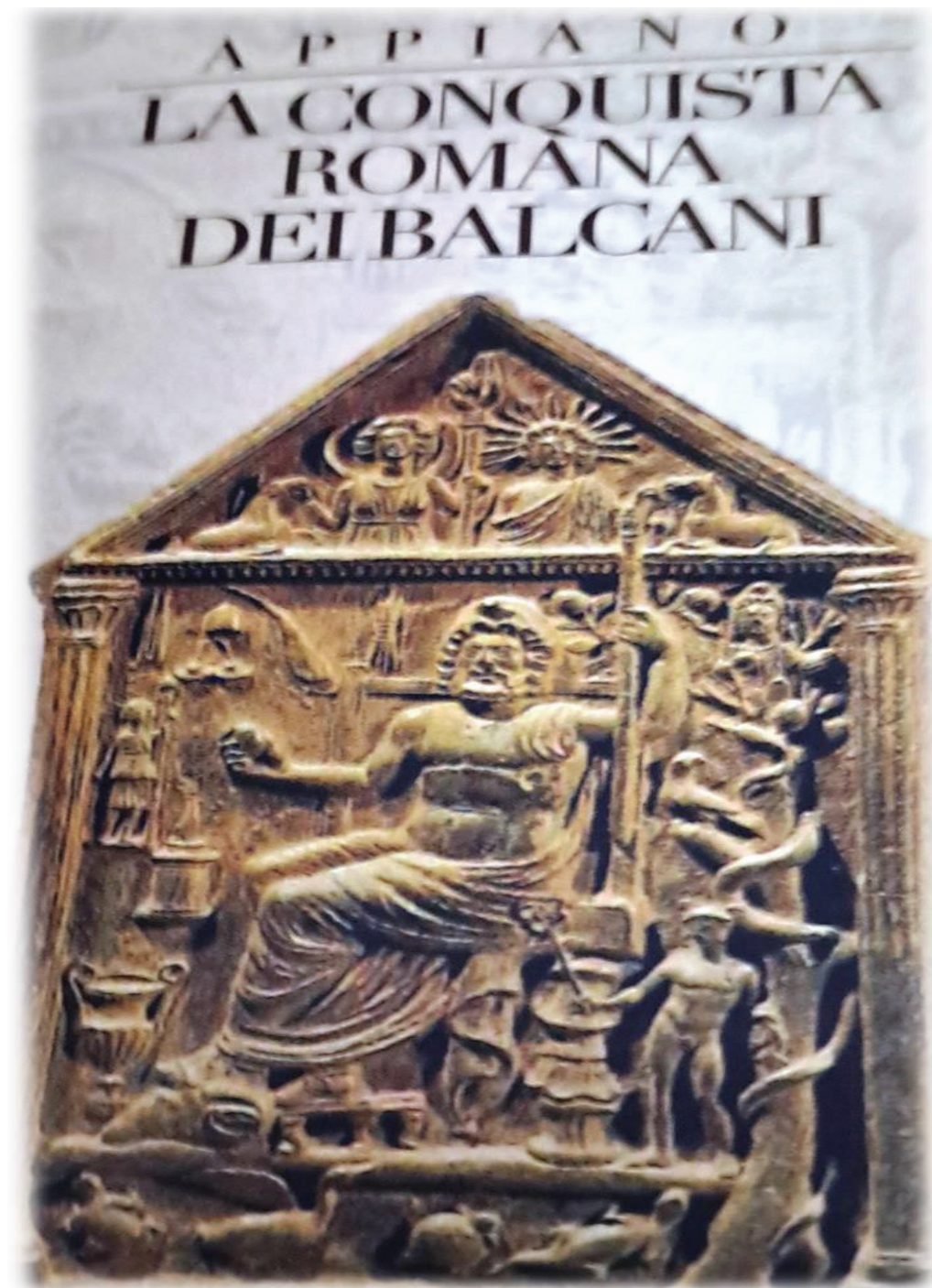
I Greci ritengono Illiri i popoli stanziati al di sopra della Macedonia e della Tracia, a partire dalla Caonia e dalla Tesprozia fino al fiume Istro. Questa è infatti la lunghezza del territorio, mentre in larghezza va dai monti della Macedonia e della Tracia fino alla Peonia, allo Ionio e alle pendici delle Alpi. Si estende in ampiezza per cinque giorni di viaggio, in lunghezza per trenta, a quanto è riportato anche dai Greci. I Romani hanno misurato il territorio: più di 6.000 stadi in lunghezza e circa 1.200 in ampiezza. Dicono che la regione derivi il nome da Illirio, figlio di Polifemo. Infatti al ciclope Polifemo e a Galatea nacquero Celto, Illirio e Gala, che abbandonarono la Sicilia e diedero origine alle stirpi dei Celti, degli Illiri e dei Galati. E questa mi pare la versione più accettabile, per quanto numerose siano le varianti del mito.

Figli di Illirio furono Encheleo, Autarico, Dardano, Medo, Taulante e Perrebo; come figlie ebbe Parto, Dario, Dassaro e altre. Di qui derivano i Taulanti, i Partini, i Dassareti e i Daorsi. Si ritiene che di Autarico sia figlio Pannonio o Peone, e di Peone Scordisco e Triballo, da cui derivano le omonime stirpi. Ma di questo si occupino gli antiquari. Le stirpi degli Illiri, considerata la vastità della regione, sono numerose e ancora oggi famose. Abitavano un vasto territorio Scordisci e Triballi, che si sono consumati in guerra a vicenda, tanto che ciò che è rimasto dei Triballi ha trovato rifugio al di là dell'Istro, presso i Geti. È stato un popolo florido fino al tempo di Filippo e Alessandro, ma ormai è decaduto ed è sconosciuto perfino a chi vi risiede. Gli Scordisci, invece, drasticamente indeboliti da questo scontro con i Triballi, hanno subito identica sorte per opera dei Romani e hanno trovato rifugio nelle isole del medesimo fiume. Col tempo alcuni sono ritornati e si sono stanziati ai confini della Peonia: ecco perché c'è ancora, tra i Peoni, la stirpe degli Scordisci. Allo stesso modo gli Ardei, che erano superiori per mare, mossero guerra agli Autarici, che invece erano superiori per terra e, pur avendo inflitto loro seri danni, furono ugualmente distrutti. Agli Ardei, nella supremazia sul mare, succedettero i Liburni, un'altra popolazione illirica, che si misero a saccheggiare lo Ionio e le isole con navi veloci e leggere: ecco perché ancora oggi i Romani chiamano "liburne" alcune imbarcazioni leggere e dalla prua sottile. Gli Autarici andarono incontro ai più grandi mali per la loro empietà nei riguardi di Apollo. In una spedizione contro Delfi, intrapresa assieme a Molistomo e ai Celti chiamati Cimbri, la maggior parte di loro fu subito annientata prima di iniziare l'impresa: si batterono su di loro pioggia, tempesta e burrasca, e su coloro che stavano tornando indietro piombò un numero infinito di rane che, putrefacendosi, inquinavano le sorgenti. Dalla terra si levavano esalazioni mai viste, e dilagò una pestilenza tra gli Illiri che colpì soprattutto gli Autarici, finché, abbandonando i loro insediamenti e portando con sé il contagio (proprio per questo timore nessuno era disposto ad accoglierli), viaggiarono per ventitré giorni e si stabilirono nella regione paludosa e inabitata dei Geti, vicino alla tribù dei Bastarni.

Ai Celti il fato distrusse il territorio con un terremoto e ne abbatté le città. La distruzione non cessava, tanto che alla fine, abbandonando i propri insediamenti, assalirono gli Illiri, corresponsabili del misfatto e prostrati dalla pestilenza, e ne consumarono le risorse; quindi se ne partirono, portandosi dietro il contagio, e saccheggiarono fino ai Pirenei, per poi volgersi a oriente. I Romani, ricordando con timore il loro precedente scontro con i Celti, per impedire che anche questi calassero in Italia dalle Alpi, mossero loro contro con i consoli e l'intero esercito: furono annientati. Questo disastro diffuse per tutta Italia una tremenda paura dei Celti, ma alla fine i Romani, sotto la guida di Gaio Mario da poco tornato vincitore sui Numidi e sui Mauri di Libia sconfissero i Cimbri e ne fecero ripetutamente strage, come

ho già detto parlando dei Celti.

Questi dunque, ridotti ormai allo stremo e tenuti fuori dai confini di ogni terra proprio per la loro debolezza, ritornarono ai propri insediamenti, dopo aver fatto e subito molto. Tale fu la punizione che il dio fissò per l'empietà degli Illiri e dei Celti. Tuttavia non si astennero dal saccheggiare i templi: di nuovo gli Illiri soprattutto Scordisci, Medi e Sardani insieme ai Celti invasero contemporaneamente Macedonia e Grecia, e saccheggiarono molti templi, compreso il santuario di Delfi, perden-

do molti uomini anche questa volta. I Romani passati tre o due anni dal loro primo scontro con i Celti, e dopo averli combattuti a intervalli organizzarono una spedizione contro gli Illiri, al comando di Lucio Scipione, per punire i saccheggi dei templi, dato che ormai controllavano sia la Grecia sia la Macedonia. Si dice che le tribù illiriche circoscriventi non diedero appoggio ai saccheggiatori, ma ben volentieri li lasciarono senza aiuto a vedersela con Scipione, memori dell'accaduto a tutti gli Illiri per colpa degli Autarici. Scipione annientò così gli Scordisci e, se qualcuno scampò, andò a stabilirsi lungo l'Istro e sulle isole del fiume; con i Medi e i Dardani arrivò a patti, lasciandosi corrompere con l'oro del tempio. Uno degli storici italici affermò addirittura che proprio per questo, nel periodo successivo a Lucio, tra i Romani dilagarono le guerre civili fino all'avvento della monarchia. Qui finisce il prologo sui popoli ritenuti Illiri dai Greci.

Bibliografia

- Libro "La conquista Romana dei Balcani" autore Appiano Alessandrino.

(continua al prossimo numero)

LIBRI ILIRIK – I APPIANO ALESSANDRINO

Përgatitur nga FITIJE PICARI – Ravenna

Grekët i konsiderojnë Ilirë popujt e vendosur mbi Maqedoninë dhe Trakinë, duke filluar nga Kaonia dhe Thesprotia deri te lumi Istër. Kjo është gjatësia e territorit, ndërsa në gjerësi shtrihet nga malet e Maqedonisë dhe Trakisë deri në Peoni, në Jon dhe në shpatet e Alpeve. Ajo shtrihet në gjerësi për pesë ditë udhëtim, në gjatësi për tridhjetë, siç thuhet edhe nga grekët. Romakët e kanë matur territorin: më shumë se 6.000 stade në gjatësi

pësuan të njëjtin fat nga romakët dhe gjetën strehë në ishujt e të njëjtit lumë. Me kalimin e kohës, disa u kthyen dhe u vendosën në kufijtë e Peonisë; prandaj edhe sot, ndër peonët, ekziston fisi i Skordiskëve.

Po kështu, Ardejtë, që ishin më të fortë në det, luftuan kundër Autarieve, që ishin më të fortë në tokë dhe, megjithëse u shkatëruan dëme të mëdha, u shkatërruan gjithashtu. Pas Ardejeve, në sundimin detar erdhën Liburnët, një popull tjetër ilir, të cilët filluan të grabisin Jonin dhe ishujt me anije të shpejta dhe të lehta; prandaj edhe sot romakët i quajnë "liburna" disa anije të lehta me hundë të hollë. Autaritet pësuan fatkeqësitë më të mëdha për shkak të mosrespektimit ndaj Apollonit. Në një ekspeditë kundër Delfit, të ndërmarrë së bashku me Molistomin dhe keltët e quajtur Cimbri, shumica e tyre u shkatërrua menjëherë para se të fillonte ndërmarrja: mbi ta ranë shira, stuhi dhe furtuna, dhe mbi ata që po ktheheshin u hodh një numër i madh bretkosash që, duke u kalbur, ndotën burimet e ujit. Nga toka dilyn avuj të pazakontë dhe shpërtheu një murtajë mes ilirëve që goditi sidomos Autaritet, derisa ata, duke braktisur vendbanimet dhe duke marrë me vete sëmundjen (prandaj askush nuk donte t'i priste), udhëtuan për njëzet e tre ditë dhe u vendosën në një zonë kënetore dhe të pabanuar të Getëve, pranë fisit të Bastarnëve.

Te keltët, fati e shkatërroi vendin me një tërmet dhe rrëzoi qytetet e tyre. Shkatërrimi nuk ndalej, kështu që në fund, duke braktisur vendbanimet, sulmuan ilirët, bashkëfajtorë për fajin dhe të dobësuar nga murtaja, dhe shkatërruan pasuritë e tyre; më pas u larguan, duke marrë me vete sëmundjen, dhe plaçkitën deri në Pirene, për t'u kthyer pastaj nga lindja. Romakët, duke kujtuar me frikë përplasjen e tyre të mëparshme me keltët, për të penguar që edhe këta të zbrisnin në Itali nga Alpet, marshuan kundër tyre me konsujt dhe gjithë ushtrinë; ata u shkatërruan. Kjo fatkeqësi përhap në gjithë Italinë një frikë të madhe nga keltët, por në fund romakët, nën udhëheqjen e Gaius Marius, i sapokthyer fitimtar mbi Numidët dhe Maurët e Libisë, i mundën Cimbrit dhe i masakruan vazhdimisht, siç kam thënë më parë.

Këta, të reduktuar tashmë në skaj dhe të përjashtuar nga çdo tokë për shkak të dobësisë së tyre, u kthyen në vendbanimet e tyre, pasi kishin bërë dhe pësuar shumë. Kjo ishte ndëshkimi që perëndia caktoi për mosrespektimin e ilirëve dhe keltëve. Megjithatë, ata nuk hoqën dorë nga plaçkitja e tempujve: përsëri ilirët, sidomos Skordiskët, Medët dhe Sardët, së bashku me keltët, pushtuan njëkohësisht Maqedoninë dhe Greqinë dhe plaçkitën shumë tempuj, përfshirë shenjtëroren e Delfit, duke humbur shumë njerëz edhe këtë herë. Romakët, dy ose tre vjet pas përplasjes së parë me keltët dhe pasi i kishin luftuar në intervale, organizuan një ekspeditë kundër ilirëve, nën komandën e Lucius Scipio, për të ndëshkuar plaçkitjen e tempujve, pasi tashmë kontrollonin si Greqinë ashtu edhe Maqedoninë. Thuhet se fiset ilire përreth nuk i ndihmuan grabitësit, por i lanë me dëshirë pa ndihmë që të përballeshin me Scipionin, duke kujtuar çfarë u kishte ndodhur të gjithë ilirëve për shkak të Autarieve. Scipioni i shkatërroi kështu Skordiskët dhe, nëse ndonjë shpëtoi, u vendos përgjatë Istrit dhe në ishujt e lumit; me Medët dhe Dardanët bëri marrëveshje, duke u korruptuar me arin e tempullit. Një historian italian madje pohoi se pikërisht për këtë arsye, në periudhën pas Luciusit, ndër romakët shpërthyen luftërat civile deri në vendosjen e monarkisë. Këtu përfundon hyrja mbi popujt që grekët i konsideronin ilirë.

Bibliografia

- Libri "Pushtimi Romak i Ballkanit" nga Appiano Alessandrino

(Vazhdon në numrin e ardhshëm)

SHEN NËNË ANGJELINA ARBËRORE

Nga Prof. LUTFI ALIA - Siena

Në historinë dhe kulturën Europiane të shekujve XV – XVIII, ndër familjet dinastike arbërore janë shquar dhe gra si, princesha Andronika Arianiti Kastrioti (1427 - 1506), Shen Nënë Angjelina Arianiti (1440 - 1520), Maria Zardari Granai (?...?), Erina Kastrioti Bisignano (1528 - 1565), Xhiovana Granai Kastrioti Karafa (1522 - 1592), Luçia Albani (1534 - 1568), Isabella Kastrioti Skenderbeg (1704 - 1749) etj. Një vend të veçantë në historinë e kishës ortodokse europiane dhe arbërore ka Shën Nënë Angjelina, themeluesja e shumë manastireve dhe kishave, e kanonizuar shenjtërore nga Patriakana e Kostantinopojës, e adhuruar dhe e nderuar nga besimtarët e mbi dhjetë shteteve europiane, ku Ajo kishte shtrirë aktivitetin si murgeshë.

Nënë Angjelina impenjohej personalisht në takimet me besimtarët, dhe pelegrinët, që vinin nga trevat e tjera, i drejtoheshin duke e quajtur Nënë Angjelina, e bekuara Nënë, e nderuara Nënë, e adhuruara Nëna e jonë, çka shprehnin nderim, adhurim, dashuri e respekt për misionin e si murgeshë e krishterë, mëshirmadhe, e përkushtuar me devocion në misionin shpirtërore dhe humanitare. [Momčilo Spremić, 2004. *Ascesa interrotta: terre serbe nel tardo Medioevo. Belgrado: Istituto per i libri di testo e gli ausili didattici*. p. 335.4]

Shen Nënë Angjelina arbërore, për shumë kohë nuk njihej nga opinioni shqiptar, madje ishte harruar nga kisha Ortodokse Autoqefale Shqiptare, ishte harruar nga historianët, por u bë e njohur në vitin 2020, kur shkrimtaria dhe gazetaria dinjitoze Zenepe Luka, botoi monografinë “Angjelina Arianiti Komneni – shpirti i shenjtë arbëror”, veper e kompletuar me historinë e jetës të bijës të fisnikëve Arianiti, e bashkëshortes, e nënës të përkushtuar fëmijëve, e murgeshës së devotshme, e kanonizuar shenjtërore nga kisha ortodokse, e nderuar dhe e adhuruar nga popujt hungarezë, vllahë, rumunë, sllovenë, austriakë, arbëror, rusë, serbë, bosnjakë, kroatë, italianë, ukrainas, arbërorë, ukrainas, sllovakë, polakë etj.

Prezantimi i jetës dhe i veprës të Shen Nënë Angjelinës, shtrohet si domozdoshmëri dhe për faktin se është ndër murgeshat arbërore e adhuruar nga popuj të tjerë europianë, më shumë e vlerësuar nga studiues të huaj, se sa nga studiuesit shqiptarë. Të tregosh për Shën nënë Angjelinën, së pari duhet filluar të njihemi me mjedisin familjar, me Dinastinë Arianiti, me të atin Gjergj Arianiti, me nënën Maria Muzaka, me motrat dhe vëllezërit.

DINASTIA ARIANITI

Arianitët janë pasardhës të fiseve ilire Armistae - Arinstae, të cilët banonin në trojet në lindje të Durrësit (in partibus Durrachii). Në shekullin I pas K, fisin ilir Arianiti e përmend Plini Plaku në veprën *Naturalis Historiae*, ku thekson se fiset Armistae/Arinste, bashkë me Parthinët, Artitët, Hemasinët, Oksyejtë dhe Taulantët, ishin fise ilire, pjestarë të grupit të popullatave Deraemistae. [Gaius Plinius Secundus, “*Naturalis Historiae*, *Apud Hackios, Edit. Anno 1669, tomus primus*”].

Lidhur me etimologjinë e emrit Arianiti, bindës është mendimi se lidhet me emrin e fiseve ilire *Armistae - Arinstae*, që banonin trojet në lindje të Elbasanit, në dy anët e traktit lindorë të rrugës antike Egnacia. Në shqip, Arinstae do të thotë “të parët, prijës, paria”. [Alan Bowman et al: *The Cambridge Ancient History, Vol. 10: The Augustan Empire, 43 BC – AD 69, 1996, p. 577*].

Në mesjetë, mbiemëri Armistae i prijësve të këtij fisi, u pëdor në latinisht në formën *Haryanites*, i shqipëruar Arianiti, kesisoj u ruajt si mbiemër dhe si toponim. Mbiemëri i fisit Arianiti, rezultoi i shkruar *Haryanites*, në një dokument të kancelarisë të mbretit të Francës Karli VII (1403 - 1461). [Lutfi Alia, *Kostantini Arianiti Komneni, botim Issue.com, Mars 2014*].

Arianitët përmenden në kronikat bizantine të shekullit IX, si fise malësore, që jetonin në lindje të Themës së Durrësit. Në dokumentat bizantine të shekullit XI, Arianitët rezultojnë sundimtarët e trevave në rrjedhën e sipërme të Shkumbinit, në dy anët e rrugës Egnacia. [Paul Stephenson, (2003). *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer. Cambridge University Press. faqe 39*]

Në vitin 1000 prijësi i dinastisë të Arianitëve ishte Patrikios (Patrici) David Arianiti. Në

vitin 1001 Perandori i Bizantit Vasili II, e emëroi Davidin strateg i Temës të Selanikut, detyrë që mbajti deri në vitin 1014. Në vitin 1016, perandori e ngarkoi Davidin komandant të ushtrisë në luftimet kundër bullgarëve, për pushtimin e kështjellës të Strumicës, por dështoi në këtë përpjekje dhe në kompensim pushtoi kështjellat e Thermicës, të Shkupit dhe trevën e Skraparit.

Në vitin 1017, perandori Vasili II, dërgoi ushtrinë e komanduar nga David Arianiti dhe Kostantin Diogjeni, të pushtonin dhe të plaçkisin Pelagoninë, ndërsa vetë Vasili II tentoi të pushtoi Kosturin, por nuk arriti të thyej rezistencën e arbërorëve. [George Kedrenos, *Lexicon des Mittelaters, 1° edizione dell'originale. 1977, Artemis & Winkler, Vol. V, p. 1093*]

Pasi u thyen bullgarët, në vitin 1018 perandori Vasili II e emëroi David Arianitin strateg autokrat i Shkupit, me kompetenca të ushtronte pushtet në provincat e Sirmium, Rashës dhe Temës së Durrësit. [Ralph-Johannes Lilie, Claudia Ludwig, Thomas Pratsch, Ilse Rochow: *Proso-pographie der mittelbyzantinischen Zeit. David Areianites. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Edit. De Gruyter, Incorporated, 2002*]

Në vitet 1049 – 1050 në shërbim të Perandorit të Bizantit përmendet Kostantin Arianiti (ndofta i biri i Davidit), i cili u shqua si komandant në luftimet kundër Peceneghëve, një tribu nomade turke e fiseve Oghuz, të cilët në mesin e shekullit XI, zbritën nga stepat e Azisë dhe sulmuan trojet verilindore të Perandorisë Bizantine. [George Kedrenos, *Lexicon des Mittelaters, 1° ediz. origin. 1977, Artemis & Winkler, Vol. V, p. 1100*]

Ipeshkëvi i Tiro, Gullelmus Tyrensis (1130-1186), përmend zot të trojeve të Arianitëve fisnikun Iohannes Carianica, si kuptohet ishte mbiemër i familjes i lidhur me emrin e trevës Çermenika, pranë zotërimit të Arianitëve. [Guglielmo di Tiro, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, A cura di Emily Atwater Babock e A. C. Krey, traduzione di Emily A Babock e A. C. Krey, Columbia University Press, 1943*].

Karl Hopf, në tabelën gjeanologjike të dinastisë Arianiti, trevën e Çermenikës e shkruan Cermintzia, që kishte sundimtar baronin Arianit Cermintza (Cermnica), i martuar me Komita Muzakë [Ch. Hopf, *Chro-niques, tab. XI/13 “Famille des Arianiti Commènes”, Leipzig: 1867 – 1868, tabela f. 532*].

Në vitin 1190, Progonët themeluan shtetin e Arbërit. Historiani bizan-tin Akropoliti (Giorgii Acropolitae, *Annales, Immanuel Bekkerus, Bonnae, Impensis Ediz. Weberi, 1836, sez. I, pp 256 - 257*), përmend Gulam Arianitin e Arbnonit sundimtar i trojeve të Arianitëve, që ishte bashkuar me shtetin e Arbërit të Progonëve. Arianitët janë pjesë e familjeve fisnike arbërore, që konsoliduan formimin etnokulturor të arbërorëve në shekullin XII. [Kristo Frashëri. *Principata e Arbërisë 1190-1215. Botime M&B, Tiranë 2014, faqe 63*] Në kronikat bizantine të vitit 1253 përmendet Gulem Arianiti, zoti i Albanon, i martuar me Irena Komnena, kushërira e gruas të perandorit të Bizantit Engjëll Komneni. Fëmijët i lindur nga kjo martesë përdorën dy mbiemërat Komneni dhe Gulemi, si e konfirmon dhe studiuesi Aurel Plasari. [Plasari Aurel. *Arbni historik, gjeografik, kishtar dhe politik, Tiranë 2020, f. 136 – 137*]

Lidhjen e Arianiteve me dinastinë perandorake Angelo-Komnena e konfirmojnë shumë historianë, si humanistët Marin Barleci, Dhimiter Frangu, Gjon Muzaka, historianët Karl Hopf dhe Françesko Sansovino, i cili shkruan se e bija e Gjergj Arianiti Komneno Angelo, ishte Andronika Arianiti Komnena, e martuar me princin Gjergj Kastrioti Skenderbeu. [Francesco Sansovino. *Del governo et amministrazione di diversi regni et repubbliche, così antiche come moderne. In Venetia, Giovanni A Bertone 1578*]

Në kohën e Mbretërisë së Albanisë me mbret Karli I Anzhuin (1272-1373), principata e Arianitëve u përfshi në mbretërinë e Karli I. Në këtë periudhë, sundimtar i trojeve të Arianitëve ishte Aleks Arianiti, me titull sebastus Albaniensi, që dëshmon për vazhdimësi të dinastisë Arianiti, si e trajton historiani Karl Hopf në tabelën e gjenealogjisë të familjes Arianiti. [Charl Hopf, *Chroniques, tab. XI/13 “Famille des Arianiti Commènes”, Leipzig: 1867 – 1868,*

tabela f. 532].

Në vitin 1272, Arianitët ishin ndër familjet fisnike arbërore, që u bashkuan me mbretin Karli I Anzhu, në themelimin e Mbretërisë Albanisë. Në vitin 1267, paktin e Viterbos të nënshkruar nga Karli I dhe fisnikët arbëror, ndër firmëtarët rezultoi dhe Aleks Arianiti, me titullin sebast. Më 21 shkurt 1272, në Napoli, me fisnikët arbëror dhe parinë e bashkësisë të Durrësit, Karli I Anzhu dekretoi formimin e Regnum Albaniae (Mbretëria e Albanisë). Karli I u shpall mbreti i Sicilisë dhe i Albanisë (Carolus I, dei gratia rex Siciliae et Albaniae). Ky dekret thekson: “Unë Karli I mbreti i Sicilisë dhe të pranishmit, duke marrë parasysh besni-kërinë dhe përkushtimin që prelatët, kontët, baronët, ushtarakët, banorët dhe sidomos qytetarët e Albanisë, që kanë treguar ndaj Kishës së Shenjtë të Romës dhe duke marrë parasysh se ata na zgjodhën ne dhe trashë-gimtarët tonë mbretin e tyre dhe si zotër të përtjetshëm të kësaj mbretërie, zotohem se do t’i mbroj ata, sipas mënyrës që një Zot i mirë, përherë i ka ndihmuar vasalët vet dhe do t’iu njoh privilegjet, që u janë dhënë nga perandorët e lashtë të Bizantit, do t’iu njoh dhe zakonet e doket e mira të tyre”. [Acta Albaniae 1913, vol I, doc. 268; Acta Alnaniae, op. cit. n. 14, vol. I, doc. 270].

Në traktatin e vitit 1295, të gjenovezit G. L Januensis, përmend katolikët e rinj (neophil), antarë familjesh finike arbërore: “Illustribus heroidibus Albaniae dominis” dhe ndër ata rendit dhe Aleks Arianitin, të cilin e cilëson sundimtar i principatës të Arianitëve. [Galvani di Levante Januensis *Neophyta doctrine de inferno, Purgatorio et Paradiso ad Principes Albaniae, Genova 1295*].

Historiani Drinov thotë se në fund të shekullit XIII përmendet sebasti Materango Arianit Komneni (ndofta i biri i Aleks Arianiti), çka shpreh konsolidimin dhe vazhdimësinë e dinastisë Arianiti. [Marin Drinov. (1900) *O некоторых тpyбах, Част. I, f. 340*].

Në vitin 1300, princi Budaresh Komneni i familjes Arianiti, u martua me një vajzë të familjes fisnike Golemi të Krujës dhe nga kjo kohë e në vazhdim rezultoi se pasardhësit e familjes Arianiti përdorën të dy mbiemërat: Komneni dhe Golemi. [Franz Babinger, *Fundi i Arianitëve, Plejad 2004, p.. 17*]

Në nënshkrimin e paktit me mbretin Karli I Anzhiun në vitin 1272; në paktin e vitit 1304 me princin Filippi Anzhù i Taranto (Dominus Regnum Albaniae 1294-1331) dhe në paktin e vitit 1375 të nënshkruar me mbretin e Napolit Karli II, ndër fisnikët arbërorë firmëtar dhe shtet-formues të Mbretërisë së Albanisë është dhe Aleks Arianiti. [Gianvito Campobasso. 2016 *Alcune fonti per lo studio del Regnum Albaniae degli Angio: documenti, epigrafi, araldica e visual evidences. Melan-gès e l’ècole Francaise*

1304, 5. septembris. Aversae. <i>Philippus princeps Tarentinus Albanënsium generat-ionibus privilegia confirmat..</i>
Philippus illustris Ierusalem et Sicilio regis filius princeps Tarenti despotus Albos (!), Spatos, Catarucos, Bischesini (!), Aranitos, Lecenis (!), Turbaecos, Marchaseos (!), Scuras, Zeneuias, Buoceseos, Logorescos!) et Mateseos fidelibus suis salutem et dileccionem sinceram. Patefacto nobis per nuncios ad nos missos vestre bone voluntatis affectu, quo ad fidem et mandata principis incliti domini genitoris nostri Ierusalem et Sicilio regis illustris et nostra cum sincera devocione redire ac in eis constanter perseverare disponitis, — nos huiusmodi reversionem vestram gratam habentes pariter et acceptum vos ad fidem et mandata ipsa taliter redeuntis benigne suscepimus et vos in illis specialis favoris et benevolencie gracia prosequi pollicemur; offensis omnibus et culpis (de verbo ad verbum ut supra sub n° pracedente)

de Rome, p. 61].

Dokumenti i 5 shtatorit 1304, i princit Filippi Anzhù princi i Taranto (Dominus Regnum Albaniae 1294-1331).

Në dokumentin e 5 shtatorit 1304 theksohet: “Filippi, princi i Tarantos iu garantoni privilegjet dhespotëve: Albët, Shtatët, Katarukët, Biskezini, Arianitët, Lecenët, Turbacejt, Markazeos, Skura, Zenevisët, Bukeseos, Logoreskët, Matesët etj” [Acta Diplomata. Volume I, Doc. Nr 563, i 5 shtatorit 1304]

Papa Gjoni XXII, në letrën e 17 qershorit 1319, dërguar fisnikëve arbëror, mes tyre rendit dhe protolegatin Gulelm Arianiti, sundimtar i Principatës të Arianitëve, çka dëshmon për pozicionin e lartë politik, adminis-trativ, shoqëror

dhe fetar të familjes fisnike Arianiti. [Farlato et Coletti, *Illirici sacri, vol VII, pp. 63 – 64*].

Në vitin 1373, emëri i një pjestari të familjes Arianiti, shihet i qendi-sur në epitafin e Gllavinicës, që është një ndër tre epitafet e njohura në botë. Në qendër të epitafit është qendisur Krishti i vdekur, shtrirë mbi çarçaf, i rrethuar nga shenjtore dhe serafinë. Në buzët e epitafit është qendisur shkrimi: “U plotësua ky areas (epitaf) i gjithë të nderuarit dhe të Hyjësimit Mbishenjtör Hyjëlindësit të patundur, me shpenzimet dhe mundimin e ipeshkëvit të gjithëhërësimit Kalisi i Glavinicës dhe i Beratit, në muajin mars 22, viti 6881 (1373). Dora e Gjergj Arianitit arëqëndisësi”. Si kuptohet, mjeshteri i këtij epitafi është murgu Gjergj Arianiti, formuluesi i mbishkrimit dhe pjestar i dinastisë Arianiti.

Disa nga pjestarët e familjes Arianiti, në shekullin e XIV - XV përdorën mbiemërin Golemi, si rezultoi në dokumentat bizantine dhe të humanistit Marin Barleci, i cili përmend fisnikët Arianit Golemi de Albania, Arianites Thopia Golemus, Moisi Golemi i biri i Muzak Arianitit. [Marin Barleci, *Historia de vita et gestis Scanderbegi Epirotarum principis* (1510)].

Disa medievalista mendojnë se mbiemëri Golemi është me origjinë greke - Golemis, por nuk spjegojnë lidhjen etimologjike, ndërsa të tjerë thonë se është me prejardhje nga ebraishtja Golem – gjigand, por shumica insistojnë se është deformim popullor i emërit Gulem, mendim bindës, sepse në dokumentat e shekullit XIII sundimtar i Arbanon quhej *Gulem Arianiti* dhe nga kjo kohë, pasardhësit e tij, mbajnë këtë mbiemër. Populli ynë e ka traditë, që emëri i babait të bëhet mbiemër i djemëve, kesisoj Gulielm – Gulemi – Golemi, u trashëguan në gjenerata-t e tjera të dinastisë si mbiemër shtesë, si rezultoi me një nga figurat e shquara të dinastisë: Arianit Komneni Topia Golem. [Charles Hopf. *Chroniques Greco-Romaines, tables XI/13 Famille des Arianiti Commènes, Leipzig 1867 – 1868, p. 532*].

Eqerem Bej Vlora thotë se mbiemëri Golemus ka kuptimin “të vjetrit”, si ishte familja e derës fisnike e

Arianit Komnen Topia Golemi. [Eqerem Bej Vlora, Amelie Von Godin (1955- 1956): *Ndihmesë për historinë e sundimit turk në Shqipëri vëllimi I. Tiranë: 55. faqe. 94–95*].

Dhe në dokumenta të kancelarisë bizantine, fisnikët e dinastisë Arianiti rezultojnë me disa mbiemëra, si Arianiti, Topia, Komneni, Komnata, Cernika, Golemi, Spata, shpesh të kombinuar si Arianit Komneni Topia Golemi Spatensi etj. [Paolo Peta, *Despoti d’Epiro e principi di Macedonia. Edizione Argo, 2000, pp. 79 - 89*]

Në gjysmën e dytë të shekullit XIV, sundimtar i Principatës të Arianitëve ishte princi Komneni II Arianiti. Sipas Marin Barleci dhe Gjon Muzakës, Komneni II Arianiti ishte martuar me motrën e Nikolla Zakaria, sundimtar i qytetit-port Budua, i cili ishte vasal i Balshës II. Nga kjo martesë lindën tre djemë Gjergji, Muzaka, Vlladani dhe një vajzë Maria. Në disa burime bizantine, thuhet se Komneni II Arianiti, mbante dhe mbiemërin Spata *Comnen Arianit Spatensis*, pra ishte dhe sundimtar i Shtatit. [John Musachi. *Brief Chronicle on the Descendants of our Musachi Dynasty by John Musachi 1515*]

Në vitet 1402, principata e Arianitëve u pushtuan nga forcat e Perandorisë Osmane të sultan Bajaziti dhe Komneni II Arianiti i mundur, u bë vasal i sulltanit dhe u detyrua të dërgoi djalin e madh Gjergjin peng në Edrene. Në vitin 1427, Gjergj Arianiti u kthye në vend-lindje dhe filloi organizimin e kryengritjeve popullore kundër push-tuesve osmanë. [Marin Barleci, *Historia de vita et gestis Scanderbegi Epirotarum principis 1510*].

GJERGJ ARIANITI

Gjergj Arianiti Komneni (1383 – 1462), i biri i Komnen II Arianiti dhe i Maries, motrës të Nikolla Zakaria, ishte sundimtar i principatës të Arianitëve. Gjergj Arianiti kishte dy vëllezër Muzak Arianitin - sundimtar i Beratit dhe Vlladan Arianit Komneni Golemi - sundimtar i Çermenikës dhe motrën Maria, e martuar me Pal Dukagjinin, që ishte nëna e Lek III Dukagjinit. [Palaj Bernardin, *Duka Gjini dhe Dukagjinët, “Hylli i Dritës”, Shkodër 1941, nr 11012, f. 496*]

vijon në faqen 22

Il dialetto di un militare poeta: Agostino Gaudinieri

L'etno antropologia della lingua

Di Prof. PIERFRANCO BRUNI - Roma

Tra i soldati, militari ufficiali, ricorre spesso il nome di Agostino Gaudinieri. Il Gaudinieri, nato a Spezzano Albanese il 28 luglio del 1892, che arriverà a rivestire successivamente il ruolo di Colonnello, viene nominato con Regio decreto del 16 aprile del 1914 Sottotenente di complemento di Fanteria, la cui nomina viene pubblicata sulla “Gazzetta Ufficiale del Regno d’Italia” in data 18 maggio 1914, numero 117.

Mentre, due anni dopo, il Ministero della Guerra con Disposizione sugli Ufficiali in Servizio Permanente, sempre Arma di fanteria, adotta un provvedimento per la promozione a Tenente con Decreto Luotenenziale del 24 agosto 1916, Decreto che viene pubblicato sulla “Gazzetta Ufficiale del Regno d’Italia” del 14 settembre 1916, numero 217. Più volte distintosi per le sue azioni e più volte ferito viene molte volte decorato.

In qualità di Sottotenente di complemento del suo Reggimento di fanteria venne decorato perché “ferito più volte mentre conduceva energicamente il suo plotone in soccorso di altri reparti, non si allontanava dal combattimento. Bosco Cappuccio, 20 luglio 1916”, così si legge negli Atti ufficiali(<http://www.istitutonaastroazzurro.org/>). Precedente, dunque, alla nomina di Tenente.

In una ricostruzione sui decorati di guerra lo storico Ferdinando Cassiani, successivamente citato nello studio di Alessandro Serra, ebbe a scrivere: “...fra le insidie di Bosco Cappuccio, Agostino Gaudinieri, magnifica tempra di ufficiale, tre volte ferito, merita la medaglia

d’argento al valore militare” (in Ferdinando Cassiani, “Spezzano Albanese nella tradizione e nella storia”, 1929 e poi ripreso da Alessandro Serra in “Spezzano Albanese nella vicende storiche sue e dell’Italia (1470 – 1945)” del 1987.

IL RECUPERO DELLA LAPIDE DI DON FEDELE MARCHIANÒ

L'arbëresh di S. Demetrio che fu confessore di Letizia Ramolino, madre di Napoleone Bonaparte

di Prof. FRANCESCO PERRI

Le ricerche storiche e l’interesse costante verso figure o eventi del passato portano spesso a scoperte sorprendenti. È il caso di don Fedele Marchianò, originario di San Demetrio Corone, e della lapide che il nipote Gabriele Marchianò fece porre nel luogo della sua sepoltura presso la Chiesa di Santa Maria Maggiore ad Acri. Don Fedele fu parroco di tale chiesa fino alla morte, avvenuta il 7 febbraio 1845. A causa di lavori di ristrutturazione, la lapide era stata rimossa oltre 70 anni fa e accantonata in un magazzino insieme a vari materiali di risulta.

Ma chi era don Fedele Marchianò?

Tracciamo, sinteticamente, la sua vita, lasciando al lettore ogni approfondimento attraverso la lettura dei documenti allegati alla monografia dal titolo: «DON FEDELE MARCHIANÒ (1789-1845), confessore della madre di Napoleone», di Francesco Perri.

FEDELE MARCHIANÒ nacque a San Demetrio il 29 agosto 1789 da Giuseppe Marchianò e Isabella (Bellina) Dramis; Fedele crebbe in una famiglia numerosa: i suoi fratelli erano Michelangelo e Gabriele Angelo. Da adolescente entrò nel Collegio Italo-Greco di San Demetrio (trasferito da poco da S. Benedetto Ullano), istituzione dedicata alla formazione dei sacerdoti di rito greco. Il suo talento emerse precocemente: lo storico Mazziotti lo annovera tra gli alunni illustri, mentre Gian Andrea Vinacci ricorda come, a soli 17 anni, Marchianò fosse già in grado di sostituire il professore di Belle Lettere Greche, Michele Bellusci (Filalete). Nel 1812, ottenuta la dispensa pontificia per la giovane età, fu ordinato sacerdote e si trasferì a Spezzano Albanese per insegnare.

Marchianò fu un uomo di profondi sentimenti liberali. Aderì con entusiasmo alle idee giacobine provenienti dalla Francia, mostrandosi apertamente antimonarchico e anticlericale. Nel 1815, assunse il ruolo di capo Massone alla guida di 80 carbonari armati.

Con la Restaurazione e la caduta di Gioacchino Murat, venne perseguitato dal Ministro Canosa. Arrestato a Spezzano

Nota: Tutte le notizie riportate sono comprovare da documenti d’archivio.

*UN PEZZO DI STORIA CHE RIEMERGE DAL PASSATO:
l’iscrizione funebre di Don Fedele Marchianò (1789-1845).
Oltre a ricordare il suo legame con la comunità arbëresh di San Demetrio,
il marmo rende onore all’uomo che ‘visse non per sé ma per gli altri
e che fu testimone diretto dell’epopea napoleonica a Roma.*

Albanese, insieme a don Francesco Tocci, e condannato a morte, scontò sei mesi di dura prigionia a Cosenza, insieme a Billotta di Carlopoli (CZ), prima che la pena venisse commutata in esilio perpetuo dal Regno di Napoli, poiché la sua figura era ritenuta pericolosa per il Governo. Giunto a Roma nel 1816, Marchianò si inserì nei circoli intellettuali e nobiliari della città. Frequentando Palazzo Rinuccini, conobbe Letizia Ramolino, madre di Napoleone Bonaparte, di cui divenne il confessore. Quando l’Imperatore fu esiliato a Sant’Elena, Marchianò, si offrì di accompagnarlo per prestare conforto religioso, ma il suo intento fu ostacolato dall’ambasciatore inglese. Il Cardinale Caracciolo lo nominò Professore di Filosofia nel Seminario di S. Attanasio, e poi Rettore nel Seminario di Palestrina, per cinque anni. Il Marchianò si accattivò la stima di tutta la Popolazione, tanto da essere considerato

ufficialmente cittadino onorario di Palestrina “per sé e la sua famiglia”.

Nel 1820 Marchianò lasciò l’esilio e rientrò nel Regno di Napoli, nella sua S. Demetrio, a vita privata. Durante il viaggio attraversò Spezzano Albanese, di notte, “dove venne accolto da simpatiche ovazioni dalla popolazione, la strada era tutta illuminata con fiaccole per oltre sei chilometri”.

A S. Demetrio aprì una Scuola di Filosofia, ma per poco tempo, perché il Vescovo di Bisignano Mons. Mazzei, avendo deciso, dopo 16 anni, di riaprire il seminario di Bisignano, lo nominò Rettore. Dovette però abbandonare il Rito Greco ed abbracciare il Rito Latino, e venne nominato parroco di S. Stefano in Bisignano. Per invidia e gelosie dei suoi colleghi preti, reazionari, che non avevano accettato l’intrusione di un sacerdote di rito diverso dal loro, visto il suo passato di

Agostino Gaudinieri ebbe una carriera brillante sino ad arrivare a colonnello dell’esercito ed ebbe un ruolo particolare sia durante il passaggio dalla Marcia su Roma alle Leggi Fasciste sia durante gli anni del Regime. Sempre al servizio dell’esercito fu un punto di riferimento nell’ambito dei rapporti tra la vita militare, l’attività del Regime e la Monarchia.

Era figlio di una nobile famiglia di Spezzano Albanese, ecco le sue origini Arbereshe (Italo – albanesi). La madre la nobile Amalia Guaglianone e il padre il nobile Mariano Gaudinieri, le cui discendenze risalgono alla nobiltà di Acri tra il tardo Rinascimento e l’età pre Illuminista. Aveva altre due sorelle: Giulia e Marietta e un fratello di nome Domenico.

Fu una personalità importante e imponente nella Calabria tra la Prima e la Seconda guerra mondiale. Visse, dopo i natali di Spezzano Albanese, a Cosenza con proprietà anche a Mendicino, in provincia di Cosenza. La sua figura rientra nel quadro delle riproposte di quegli eroi di guerra che hanno combattuto portando alto il vessillo d’Italia. Infatti a Bosco Cappuccio, lungo il fiume Isonzo, si svolse una dura battaglia, che vide l’esercito italiano impegnato in prima fila a difendere il destino della Patria. Agostino Gaudinieri fu un protagonista di quella “resistenza” in nome dell’Italia. Muore nel 1966.

liberale e di esiliato per motivi politici, il Marchianò dovette abbandonare il seminario, dopo aver lavorato per cinque anni. Anzi, temendo, rappresaglie, che potessero mettere in dubbio la sua incolumità, si trasferì a Napoli; dove, dopo qualche mese, per i suoi meriti letterari, il Consultore di Stato barone Gennaro Ferrara, lo scelse come maestro di suo figlio Onofrio, per 3 anni. Gli venne conferito, inoltre, l’incarico di Cappellano della Chiesa di S. Ferdinando, eretta a confraternita dei nobili.

Nel frattempo, il seminario di Bisignano era decaduto, come scrive il Molinari, ed il Vescovo cercò di far ritornare don Fedele, proponendogli, per convincerlo, a concorrere alla ricca parrocchia di S. Maria Maggiore di Acri, che da tempo era vacante. Nel 1831, per intercessione del Vescovo di Bisignano Domenico Narni Mancinelli e la protezione del barone Ferrara, Marchianò ritornò in Calabria, per dirigere di

nuovo il seminario di Bisignano. Ma per le sue condizioni di salute, non poté, però, assumere l’incarico di rettore del Seminario, e preferì concorrere per una parrocchia di Acri. Risultò vincitore e divenne Parroco della Chiesa di S. Maria Maggiore in Acri, dove visse gli ultimi anni della sua vita quasi sempre malato.

Venne proposto più volte a Vescovo di Cariati, ma ogni suo meritato provvedimento venne impedito per i suoi precedenti politici. Morì in Acri il 7 febbraio 1845, all’età di 56 anni, amato e stimato da tutta la popolazione, lasciando in eredità anche una commovente poesia dedicata alla sua terra ospitale. Diverse le sue produzioni scientifiche e letterarie, tra cui inedita una Storia della Filosofia, un trattato di Diritto Naturale, e moltissime orazioni sacre e varie necrologie, quali Elogio funebre al giovane Beniamino Parvolo di Acri, datato 1833.

FOTOGRAFIA E HERSHME SHQIPTARE: KUJTESË VIZUALE, IDENTITET DHE TRASHËGIMI KULTURORE

Bazuar në librin “Shkrepe të rralla fotografike” të studiuesit Qerim Vrioni dhe programit “Mjeshtër të dritës dhe të hijes” në Bruko Broadcast Radio, BBR, nën moderimin e Dr. Shpresa Fundo Gjergjit.

Dr. SHPRESA FUNDO GJERGJI - Vlore

Fotografia e hershme shqiptare përfaqëson momente me rëndësi kulturore, të cilat, në vizionin e studiuesit Qerim Vrioni, mbartin vlera të pazëvendësueshme si pjesë e trashëgimisë fotografike të shekullit XIX dhe fillimeve të shekullit XX. Ajo përfaqëson një nga dëshmitë më të rëndësishme të kujtesës sonë vizuale dhe kulturore. Përtej vlerës së saj estetike (pra diçka më të thellë në kuptim), ajo mbart në vetvete gjurmët e një shoqërie në formim, ku jeta e përditshme, marrëdhëniet njerëzore dhe mënyra e të jetuarit janë fiksuar në kohë përmes objektivit fotografik.

Imazhet fotografike nuk sjellin vetëm fytyra, objekte apo pamje të së kaluarës. Ato identifikojnë kulturën e një populli, të shprehur përmes detajeve, përshkrimeve të hapësirave urbane e rurale, punës dhe riteve sociale, fetare e sportive, të interpretuara nga studiuesi Qerim Vrioni dhe përmes diksionit interpretativ të moderimit në programin “Mjeshtër të dritës dhe të hijes” në Bruko Broadcast Radio, BBR. Në këtë program udhëtojmë në kohë, nëpërmjet magjisë së fotografisë së hershme shqiptare, aty ku drita dhe hija nuk ishin vetëm elementë teknikë, por dëshmi historie, kujtesë dhe identiteti. “Mjeshtër të dritës dhe të Hijes”, është tashmë një pasuri e rrallë vizuale, e sjellë me përkushtim nga studiuesi dhe njohësi i fotografisë shqiptare Qerim Vrioni, përmes librit Shkrepe të rralla fotografike (Tiranë, 2025). Ky libër nuk është thjesht një përmbledhje fotografish. Ai është një arkiv emocionesh, portretesh, objektësh, qytetesh,

zakonesh dhe fytyrash që na vështrojnë nga një Shqipëri tjetër, edhe pse e largët në kohë, shumë pranë shpirtit tonë, e lidhur me artin dhe kulturën tonë. Fotografia e hershme shqiptare, duke mbartur në vetvete jo vetëm artin e kompozimit, por edhe veçantitë e detajeve, vjen e përshkruar me mjeshtërinë e fjalës së përzgjedhur bukur dhe plot kuptim. Çdo shkrepe e studiuar është një copëz historie; çdo fotografi, një dëshmi jo e heshtur e kohës së vet. Ajo flet me gjuhën e artit.

Mjeshtër e parë të aparatit fotografik, studiot e dikurshme, mënyra se si fotografia dokumentoi jetën shqiptare dhe vlera që këto imazhe kanë sot në kulturën dhe identitetin tonë kombëtar përfaqësohen përmes emrave si Kolë Idromeno, Stefan Kaçulini, Thimi Raci, Ilia Xhimitiku, Kel Marubi, Petrit Kume, Ded Jakova, Ernest Baba, Adrian Fejzollari etj. “Mjeshtër të dritës dhe të Hijes” vjen si dokument historik dhe dëshmi qytetërimi, pikërisht përmes shpjegimeve të studiuesit, por jo vetëm. Nën moderimin e Dr. Shpresa Fundo Gjergjit, e ndarë në emisione të transmetuara në valët e Bruko Broadcast Radio, BBR, puna kërkimore dhe studimore e Qerim Vrioni mbi fotografinë e hershme shqiptare vjen me zë e me figurë si një akt i rikthimit të memories kombëtare.

Ndryshe nga libri, i cili e ka nisur rrugëtimin e tij drejt lexuesit, emisionet kanë një shpërndarje më të gjerë. Audiencia digjitale sjell më tepër mundësi përhapjeje dhe, si e tillë, edhe informacioni merr trajtë dhe dimension të ri. Libri, vërtet, mbetet forma më e thelluar dhe më e qëndrueshme e dijes; ndërsa radioja, televizioni apo YouTube (ku emisionet janë prezente), e bëjnë informacionin më të aksesueshëm dhe më të shpejtë për një publik më të gjerë. Ato nuk janë kundër njëra-tjetrës, por e plotësojnë njëra-tjetrën. Ndërsa libri kërkon përqendrim dhe kohë, krijon lexim më analitik, ruan informacionin në mënyrë më të qëndrueshme dhe i drejtohet lexuesit që kërkon thellim, radioja, YouTube-i dhe emisionet i sjellin temat më lehtë dhe më pranë publikut; zgjojnë interesin fillestar

dhe krijojnë komunikim emocional përmes zërit, figurës dhe bisedës, duke arritur edhe te brezat që lexojnë më pak. Mund të them me bindje se libri dokumenton studimin, ndërsa media audio-vizive e rikthen atë në qarkullim kulturor dhe publik. Praktikisht, sot në kohën e mediave audio-vizive dhe platformave digjitale, trajtimi i fotografisë së hershme shqiptare në Bruko Broadcast Radio, BBR, dhe YouTube krijon mundësi më të gjera komunikimi me publikun, sidomos me brezat e rinj. Kjo i jep përparësi informacionit, duke e bërë më të prekshëm dhe më të afërt për publikun e gjerë.

Në këtë mënyrë, moderimi bëhet një urë komunikimi ndërmjet temës së trajtuar dhe publikut. Përmes emisioneve mbi fotografinë, moderimi dhe zëri përjetohen emocionalisht përmes ritmit dhe atmosferës që krijon emisioni, tonit emocional të zërit, seriozitetit të diksionit, fotografive të shfaqura dhe materialit të prezantuar, duke ndihmuar audiencën të jetë më pranë vlerave që përcjell informacioni. Emisionet mbi fotografinë, me prezantimet audio-vizive, me zë dhe figurë, e bëjnë komunikimin kulturor më të prekshëm dhe më të ndjeshëm për publikun. Përmes ndërthurjes së fjalës, figurës dhe atmosferës së prezantimit, fotografia e hershme shqiptare nuk mbetet vetëm objekt studimi, por shndërrohet në një përvojë emocionale dhe kulturore më të afërt për shikuesin.

Dr. Shpresa Fundo Gjergji është moderatore e programit “Mjeshtër të dritës dhe të hijes” në Bruko Broadcast Radio, BBR

Dëshmia si letërsi dhe kujtesa si rezistencë në veprën “Kronikë ngjarjesh (’80–’99)” të Çerkin Ibishit

Nga XHAVIT ÇITAKU

Letërsia që lind nga përvojat historike të dhimbshme shpesh qëndron në kufrin mes dokumentit dhe artit. Një shembull i tillë është vepra “Kronikë ngjarjesh (’80–’99)” e Çerkin Ibishit, e cila trajton një nga periudhat më të vështira të historisë së Kosovës. Kjo vepër nuk është thjesht një përmbledhje kronikash, por një rrëfim i drejtpërdrejtë i realitetit të përjetuar, ku autori merr rolin e dëshmitarit dhe kronistit të kohës së tij. Në këtë vështrim do të argumentohet se vepra e Çerkin Ibishit përfaqëson një formë të realizmit dokumentar, ku ndërthuren vlera historike, etike dhe letrare. “Kronikë ngjarjesh (’80–’99)” është një vepër që e shndërron dëshminë personale në narrativë kolektive, duke ndërtuar një tekst ku kujtesa funksionon si formë rezistence dhe ku vlera letrare buron nga autenticiteti i përjetimit

Dimensioni dokumentar dhe historik

Një nga tiparet më të rëndësishme të veprës është karakteri i saj dokumentar. Ngjarjet paraqiten në mënyrë kronologjike dhe të drejtpërdrejtë, duke përfshirë episode të përditshmërisë nën represion, tensionet politike dhe përpjekjet për mbijetesë. Autori nuk synon të krijojë një realitet fiktiv, por të ruajë të vërtetën historike përmes shkrimit. Kjo e bën veprën një burim të rëndësishëm për kujtesën kolektive, ku faktet marrin një dimension njerëzor dhe emocional. Në thelb, vepra qëndron në traditën e prozës dokumentare shqiptare, ku faktli historik nuk është i ftohtë, por i përjetuar. Libri përfshin ngjarje nga vitet ’80 deri në fund të luftës më 1999, duke i paraqitur ato si dëshmi të rezistencës qytetare dhe kombëtare, reflektime mbi dhunën dhe pasigurinë. Kjo e bën librin të ketë vlerë jo vetëm letrare, por edhe arkivore, pasi shkrimet e autorit funksionojnë si dokumente të kohës.

Stili dhe poetika e realizmit dokumentar

Stili i Ibishit karakterizohet nga thjeshtësia dhe qartësia. Ai përdor një gjuhë të drejtpërdrejtë, pa figura të tepërta stilistike, duke i dhënë përparësi përmbajtjes ndaj formës. Kjo zgjedhje stilistike nuk është mungesë artistike, por një strategji e vetëdijshme për të ruajtur besnikërinë ndaj realitetit. Emocioni nuk shprehet përmes hiperbolës, por përmes vetë ngjarjeve, të cilat janë mjaftueshëm të fuqishme për të prekur lexuesin. Libri ndërtohet mbi modelin e kronikës, që nënkupton renditje të ngjarjeve sipas kohës, gjuhë të drejtpërdrejtë dhe të kthjellët si dhe fokus në fakt dhe përjetim. Megjithatë, ai nuk mbetet vetëm kronikë lineare. Brenda tij gjenden: elemente të rrëfimit subjektiv, tone emocionale dhe refleksi-ve si dhe një tension i vazhdueshëm mes dokumentimit dhe përjetimit artistik. Kjo e bën tekstin të lëvizë mes gazetarisë dhe letërsisë.

Në të vërtetë, stili i Çerkin Ibishit karakterizohet nga një thjeshtësi e qëllimshme, që i shërben besnikërisë ndaj faktit. Ai shman figuracionin e tepruar dhe përdor: fjali të shkurtra dhe të drejtpërdrejta, një leksik konkret dhe të lidhur me realitetin politik e shoqëror, dhe një ton raportues, por me ngarkesë emocionale të brendshme. Kjo krijon një stil “të përmbajtur emocionalisht”: ndonëse ngjarjet janë dramatike, autori nuk i dramatizon artificialisht, por lejon që pesha e tyre të dalë nga vetë realiteti. Në këtë kuptim, stili i tij afrohet me atë që në teori quhet realizëm dokumentar, ku estetika buron nga e vërteta dhe jo nga zbukurimi artistik.

Autori si dëshmitar dhe roli etik i shkrimit

Në këtë vepër, autori shfaqet si një narrator i përfshirë drejtpërdrejt në ngjarje. Ai nuk është një vëzhgues i largët, por një dëshmitar aktiv, i cili përjeton dhe njehkohësisht dokumenton realitetin. Kjo i jep tekstit një dimension etik: shkrimi bëhet një akt përgjegjësie ndaj së vërtetës. Një nga shtyllat kryesore të veprës është

figura e autorit si: gazetar në terren, i ekspozuar ndaj rrezikut, dëshmitar i drejtpërdrejtë, që e përjeton realitetin dhe ndërtues i narrativës historike nga poshtë. Në këtë kuptim, Çerkin Ibishi nuk është vetëm rrëfimtari, por edhe aktor moral, i cili përmes shkrimit kërkon të ruajë të vërtetën dhe dinjitetin kolektiv. Figura e tij shpesh përshkruhet si ajo e gazetarit që vepron “në mes të rrezikut”, duke e ngritur shkrimin në një akt rezistence.

Një nga aspektet më të rëndësishme të librit është balanca mes etikës së dëshmisë (të tregosh të vërtetën), dhe estetikës letrare (si ta tregosh atë). Në këtë kontekst, Çerkin Ibishi nuk sakrifikon të vërtetën për efekt artistik. Përkundrazi, arti i tij qëndron në përmbajtje, jo në zbukurim. Kjo e vendos veprën në një kategori ku vlera morale është pjesë e vlerës letrare. Përtej temave të përgjithshme, libri artikulon edhe disa shtresa më të thella siç janë trauma dhe normaliteti i prishur. Ndërkaq, ngjarjet e dhunshme paraqiten si pjesë e përditshmërisë, duke krijuar një kontrast mes jetës së zakonshme dhe realitetit të jashtëzakonshëm politik. Kjo prodhon një ndjenjë të vazhdueshme tensioni. Po ashtu, shkrimi në vetvete bëhet akt rezistence ku ruan faktet, sfidon harresën, dhe ndërton një version alternativ ndaj narrativave zyrtare.

Vlera e këtij libri qëndron në planin letrar, historik dhe kulturor

Disa nga temat që përshkruajnë veprën janë: represioni politik dhe dhuna shtetërore, rezistence dhe identiteti kombëtar, kujtesa kolektive dhe ruajtja e së vërtetës si dhe rrugëtimi drejt lirisë dhe pavarësisë së Kosovës. Në këtë aspekt, libri shndërrohet në një narrativë të qëndrueshme, ku individ dhe kolektivi bashkohen në një përvojë historike të përbashkët. Ndërkaq, vlera e këtij libri qëndron në disa plane: letrar, për shkak të stilit të drejtpërdrejtë, por të ngarkuar emocionalisht, historik, si dëshmi

autentike e një periudhe kyqe dhe kulturor, si kontribut në ndërtimin e kujtesës kombëtare.

Kujtesa dhe identiteti kolektiv

Një tjetër aspekt i rëndësishëm i veprës është ndërtimi i kujtesës kolektive. Ngjarjet nuk paraqiten vetëm si përvoja individuale, por si pjesë e një historie të përbashkët. Përmes kronikave, autori kontribuon në ruajtjen e identitetit kombëtar dhe në ndërtimin e një narrative të qëndrueshme. Kujtesa, në këtë kuptim, nuk është vetëm rikujtim i së kaluarës, por një mjet për të kuptuar dhe formësuar të ardhmen. “Kronikë ngjarjesh (’80–’99)” e Çerkin Ibishit është një vepër që tejkalon kufijtë e gazetarisë dhe hyn në sferën e letërsisë përmes fuqisë së dëshmisë. Ajo dëshmon se e vërteta historike, kur rrëfëhet me ndershmëri dhe përjetim të thellë, mund të marrë vlera të mirëfillta artistike. Në këtë mënyrë, vepra mbetet një kontribut i rëndësishëm në letërsinë shqipe dhe në ruajtjen e kujtesës historike të Kosovës.

Thënë konkretisht, Çerkin Ibishi në këtë libër arrin të krijojë një urë mes historisë dhe letërsisë, duke e shndërruar përvojën individuale në një pasuri kolektive narrative për një nga periudhat më të rëndësishme të historisë së Kosovës. Kjo vepër dëshmon se ndonjëherë letërsia më e fuqishme nuk është ajo që shpik, por ajo që kujton me besnikëri. Kritika e ka vlerësuar këtë vepër si një tekst ku dëshmia personale dhe kronika historike ndërthuren për të ndërtuar një narrativë të rezistencës kombëtare.

Dhe krejt në fund: Autori i këtij libri Çerkin Ibishi ka përjetuar torturat më çnjerëzore nga policia serbe gjatë luftës në Kosovë për shkak të shkrimeve të tij në gazetën “Bujku”, mirëpo ato nuk e ndaluan për të realizuar idealin e tij për të hedhur në dritë masakrat, arrestimet, vrasjet dëbimin e popullatës nga vatrat e tyre që kishte kryer makineria vrastare e regjimit fashist serb.

MILOT ALLA BIENNALE DI VENEZIA 2026

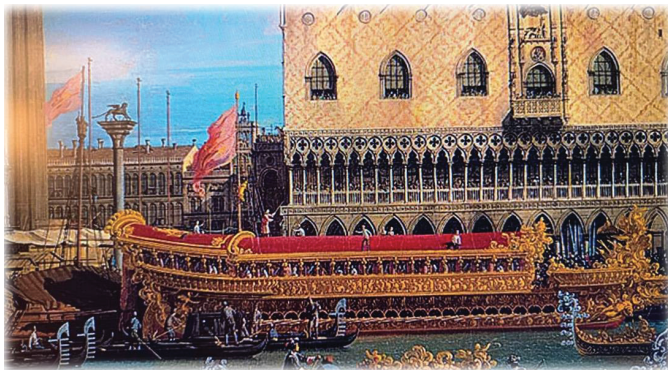
di ATANASIO PIZZI Basile - NAPOLI

Alla sessantunesima mostra biennale internazionale di Venezia, dal titolo “In Minor Keys” organizzata da Koyo Kouoh, espone a Palazzo Donà delle Rose, l’artista Albanese Alfred Mirashi, in arte MILOT. L’artista di grande caratura morale e professionale, con l’opera intitolata “Senza Chiave”, dispone una installazione con 30 piatti, che rappresentano le superfici dove sono depositate, le reliquie che segnano il possesso, delimitato e controllato da chi vi può accedere, un equilibrio silenzioso di un gesto quotidiano ma che porta la memoria a riti di manualità e rispetto antico. Le chiavi distorte, colorate, allineate, ripetute, ordinate, sembrano non aver più la funzione primigenia e, non aprono più, non chiudono più nessuna serratura, ma semplicemente esistono per ricordare memoria di luoghi arte e patti antichi in attesa di fiorire in memoria. Il colore è un tratto distintivo, le delimita, funge da campo d’azione, trasformandole e sottraendole alla materia per condurle in un mondo dove la memoria dell’oggetto ha ancora cittadinanza, ma non è più qualcosa che si può toccare, odorare, ascoltare mentre produce suono o rumore e non ha più una precisa funzione quotidiana, ma diviene segno ineludibile di un destino ineffabile, dilavando e dissolvendo il tempo in cui possederle consentiva di entrare in un luogo reale.

Nel Trecento l’Adriatico era una soglia più che un mare: una linea viva di traffici, sguardi e partenze. Le due estremità, Brindisi e Durrës, funzionavano come porte aperte tra Oriente e Occidente e, le navi della Repubblica di Venezia, facevano spola continua, portando merci, saperi e uomini dalla porta dell’Adriatico alla città.

In questo flusso costante si inserisce una memoria stratificata nei secoli, fatta di giovani provenienti dall’Albania, attratti e accolti nelle botteghe veneziane e, non erano soltanto manodopera, giacché erano preferiti come apprendisti, discepoli di arti e mestieri che Venezia custodiva con cura quasi ossessiva, finalizzata alla lavorazione del legno, della pietra, del ferro, le tecniche di costruzione navale e decorativa.

“no more keys”

Il patto era semplice e rigoroso, anni di apprendistato condiviso, spesso cinque, talvolta sette, sotto la guida di un maestro. Un accordo che non era solo lavorativo, ma formativo e disciplinare ed entrare in una bottega significava entrare in una continuità, secondo cui imparare un’arte per poi trasmetterla, senza interrompere il filo della tradizione. A Venezia questa presenza ha lasciato tracce toponomastiche e simboliche e, tra queste, Calle degli Albanesi, una strada che ancora oggi richiama quella comunità di giovani arrivati dal mare e assorbiti nel tessuto urbano della città, perché disciplinati ed attenti.

La calle degli Albanesi non descrive o ricorda solo un luogo, ma un passaggio storico e, l’approdo, l’iniziazione, l’inserimento in un sistema di saperi che poi ha dato continuità strica all’artigianato veneziano. Nel tempo, quella circolazione di competenze ha contribuito a costruire la straordinaria continuità artigianale, dove l’arte non era separata dalla tecnica, e la tecnica non era separata dalla vita civile della

MILOT “No more Keys “ Tecnica mista , terracotta, resina, acrilico, Firenze 2026

città che non ha mai dimenticato quel patto.

Se oggi la Biennale di Venezia torna a dare spazio di confronto globale sull’arte contemporanea, lo fa anche su questa eredità invisibile e, l’idea che la città sia sempre stata un laboratorio aperto, costruito da incontri, migrazioni, apprendimento e scambio. In questa chiave, il ricordo dei giovani apprendisti dell’Adriatico non è soltanto storia, ma è una forma chiusa, in tutto un patto antico che, vive nonostante lo scorrere del tempo e, continua a parlare nel presente, nelle mani che lavorano, nelle tecniche che resistono, nei luoghi che conservano nomi come se fossero eco di una bottega condivisa.

In questa rievocazione storica come non ricordare di Gjergo Kastrioti, ricordato come “Atleta di Cristo”, protagonista della resistenza contro l’espansione dell’Impero Ottomano.

La memoria veneziana conserva tracce non solo nei documenti, ma anche nelle narrazioni di arrivi solenni, ambascerie, passaggi strategici condivisi, dove il mare diventava terreno di mediazione politica oltre che commerciale. Oggi, quando un maestro proveniente dalle stesse regioni dei giovani apprendisti e dell’eroe Albanese, arriva a Venezia per depositare emblemi di un patto solidale, il gesto va interpretato come un’eco lontana di quella lunga relazione di arte e cooperazione. Un filo che attraversa secoli diversi ma non si interrompe e, dalle botteghe alle diplomazie medievali, continua sino alle pratiche artistiche contemporanee che fanno memoria. In questo senso la Biennale di Venezia diventa il luogo simbolico in cui queste stratificazioni riaffiorano, non come ricostruzione storica rigida, ma come un archivio aperto dove l’Adriatico non è più confine, ma memoria in movimento e, lo stesso mare ancora oggi, ancora una volta, avvicina Venezia e l’Albania grazie al maestro Milot.

RILETTURA DEI PERCORSI ARBËREŠË IN METRICHE RADIO TELLEVISIVE

Sa garbë kishinë mëmëtë e tåtëtë tona

Arch. ATANASIO PIZZI, Basile - NAPOLI

L’itinerario qui seguito propone una rilettura storico-territoriale delle dinamiche d’insediamento dei diasporici arbëreshë con particolare attenzione alle strategie attuate per giungere all’appuntamento del calare della luna e del sorgere del sole per completare i processi d’integrazione. Attraverso l’analisi di un possibile asse che dai confini tra Campania e Puglia dove è allocato il Katundë di Greci. L’ideale vedetta alla via che conduce a Napoli e, osservare il paesaggio, le infrastrutture viarie e gli insediamenti arbëreshë che hanno contribuito a definire un sistema di controllo, osservazione e operosità degli arbëreshë. Il paesaggio per questo deve essere inteso non come un semplice sfondo con alle spalle eventi di orgoglio di storica vittoria, ma “fulcro pulsante vivo e determinante della configurazione delle dinamiche politiche, di sostentamento e rivalizzazione insediativa del meridione”.

In particolare, la località terra strutta lungo la via traianea dove il conflitto tra angioini e aragonesi per il controllo del Regno di Napoli ha dato avvio senza soluzione di continuità alle dinamiche di accoglienza degli arbëreshë. In questa prospettiva, è possibile ipotizzare l’esistenza di una direttrice strategica che, a partire dall’area interna della Campania settentrionale nei confini della nota piana della Capitanata pugliese, si sviluppa fino al nodo politico e rappresentato di Napoli Capitale, facendola così diventare il fulcro di sostenibilità dei valori dell’Ordine del Drago. L’area di Greci e il suo Katundë, situato lungo il tracciato della via Traiana, assume per questo, ruolo di particolare rilievo e, la continuità d’uso di questa strada, già fondamentale in epoca romana per il collegamento tra Roma, Benevento e Brindisi, suggerisce la sua storica funzione di corridoio privilegiato tra oriente e occidente. La posizione geografica di Greci, collocata in una zona di transito, consente di interpretare il sito come un snodo capitale in grado di connettere sistemi viari e territoriali fondamentali dalla daunia all’entroterra esteso tutto.

Le caratteristiche morfologiche del paesaggio, contraddistinte da rilievi e ampie visuali sulle vallate circostanti e, la daunia compresa, rafforzano l’ipotesi di un utilizzo dell’area non solo come spazio di transito, ma anche come luogo di osservazione strategica dai Romani, Longobardi, Bizantini, Angioini e Aragonesi. In questo contesto si inserisce la presenza delle comunità arbëreshë, i di cui insediamenti nell’Italia meridionale tra XV e XVI secolo nelle storiche macroaree meridionali rappresenta un fenomeno di grande rilevanza storica e culturale. Dove l’organizzazione spaziale di tali centri rivitalizzati, strutturati secondo concetto del bisogno in Katundë, evidenzia una relazione solidale dell’uomo in concertazione con la natura. Le unità abitative e produttive: kalive e, kunei agrari, possono essere interpretate non soltanto come strutture nate come presidio diffuso di controllo, ma anche per dare forza all’economia rurale per la vita del territorio.

La loro collocazione in punti elevati o strategicamente nelle sette regioni del meridione italiano sottolinea la capacità di lettura e adattamento al paesaggio che va oltre le esigenze strettamente agricole, configurando un modello insediativo potenzialmente integrato con logiche di sorveglianza, difesa per dare una misura nuova al vivere fraterno con gli indigeni locali. Il legame tra queste comunità e le dinamiche politico-strategiche del tempo trova un ulteriore elemento di interesse nella figura di Giorgio Castrioti; il protagonista dell’intervento balcano a sostegno delle dinastie del Regno di Napoli, per fare l’Italia unita. La presenza nel Mezzogiorno testimonia l’importanza e il contributo arbëreshë, nella maglia della mobilità a supporto delle aree interne rigenerate da principi di supporto nonostante calamità, pandemie e siccità. Sebbene la ricostruzione puntuale degli itinerari seguiti dai diasporici non fu casuale e le macro aree poste in produzione e vitalità agraria si siano sviluppati lungo direttrici consolidate, esse sono rimaste velate dalle scene europee perché gli arbëreshë dono stati intenti a faticare in queste terre buone, sognando il desiderio di un abbraccio di madrepatria.

In questa prospettiva, il percorso che dall’area di Greci in Campania si dirige verso il versante tirrenico, attraversando località come: i feudi di San Gregorio, Nocera e Portici, per giungere a Napoli, può essere interpretato come un corridoio strategico, grazie al quale tutto ha avuto inizio. Tale asse, innestato su una rete viaria articolata che comprende tratti dell’antica via Appia, Heraclea e di collegamento locali, consente un accesso diretto alla città di Napoli, cuore politico e strategico del regno. La reiterazione storica dell’uso di questa direttrice conferma la sua centralità nelle dinamiche di controllo territoriale, rendendola un elemento chiave per comprendere le modalità di avanzata e consolidamento del potere aragonese. Ne emerge una visione integrata del paesaggio, in cui infrastrutture, insediamenti e comunità arbëreshë concorrono a definire un sistema complesso di relazioni operose e, senza sosta per secoli.

Il territorio si configura, come un vero e proprio dispositivo strategico, capace di influenzare le scelte indispensabili a rivitalizzare e rimodellare le forme dell’insediamento umano ritrovato come quello abbandonato nei Balcani oltre Adriatico. Le comunità arbëreshë, lungi dall’essere semplici realtà migratorie marginali o isolate, perché appaiono inserite in questo sistema come attori attivi, portatori di competenze nella gestione, la lettura e la sostenibilità dell’ambiente naturale, che in queste aree interne “appare o viene riconosciuto come ambito parallelo alla terra madre”. Questa interpretazione invita a superare approcci, proponendo una lettura che integri dati storici, geografici, antropologici e il paesaggio, diventa così un archivio dinamico, nel quale si stratificano tracce di mobilità serena a mai ostile al confronto condiviso o adattamento culturale. In tale prospettiva, l’asse che collega la via Traiana a

Napoli attraverso territori caratterizzati dalla presenza arbëreshë, da allora in avanti non rappresenta soltanto un possibile itinerario storico, ma anche una chiave interpretativa capace di restituire la complessità delle interazioni di integrazione nel Mezzogiorno a quel tempo in grave affanno.

Nel cuore del Mediterraneo del Quattrocento, quando Napoli era crocevia di popoli, e ambizioni dinastiche, si colloca uno degli episodi più suggestivi della sua storia: l’arrivo di Giorgio Castrioti, chiamato a sostenere il trono di Ferdinando I d’Aragona in un momento di grave instabilità politica e sociale.

Il suo arrivo non fu un evento militare, ma un vero incontro tra mondi, quello balcanico, segnato dalla resistenza contro l’avanzata ottomana, e quello aragonese, impegnato a porre in essere strategie per rendere più stabili queste terre antiche. Scanderbeg si presentò alla città come un alleato atteso e, al tempo stesso, come una figura carismatica capace di imporsi immediatamente nell’immaginario collettivo. I suoi uomini, riconoscibili per lingua, costumi e disciplina, si distribuirono nelle aree prossime nei quartieri popolari che si estendevano verso l’interno, tra le direttrici che oggi riconduciamo a porta Nolana dove nei pressi nella borgata fuori le mura era “il vicolo dei greci”, in memoria di quel evento, che in età moderna e la espansione cittadina ha dimenticato di rievocare. Qui prese forma uno dei primi nuclei di presenza arbëreshë nel contesto extra urbano partenopeo, solidamente presente nella memoria storica del territorio come “Borgo di Loreto”. Il percorso che condusse Scanderbeg al cospetto del sovrano fu al tempo stesso fisico e simbolico e, da quella borgata, il corteo si mosse verso il cuore della città, attraversando quella che ancora oggi è percepita come la spina dorsale dell’antico luogo di accoglienza, via marina.

In quel tragitto, si consumò l’ingresso ufficiale del condottiero nella dimensione politica della piazza mercato napoletano e lui non era solo un ospite, ma protagonista di un’alleanza destinata a incidere sugli equilibri del Regno, perché tutti legati dall’Ordine del Drago, come e inciso nella porta del castello, dove il varco bronzeo ricorda, ancora oggi, la sfilata dopo la battaglia vittoriosa in località “terra strutta”. La meta finale di questo itinerario era il Castel Nuovo, teatro degli incontri decisivi secondo cui vennero tracciate le archie di insediamento degli arbëreshë e, fu tra quelle mura che Ferdinando I d’Aragona accolse Giorgio Castrioti, sancendo un patto che andava oltre la contingenza militare, in tutto un’alleanza tra due figure accomunate dalla necessità di difendere i propri territori e dalla consapevolezza del ruolo strategico delle idee innovative di fratellanza. L’incontro tra i due volendolo ripercorrere oggi, significa leggere Napoli come uno spazio di attraversamenti e stratificazioni, in cui ogni pietra conserva l’eco di incontri tra fratelli cresciuti lontani.

vijon në faqen 10

“Nga ditari i një ministri”

Italia që nuk kisha njohur

Nga Prof. Dr. ARBEN MALAJ¹

Për Italinë, vendin që ka frymëzuar breza të tërë shqiptarësh, ekziston një thënie që ne e kemi ndier thellësisht në çdo etapë të tranzicionit tonë: “Italia nuk është thjesht një vend, ajo është një gjendje shpirtërore.” Këtë gjendje shpirtërore ne nuk e njohëm përmes librave të historisë, por përmes valëve të radios dhe ekranit të televizorit që thyenin izolimin tonë të egër. Për ne, Italia ishte drita në fund të tunelit komunist, një dritare nga ku guxonim të ëndërronim për lirinë.

Takimi i parë në vitin e thyer 1997

Vizita ime e parë zyrtare në Itali ndodhi në rrethanat më dramatike të mundshme – gjatë krizës së rëndë të vitit 1997. Shqipëria vuante, ndërsa Italia na priste si një fqinj i shqetësuar, por bujar. Gjatë dekadave të izolimit, stacionet televizive italiane si RAI apo Mediaset kishin qenë “shkolla” jonë e parë e Perëndimit. Kjo lidhje shpirtërore e pashpjegueshme i bindi shqiptarët, në eksodin e madh të vitit 1991, se Italia ishte “Toka e Premtuar”. Imazhet e anijeve tona që mbusheshin deri në “mbytje” drejt brigjeve të Pulias ishin pasqyra simetrike e anijes në filmin epik të Gianni Amelio-s, “Lamerica”. Ishte një ironi therëse e historisë: dikur italianët i drejtoheshin Amerikës si vendi i ëndrrave të realizueshme, ndërsa tani shqiptarët shihnin te Italia të njëjtin shpëtim.

Protokolli strikt dhe rrugicat e historisë

Kujtimet e asaj vizite të parë zyrtare mbeten të gjalla. Axhenda ishte jashtëzakonisht e mbingarkuar, pasi koha nuk premonte për një shtet në prag të një konflikti civil. Protokolli italian, i njohur për saktësinë e tij, përqendrohej me rreptësi te krerët e qeverisë, ndërsa ministrat dhe këshilltarët duhej të përballeshin vetë. Shpeshherë,

për shkak të ngarkesës dhe labirinteve urbane, mbërrinim me vonesë në takime. Italia ishte në ato vite “ndihma e parë” e Bashkimit Evropian. Operacioni “Pelikani” (1991–1993) mbetet në memorien tonë si akti më i lartë i solidaritetit – ishte ushqimi direkt në gojë për të shpëtuar një popull që po përballej me mbijetesë.

1997: Miti i luftës civile dhe realiteti i dhimbshëm

Kur viti 1997 goditi me forcën e skemave piramidale, disa media botërore e përshkruan Shqipërinë si një vend në luftë civile. Ne ishim realisht në prag të një konflikti të dhunshëm. Përsëri, ishte Italia ajo që udhëhoqi përpjekjen ndërkombëtare. Operacioni ushtarak “Alba” (Agimi) nuk ishte thjesht një ndërhyrje sigurie; ai ishte agimi i një shprese të re. Shqiptarët kishin humbur gjithçka në skemat piramidale, të cilat arritën përmasa deri në 50% të PBB-së. Rreth 60% e popullsisë ra viktimë e asaj magjie verbuese dhe varfëruese, ku u zhdukën rreth 600 milionë dollarë. U dogjën edhe ëndrrat se paratë do të binin nga qielli si “dhoratë hyjnore” për sakrificat 45-vjeçare në komunizëm. Qytetarët humbën mesatarisht 88% të kursimeve të tyre të investuara në këto skema. Këto investime ishin djersa e

emigrantëve, paratë e shitjes së shtëpive për të siguruar një jetë më dinjitoze. Mungesa e strehimit ishte plaga më e rëndë që la pas komunizmi. Kjo plagë i shtyu njerëzit drejt aventurave financiare në verbëri totale. Rrëqethëse mbetet dëshmia në BBC e një prej viktimave: “Ishim aq të verbuar, sa edhe vezët e pulave në mëngjes nuk ua jepnim fëmijëve që qanin, por i shitnim për t’i futur paratë në skemat piramidale.”

Sfida e pajtimit dhe “Papa i Financave”

Në këtë kaos, përgjegjësia ra mbi supet e Fatos Nanos dhe Bashkim Finos për të ndalur gjakderdhjen dhe për të rikthyer paqen sociale. Nano erdhi në pushtet pas katër vitesh burgim politik me një filozofi të re: “Unë dua të çmitizohem” dhe “Do të ndajmë pushtet për të bërë shtet”. Si Ministër i Financave në këto qeveri, barra ime ishte të rifitoja besimin e institucioneve ndërkombëtare. Takimet me FMN-në dhe Bankën Botërore zhvilloheshin në Farnesina, pasi aeroporti ynë ishte mbyllur dhe Tirana konsiderohej e pasigurt. Një episod i paharrueshëm ishte kur FMN-ja më pengoi dy herë të shoqëroja Kryeministrin në vizitën te Papa në Vatikan. Me humorin e tyre profesional më thanë: “Ne jemi ‘Papa’ i financave botërore; nuk mund të humbasim asnjë minutë.” Ishin momente kur përgjegjësia morale peshonte më shumë se çdo protokolll.

Burrështetasi që më formuan si ekonomist reformator

Gjatë këtij rrugëtimi pata mundësinë të takohem me figura të rëndësishme të politikës italiane. Presidenti Carlo Azeglio Ciampi la tek unë një mbresë të veçantë. Po ashtu, Romano Prodi, Giuliano Amato dhe Mario Monti treguan një gatishmëri të jashtëzakonshme për të mbështetur reformat në Shqipëri. Ministri i Financave Vincenzo Visco ishte një dëgjues i vëmendshëm, ndërsa Ministri i Mbrojtjes, Beniamino Andreata, një

ekonomist brilant i formuar në Oksford, propozoi zgjidhje inovative për borxhin tonë. Megjithatë, FMN vendosi kufij të qartë: asnjë fond publik për të mbuluar humbjet private nga skemat piramidale.

Bashkëpunimi me rajonet dhe Silvio Berlusconi

Si Ministër i Ekonomisë, kuptova se bashkëpunimi nuk duhej të kufizohej vetëm në Romë. Takimet në Fiera del Levante në Bari ishin jetike. Atje, së bashku me përfaqësues të rajonit të Pulias dhe Kryeministrin Silvio Berlusconi, prezantua Shqipërinë para komunitetit të biznesit italian. Ambasadori italian në Shqipëri, Iannucci, theksoi rëndësinë e bashkëpunimit me rajonet si motorë të zhvillimit.

Italia e rrënjëve humane

Gjatë vizitave të mia kam identifikuar pesë elementë që duhet të shërbejnë si model: integriteti në administratë, kultura e komunikimit, solidariteti i “kafesë së varur” (caffè sospeso), iniciativa si Banco Farmaceutico dhe gatishmëria për të ndihmuar deri në fund.

Zemërbardhësia si shkencë

Si ekonomist zhvillimi, kam arritur në përfundimin se asnjë reformë financiare nuk ka sukses pa solidaritet social. Pa “zemërbardhësi”, pabarazia mbetet kërcënim për paqen. Italia nuk na dha vetëm ndihmë financiare, por një model se si të jesh modern pa humbur humanizmin. Ajo mbetet një mentore e heshtur në formimin tim si ekonomist dhe si besimtar i shtetit social.

¹ Ish Ministër i Financave dhe Ministër i Ekonomisë 1997-2005

Senior Fellow, Kennedy School of Government, Universiteti i Harvard 2005-2006

“Dal diario di un ministro”

L’Italia che non avevo conosciuto

di Prof. Dr. ARBEN MALAJ

Per l’Italia, il Paese che ha ispirato intere generazioni di albanesi, esiste un’espressione che abbiamo sentito profondamente in ogni fase della nostra transizione: “L’Italia non è semplicemente un Paese, è uno stato d’animo.” Questo stato d’animo non lo abbiamo conosciuto attraverso i libri di storia, ma attraverso le onde della radio e gli schermi televisivi che rompevano il nostro duro isolamento. Per noi, l’Italia era la luce in fondo al tunnel comunista, una finestra dalla quale osavamo sognare la libertà.

Il primo incontro nel travagliato 1997

La mia prima visita ufficiale in Italia avvenne nelle circostanze più drammatiche possibili – durante la grave crisi del 1997. L’Albania soffriva, mentre l’Italia ci accoglieva come un vicino preoccupato ma generoso. Durante i decenni di isolamento, le emittenti italiane come RAI e Mediaset erano state la nostra prima “scuola” dell’Occidente. Questo legame spirituale inspiegabile convinse gli albanesi, durante il grande esodo del 1991, che l’Italia fosse la “Terra Promessa”. Le immagini delle nostre navi, cariche fino al limite verso le coste della Puglia, erano lo specchio dell’imbarcazione nel film epico di Gianni Amelio, “Lamerica”. Era una pungente ironia della storia: un tempo gli italiani si dirigevano verso l’America come terra dei sogni realizzabili, mentre ora gli albanesi vedevano nell’Italia la stessa salvezza.

Il protocollo rigoroso e i vicoli della storia

I ricordi di quella prima visita ufficiale restano vivi. L’agenda era estremamente fitta, poiché il tempo non prometteva nulla di buono per uno Stato sull’orlo di un conflitto civile. Il protocollo

italiano, noto per la sua precisione, si concentrava rigidamente sui capi di governo, mentre ministri e consiglieri dovevano arrangiarsi da soli. Spesso, a causa del carico di lavoro e dei labirinti urbani, arrivavamo in ritardo agli incontri. In quegli anni l’Italia era il “pronto soccorso” dell’Unione Europea. L’operazione “Pellicano” (1991–1993) rimane nella nostra memoria come il più alto atto di solidarietà: un aiuto diretto per salvare un popolo alle prese con la sopravvivenza.

1997: il mito della guerra civile e la dolorosa realtà

Quando il 1997 colpì con la forza degli schemi piramidali, alcuni media internazionali descrissero l’Albania come un Paese in guerra civile. In realtà eravamo sull’orlo di un conflitto violento. Ancora una volta, fu l’Italia a guidare lo sforzo internazionale. L’operazione militare “Alba” non fu solo un intervento di sicurezza, ma l’alba di una nuova speranza. Gli albanesi avevano perso tutto negli schemi piramidali, che raggiunsero dimensioni pari a circa il 50% del PIL. Circa il 60% della popolazione ne fu vittima, con una perdita di circa 600 milioni di dollari. Andarono in fumo anche i sogni che il denaro potesse cadere dal cielo come “dono divino” dopo 45 anni di sacrifici nel comunismo. I cittadini persero in media l’88% dei loro risparmi investiti in questi schemi. Quei risparmi erano il frutto del lavoro degli emigranti, della vendita delle case per una vita più dignitosa. La mancanza di alloggi era la ferita più grave lasciata dal comunismo, spingendo le persone verso avventure finanziarie cieche. Rimane agghiacciante la testimonianza alla BBC di una vittima: “Eravamo così accecati che le uova delle galline al mattino non le davamo ai nostri figli che piangevano, ma le vendevamo per investire negli schemi piramidali.”

La sfida della riconciliazione e il “Papa della finanza”

In quel caos, la responsabilità ricadde su Fatos Nano e Bashkim Fino per fermare lo spargimento di sangue e ristabilire la pace sociale. Nano tornò al potere dopo quattro anni di prigionia politica con una nuova filosofia: “Voglio demitizzarmi” e “Condivideremo il potere per costruire lo Stato”. Come Ministro delle Finanze, il mio compito era riconquistare la fiducia delle istituzioni internazionali. Gli incontri con il FMI e la Banca Mondiale si tenevano alla Farnesina, poiché il nostro aeroporto era chiuso e Tirana era considerata insicura. Un episodio indimenticabile fu quando il FMI mi impedì due volte di accompagnare il Primo Ministro in visita dal Papa in Vaticano. Con il loro tipico umorismo professionale dissero: “Noi siamo il ‘Papa’ della finanza mondiale; non possiamo perdere nemmeno un minuto.” Erano momenti in cui la responsabilità morale pesava più di ogni protocollo.

Gli statisti che mi hanno formato come economista riformatore

Durante questo percorso ho avuto l’opportunità di incontrare figure di spicco della politica italiana. Il Presidente Carlo Azeglio Ciampi mi lasciò un’impressione profonda. Allo stesso modo, Romano Prodi, Giuliano Amato e Mario Monti dimostrarono una straordinaria disponibilità nel sostenere le riforme in Albania. Il Ministro delle Finanze Vincenzo Visco fu un attento ascoltatore, mentre il Ministro della Difesa Beniamino Andreata, brillante economista formatosi a Oxford, propose soluzioni innovative per il nostro debito. Tuttavia, il FMI fissò limiti chiari: nessun fondo pubblico per coprire le perdite private derivanti dagli schemi piramidali.

La cooperazione con le regioni

e Silvio Berlusconi

Come Ministro dell’Economia, compresi che la cooperazione non doveva limitarsi a Roma. Gli incontri alla Fiera del Levante di Bari furono fondamentali.

Lì, insieme ai rappresentanti della Regione Puglia e al Primo Ministro Silvio Berlusconi, presentammo l’Albania alla comunità imprenditoriale italiana. L’ambasciatore italiano in Albania, Iannucci, sottolineò l’importanza della cooperazione con le regioni come motori di sviluppo.

L’Italia delle radici umane

Durante le mie visite ho individuato cinque elementi che dovrebbero fungere da modello: l’integrità nella pubblica amministrazione, la cultura della comunicazione, la solidarietà del “caffè sospeso”, iniziative come il Banco Farmaceutico e la disponibilità ad aiutare fino in fondo.

La bontà come scienza

Come economista dello sviluppo, sono giunto alla conclusione che nessuna riforma finanziaria può avere successo senza solidarietà sociale. Senza “umanità”, la disuguaglianza resta una minaccia alla pace. L’Italia non ci ha dato solo aiuti finanziari, ma anche un modello su come essere moderni senza perdere l’umanità. Rimane per me una mentore silenziosa nella mia formazione come economista e come sostenitore dello Stato sociale.

¹ Ex Ministro delle Finanze e Ministro dell’Economia (1997–2005)

Senior Fellow presso la Kennedy School of Government, Università di Harvard (2005–2006)

Koxha Sinan Pasha, kryeministri shqiptar në Perandorinë Osmane

Nga ASQERI DIKO – Turqi

Koxha Sinan Pasha ose i madhi Sinan Pasha, ishte djali i Ali beut. Ai u lind më 3 prill të vitit 1520 në fshatin Topojan të krahinës së Lumës. Në disa dokumente historike, shkruhet se ka lindur në Delvinë. Kryeministri ose veziri i madh shqiptar, Koxha Sinan Pasha, është i njohur edhe me pseudonimet: “Pushtuesi i Jemenit dhe i Tunizisë”. Koxha Sinan Pashai, me pushtimin e Jemenit, e nxori Perandorinë Otomane, në Detin Arabik. Hyri në detyrë në moshë të re me ndihmën e vëllait të tij të madh, Ajas Pashës. Ai u ngrit në detyrë në një kohë të shkurtër dhe u bë kreu i Çashnigirit, të Kanuni Sulltan Sulejmanit. Mori kështjellën e Kajros në Jemen. Sinan Pasha, i cili shërbeu në poste të ndryshme gjatë mbretërimit të dy sulltanëve, u largua nga pallati si Sancakbej i Malatjas, më pas shërbeu si Bejlerbeu i Erzurumit dhe Halepit. Sinan Pasha, fitoi titujt e pushtuesit të Jemenit dhe pushtuesit të Tunizisë duke sjell Jemenin dhe Tunizinë pjesë të tokave osmane. Ishte Bejlerbeu i Egjiptit dhe më vonë vezir Kubbealtë. Gjatë luftës kundër Iranit, në kohën e sundimit të sulltan Muratit III, fillimisht u emërua serdar ose shefi a komandanti i ekspeditës lindore dhe më pas u bë vezir i madh në 1580. Sinan Pasha, është një nga kryeministrat më të fuqishëm në historinë osmane. Ai shërbeu si kryeministër i madh për një kohë të gjatë në një periudhë kur luksi, korrupsioni dhe ryshfeti arritën kulmin e tyre. Historianët e asaj periudhe e konsiderojnë Sinan Pashën përgjegjës për fillimin e një lufte të gjatë me Austrinë, e cila do të shqetësonte Perandorinë Osmane për 8 vjet e 5 muaj, nën udhëheqjen e Sinan Pashës dhe do ta fuste shtetin në depresion të madh në vitin 1593, për shkak të pretendimit të tij se ishte pushtuesi i Vjenës. Lufta për pushtet me rivalët e tij: Lala Mustafa Pasha dhe Ferhad Pasha, la gjurmë në këtë periudhë. Konfliktet e tij me Ferhad Pashën çuan në kryengritje të ndërsjellta mes spahinjve dhe jeniçerëve dhe filluan një periudhë trazirash. Kur ai vdiq, në trashëgiminë e tij u gjetën 600 mijë monedha ari, miliona monedha argjendi, kuti bizhuterish dhe 600 pelerina ushtarake. Për veprën e tij, janë ndërtuar, krahas tre medreseve dhe një kryevepër arkitekturore, që e ka emrin Manastiri i Sinan Pashës. Të gjitha dokumentet që i përkasin Koxha Sinan Pashës, ruhen kolektivisht në Arkivin e Sinan Pashës në Pallatin Topkapë = Stamboll, atje ku janë dhe shtypshkronjat e botimit të librave.

Tyrbeja “Koxha Sinan Pasha”,

Fatih / Stamboll.

Në aktin e tij të regjistrimit të vitit 1586, shihet se ai ishte fëmijë i një fshatari të quajtur Ali në Shqipëri dhe gjyshi quhej Abdurrahim. Emri i vëllait të tij të madh, ishte Ajas Pasha. Koxha Sinan Pashai shërbeu si kryeministër i madh, si komandant i përgjithshëm i ushtrisë osmane, gjatë mbretërimit të sulltan Sulejmanit të Madhërishtëm. Ai u dërgua në shkollën Enderun Palace për shkollimin e tij në moshë të re dhe atje përparoi në një

kohë të shkurtër. Ai u largua nga pallati si guvernator i sanxhakut të Mallatjes. Shërbeu si guvernator i Kastamonus, Gaza, sanxhaku i Nablusit, përkatësisht në Erzurum, Aleppo dhe Bejlerbejlik. Ai ishte Bejlerbeu i Halepit gjatë fushatës Zigetvar, e cila u zhvillua në vitin 1566 dhe ishte fushata e fundit e Sulejmanit të Madhërishtëm. Ai u bë guvernator i Egjiptit. U martua me vajzën e Javuz Sulltan Selimit dhe nga kjo martesë lindi një vajzë e quajtur, Emine Hatun. Në vitin 1567, Jemeni u nda në dy: Jemen Bejlerbeylik dhe Sana Bejlerbeylik

Shatërvani publik, kushtuar Sinan Pashës në formë tetëkëndëshi, ngrihet mbi një bazament mermeri dhe kolonat e ndërtuara me kapitelet, mbajnë harqe të mprehta. Medreseja ende përdoret për aktivitete sociale dhe kulturore nga Fondacioni “ Hijmet “, i cili punon për botimin e Kuranit dhe të vërtetave të tij. Ai qe një burrë shteti osman, që shërbeu si kryeministër i madh dhe i zoti në këtë detyrë, gjithsej 8 vjet e 5 muaj, pra 5 herë gjatë mbretërimit të Muratit të tretë dhe Mehmedit. III. Ngriti në Kaçanik, një kështjellë dhe një xhami. Emri e vepra e tij, rojnë në Turqi. Si jeta e tij madhore, janë dhe mbi 70 kryeministra a vezirë shqiptarë, që jetojnë në arkivat osmane. Jetën dhe veprën e tyre të madhe e të shkëlqyer duhet ta studiojnë historianët shqiptarë kudo që ndodhen e t’i publikojnë nëpër librat historikë. Duhet të theksojmë historikisht, se Perandorinë Osmane, e udhëhoqën kryeministrat me origjinë shqiptare. Veprat arkitekturore i projektuan me shumë pasion, arkitektët e kryearkitektët me origjinë shqiptare, si gjeniu i arkitekturës osmane, Sinan Pasha nga fshati Sinaj i Tepelenës, Mehmet ose Muhamet Gramshi, i cili në dokumentet e shumta osmane shkruhet,

Shatërvani i Koca Sinan Pashës

Kasëm Aga. Kasëm Aga Koxha, Kasëm Koxha Ali, Elhaxh Kasëm, etj. i cili është nga Gramshi ose Grëmshi i Tomorricës, Sedefkar Mehmet Pasha bixhakçiu nga Elbasani.

Sinan Pasha, ka qenë dhe Sanxhakbej i Mallatjas dhe më pas shërbeu si Guvernator i Erzurumit dhe Alepos. Gjatë luftës kundër Iranit, gjatë sundimit të Muratit të tretë, ai u emërua fillimisht si shef i ekspeditës lindore dhe më pas, si vezir i madh në 1580. Sinan Pasha, i cili shërbeu si vezir i madh për një kohë të gjatë, qe në një kohë kur luksi, korrupsioni dhe ryshfeti arritën kulmin e tyre. Është një nga kryevezirët më të fuqishëm në historinë osmane. Historianët e periudhës e konsiderojnë Sinan Pashën përgjegjës për pretendimin e tij si pushtues i Vjenës, për luftën e gjatë me Austrinë, e cila do të shqetësonte Perandorinë Osmane për 8 vjet e 5 muaj, nën veziratin e Sinan Pashës dhe do ta vinte shtetin në depresion të madh. Lufta për pushtet, me rivalët e tij: Lala Mustafa Pasha dhe Ferhad Pasha, la gjurmë në këtë periudhë. Konfliktet e tij me Ferhad Pashën, çuan në revolta të ndërsjella të spahinjve dhe jeniçerëve dhe sollën një periudhë trazirash. Të gjitha dokumentet që i përkasin Koxha Sinan Pashës mbahen sot në Arkivin e Sinan Pashës në Pallatin Topkapë, në Stamboll.

Në këtë foto shkruhet: SINAN BASSA ALBANVS. Në rreshtin e mësipërm të fotos, shkruhet në gjuhën latine: “TE SYRVS ET PHARII NON SVSTINVERE MANLPLI INQVE TVAS VENIT GAZA SVBACTA MANVS “Në gjuhën shqipe ka këtë kuptim: ”Nuk duhet të mbijetoj asnjë njeri, që ka mbërritur në Gaza”. Një latinolog, e përkthen kështu: “Syrvs =Sirisi dhe trupat e Faros, nuk mundet t’ju rezistonin dhe GAZA e pushtuar, ra në duart tuaja. ” Në rreshtin më poshtë fotos, shkruhet latinisht: ”AEGYPTI ARMATO DIVEXAS MILITE FINES VICTORI HOSTILES QVAE DABITIN FERIAS”. Në gjuhën shqipe përkthehet: “Një ushtri e madhe e armatosur e Egjiptit, do të luftoj deri në të fundit armik, që do të dorëzohet në armëpushim“. Një latinolog tjetër, e përkthen kështu: “Kufijtë e Egjiptit, të kapur nga ushtarë të armatosur, do t’i japin fituesit funeralin fatal. “Një tjetër përkthim:”Egjipti ka një ushtri të armatosur, që do t’i japi fund armikut, me Viktor Hostelite.”

Komandanti dhe kryeministri, Sinan Pasha, me forcat ushtarake që dërgoi, pushtoi Adenin dhe rrethinat e tij dhe më pas pushtoi Sanan dhe Kevkeban. Sinan Pasha, me punën e madhe që bëri, rilidhi rajonin me administratën osmane dhe mori titullin «Pushtues i Jemenit. Ai vizitoi Mekën dhe Medinën dhe u bë haxhi në vitin 978 (1571,sipas kalendarit të ri). Tunizia, e cila iu bashkua vendit osman gjatë pushtimit

të Qipros, u pushtua nga marina spanjolle në vitin e vjetër që quhet Hixhri, më 980 ose në vitin Miladin që i bie më 1572. Si komandant i forcave osmane u emërua Sinan Pasha.Marina osmane udhëhoqej nga Këllëç Ali Pashai. Sinan Pasha mori kontrollin e Tunizisë me një rrethim tridhjetetë ditë në vitin e vjetër Hixhri 982 (Miladin 1574). Me këtë sukses, Sinan Pasha mori titullin tjetër: “Pushtues i Tunizisë “ dhe u bë vezir i madh për herë të dytë në vitin Hixhri 997 (Miladin, më 1589). Gjatë dy viteve si kryeministër, kërkesa e Shah Abasit për paqe, u pranua dhe luftërave, që kishin vazhduar që nga viti 1578, u dhanë fund. Sinan Pasha, kishte kryer studime të shumta të rëndësishme për ngritjen e minierave të reja, për prerjen e monedhave. Kishte bërë studime për projektin e kanalit të Gjirit Karadenis – Izmit. Në veziratin e tij të tretë të madh ose si kryeministër i qeveris osmane, nisi një ekspeditë kundër Austrisë, me 12.000 jeniçerë ose ushtarë shumë të përgatitur ushtarakisht dhe me njësi të tjera ushtarake në vitin Hixhri 1001 (ose sipas vitit Miladin del viti 1593), e cila vazhdoi deri në vitin 1606. Lufta përfundoi në paqe. Përfundimisht, Sinan Pasha u sëmur dhe vdiq më 3 prill 1004 ose më 1596 në Kostandinopojë. Vendi i varrimit të Sinan Pashës, është në Divanjolu

në Çarshëkapë = Bajazit, jo më shumë se 10 minuta me tramvaj, deri tek xhamia blu e madhe me 6 minare, që projektoi arkitekti i madh shqiptar, Sedefkar Mehmed Aga Pasha Biçakxhiu nga Elbasani.

Përfundimi për veprën e Koxha Sinan pashës

Koha e misionit ose e detyrës së parë të Koxha Sinan Pashës.

7 gusht 1580 – 6 dhjetor 1582.

Sundimtari ose sulltani ka qenë, Muradi III.

Koha e misionit të dytë :

15 prill 1588 – 1 gusht 1591.

Sundimtari Muradi III.

Koha e misionit të tretë :

28 janar 1593 – 16 shkurt 1595.

Sulltan Murad III dhe Mehmed III.

Koha e detyrës së katërt :

7 korrik 1595 – 19 nëntor 1595. Sundimtari Mehmed III.

Koha e misionit të pestë :

1 dhjetor 1595 - 3 prill 1596

Sundimtari ka qenë Mehmed III.

Informata personale

Lindja 1520

Debre, Shqipëri ose

Delvine, Shqipëri

Vdekja më 3 prill 1596 (76 vjeç)

Stamboll, Perandoria Osmane

PËR ÇFARË NUK SHKROI ANA KOMNENI ...

Nga ILIRJAN GJIKI - Fier

Për normanët, kalorësit që u bënë tmerri i Mesdheut ka shkruajtur gjerësisht edhe kronistja bizantine Ana Komneni. Në 15 librat e veprës së saj “Aleksiada”, të cilën ajo ja kushtoi me devocion të atit, perandorit bizantin Aleks Komnenit, që e adhuronte deri në ekstrem, kjo grua intelektuale i përshkruan gjerësisht ata. Edhe Historia e Shqipërisë, si teksti zyrtar i botuar vite më parë nga Akademia e Skencave, po ashtu edhe shumë tekste të ndryshme të huaja dhe shqiptare, trajtojnë në faqet e tyre edhe historitë mbi pushtimet normane në vendin tonë, të cilat nisin me fushatën e Robert Guiskardit në vitin 1081, për të vazhduar me Boemundin në vitet 1107-1108 dhe duke përfunduar me mbretin Guljelm II në vitin 1185. E veçanta është se shumica e të dhënave dhe fakteve historike që përbëjnë tekstat tona, janë marrë kryesisht nga historia-nia Ana Komneni dhe “Aleksiada” e saj, duke u bërë së fundi edhe këto ditë tema përshkrim-esh në shtypin tonë. Mbi këtë bazë edhe lexuesi i gjerë ka krijuar imazhin dhe përfytyrimin e tij për normanët dhe fushatat e tyre pushtuese, përgjatë brigjeve lindore të Adriatikut dhe Jonit. Ndërkohë që për lexuesin do të ishte me interese të mësonte edhe mbi aktivitetin e gjerë që zhvilluan normanët në bregun përtej, pikërisht në Itali, për ato ngjarje për të cilat nuk shkroi Ana Komneni. Normanët, për të cilët “Historia” asnjehere nuk ka nguruar së shkruari, ishin një komunitet luftëtarësh të paepur që dominuan në shekujt XI-XII, historinë e Italisë, Ballkanit dhe Kryqëzatës së Parë.

Më ambicjen për të qenë protagonistë të ngjarjeve të kohës që jetuan, si pasardhës të drejtpërdrejtë të gjakut viking, ata dëshmuuan se ishin luftëtarë të aftë dhe të destinuar për të qenë veçse pushtues. Edhe sot në analet historike gjejmë gjurmët e ekspeditave të dhunshme kundër Bizantit, të cilat janë të lidhura me emrat e strategëve legjendarë si të Robertit, Roxherit, Boemundit apo Tankredit, për të ardhur së fundmi tek Guljelmi II, i fundmit i dinastisë normane të Italisë, Altavilave.

Normanët u shfaqën në Italinë e Jugut të ftuar nga Bizanti, i cili fillimisht i përdori ata kundër arabëve saraçenë, të cilët në vitet 827-902, i kishin shkëputur Perandorisë Bizantine, Siçilinë. Grupi i parë mbërriti nga Normandia në Itali në vitin 1009, nën drejtimin e Rainulfo Drengot, për të shtypur revoltën antibizantine të Barit. Për këtë qëllim atij ju premtua si shpërbllim një feud i madh, i cili përfshinte qytetin e Aversës që ishte nën juridiksionin e Dukës së Napolit. Më pas erdhën me radhë të bijtë e Tankredit të Hautevilit (Hauteville), një fisniku të vogël norman, të cilët këtu morën mbiemrin e italianizuar Altavila. I pari ndër ta ishte Vilhelm Krah-hekuri, i cili në vitin 1043 pushtoi Kontenë e Melfit në Pulia. Më pas do të zbarkonte i vëllai i tij, Robert Guiskardi, pushtimet e mëdha të të cilit e bindën Papën që ta njihje në vitin 1059 me titullin, “Dukë i Kalabrisë, i Pulias dhe i Siçilisë”. Ndërkohë

që, Pulia dhe Kalabria kishin qenë zotërime të Bizantit, ndërsa Siçilia ishte nën zotërimin e saraçenëve. Megjithatë kjo gjë nuk i ndali normanët. Në vitin 1061 nën drejtimin e Roxherit, vëllait tjetër Altavila, nisi fushata ndaj Siçilisë, e cila përfundoi me largimin e arabëve nga ishulli, ndërsa për merita të veçanta, Papa i dhuroi atij, titullin “Kont i Siçilisë”.

Kështu, Papati u përpoq që ti përdorte normanët si instrument për të vendosur kontrollin politik dhe fetar në Italinë e Jugut, me qëllimin që të dëbonte që aty bizantinët ortodoksë dhe arabët myslymanë. Natyrisht që kjo politikë i dha frytet e veta. Në vitin 1071, Robert Guiskardi, dëboi përfundimisht Bizantin nga Italia e Jugut, ndërsa 20 vjet më vonë, Roxheri, bëri këtë gjë me arabët. Ndërkohë për tu ndalur si një ngjarje e bujshme historike, është pikërisht momenti, kur në vitin 1071, Robert Guiskardi dëboi nga kjo pjesë e Italisë, Bizantin dhe bashkoi të gjitha zotërimet normane të Italisë së Jugut. Vetëm pas këtij procesi (1061-1071) Roberti, Roxheri, Boemundi dhe Tankredi, nisën sulmet ndaj bregdetit shqiptar, për të cilat shkruajnë edhe tekstat e mësipërme. Këtu nis edhe një nga gabimet që bën “Historia e Shqipërisë”, si edhe disa autorë perëndimorë. Kështu, teksti i “Historisë së Popullit Shqiptar”, botim i Akademisë së Shkencave, botuar në Tiranë në vitin 2002, në faqen 224, thotë se, “Pas pushtimit të Barit, Robert Guiskardi arriti të bashkojë të gjitha zotërimet e princave normanë, të Italisë së jugut dhe krijoi me to një mbretëri të fuqishme, që menjëherë i hodhi sytë në anën tjetër të Adriatikut”. Ndërsa e vërteta është ndryshe. Robert Guiskardi jo vetëm që nuk krijoi një mbretëri të vetën, por gjatë sundimit mbajti titullin “Dukë i Apuljes dhe Kalabrisë”.

Ndërkohë që pas vdekjes së tij në vitin 1085, trashëgimtari që e pasoi ishte i vëllai, Roxheri, i quajtur ndryshe edhe Roxheri I, sundimtar i Italisë së Jugut. Pas tij erdhi në pushtet i biri, Roxheri II, i cili në vitin 1130 bashkoi zyrtarisht zotërimin e të atit, Kontenë e Siçilisë, me zotërimet e xhaxhait, Robert Guiskardit, siç ishin dukatet e Pulias dhe Ka-

labrisë, duke krijuar “Mbretërinë e Dy Siçilive”, me qendër Palermon, vendin ku e kurorëzoi një kardinal i dërguar nga Papa. Pra, ky është korrigjimi që i duhet bërë tekstit të mësipërm, duke theksuar se Mbretëria Normane e quajtur ndryshe Mbretëria e Dy Siçilive, nuk u krijua nga Robert Guiskardi, por nga i nipi, Roxheri II. Pikërisht ky mbret, Roxheri II, është konsideruar nga historianët si mbreti më i madh norman. Ai jo vetëm mori nga Papa titullin e mbretit, por themeloi edhe dinastinë mbretërore të Altavilave. Nën drejtimin e tij, Palermo, u bë kryeqyteti i Mesdheut, ku u zhvilluan tre kultura, si ajo normane, latine dhe arabe. Roxheri II u shqua edhe si diplomat, ushtarak, ligjvënës dhe administrator i kujdesshëm. Ai nxiti midis të tjerave edhe zhvillimin e ndërtimeve të shumta me karakter laik dhe fetar, si dhe investoi për kulturën në mënyrë të veçantë. Por periudha e artë e qeverisjes së tij përfundoi në vitin 1154, kur ai vdiq. Në fronin e Mbretërisë së Dy Siçilive u ngjiten me radhë Guljelmi I dhe Guljelmi II. Guljelmi I ishte jo vetëm mbreti i parafundit i Altavilave, por edhe mbreti i fundit norman i cili ndërmori pushtime në Shqipëri. Në vitin 1185 ai zbarkoi në brigjet shqiptare dhe në marrëveshje me strategun bizantin, Gjon Vranën, mori qytetin e Durrësit. Që këtu nëpërmjet rrugës “Egnatia”, normanët arritën deri në Selanik, por për shkak që dihen u tërhoqën përsëri, duke mbajtur vetëm Durrësin dhe disa ishuj të Jonit. Guljelmi II u shqua edhe si diplomat. Me përpjekjet e tij ai arriti që pas një shekulli lufte midis normanëve dhe Perandorisë Gjermane, të lidhej një aleancë, e cila u “celebrua” me martesën e së bijës, Kostancës, me të birin e perandorit gjerman, Frederikut Hohenshtaufen, Henrikun VI. Në vitin 1189, Guljelmi vdiq dhe Altavilat të cilët nuk kishin trashëgimtarë të vijës mashkullore e humbën pushtetin e fituar me sa e sa sakrifica. Trashëgimtarja e tyre nga linja femërore, Kostanca, bëri që prej martesës së saj, kurora e tyre të kalonte Hohenshtaufenëve gjermanë. Ky ishte edhe fundi pa lavdi i kësaj familjeje luftëtarësh, për të cilët shkroi dikur edhe Ana Komneni.

RILETTURA DEI PERCORSI ARBËREŠË IN METRICHE RADIO TELEVISIVE

vijon nga faqja 7

Il cammino del Castriota, diventa così un filo narrativo capace di unire geografia e memoria, restituendo alla città il suo volto di capitale aperta, pronta ad accogliere e integrare storie diverse.

In questo senso, l’itinerario non è soltanto una sequenza di luoghi, ma un racconto continuo, in cui il passato si intreccia al presente e invita a riconoscere, nelle vie percorse ogni giorno, le tracce di un destino condiviso. La seconda giornata mira a segnare un itinerario di memoria e intelletto, dedicato agli illustri arbëresë che vissero a Napoli e, pur se lontani dalla loro terra natia, seppero imprimere nella città un segno profondo, spesso silenzioso ma indelebile.

E questo diventa un percorso che si snoda tra dimore, chiese, luoghi del sapere e spazi del dolore, seguendo il filo di una presenza che si fece cultura, pensiero e, talvolta, sacrificio. L’inizio non può che essere affidato alla figura di Donika Arianiti, vedova di Giorgio Castriota, che a Napoli trascorse anni segnati da un dolore intimo e composto, nel rispetto della memoria del marito. La sua residenza, non fu come gli competeva nel castello ma, nell’area del centro antico, ed è questo che diventa il primo luogo simbolico del centro storico di Napoli, non tanto per la sua identificazione materiale, quanto per il valore evocativo di una presenza che trasformò l’esilio in custodia della memoria coniugale smarrita.

Tra la spiritualità orientale e quella latina si sviluppò il suo percorso interiore, sospeso tra la Chiesa di San Giovanni Maggiore, testimonianza di una tradizione bizantina ancora viva, e la solennità della Basilica di Santa Chiara, emblema della cultura religiosa occidentale. In questo spazio ideale, Donika visse un dialogo silenzioso tra due mondi, incarnando la condizione stessa di una arbëresë che vive da “vedova certa”, in una Gjitonia.

Il percorso da qui inizia e si allarga attraversando luoghi segnati dalla sofferenza collettiva e dalla storia civile della città. La via Furcillense prima

e poi Piazza del Mercato emergono come teatro del “patire”, spazio di esecuzioni e tensioni popolari, dove la memoria si fa accoglienza lungo via Mezzocannone dramma in Piazza Mercato e ammonimento in Castel Capuano. Da qui, il cammino conduce anche verso il sapere custodito nella salita della Sapienza e nel Museo Archeologico Nazionale di Napoli, dove le eccellenze della cultura greca trovano una delle loro più alte espressioni, un richiamo diretto alle radici culturali che gli arbëresë portarono con sé, mantenendo vivo un legame profondo con l’eredità ellenica. In questo contesto si inserisce la figura di Pasquale Baffi, uno degli intellettuali più rappresentativi, la cui vicenda si intreccia tragicamente con gli eventi della Rivoluzione Napoletana del 1799 e, la sua “fine” non è soltanto un episodio biografico, ma il simbolo di un pensiero libero e raffinato, capace di coniugare tradizione classica e tensione illuminista, e per questo divenuto scomodo.

Ricordarlo in questo itinerario significa restituire voce a una stagione in cui il contributo arbëresë si fece decisivo nella costruzione di una cultura europea aperta e moderna. Il percorso avrà modo di percorrere agli itinerari dell’ingegno tecnico e scientifico e, il sostegno sin anche della cultura Leopardiana cresciuta a Napoli, dove emergono figure come Luigi Giura, Pasquale Scura e Vincenzo Torelli.

Essi rappresentano una stagione in cui Napoli fu centro di eccellenza nella formazione ingegneristica, grazie anche all’istituzione della Scuola di Ponti e Strade, luogo in cui il sapere tecnico si univa a una visione moderna del progresso. In questi ambienti, il pensiero arbëresë si fece metodo, disciplina, capacità di innovare, contribuendo a formare una generazione di tecnici, giornalisti editorialisti e studiosi che avrebbero lasciato un segno ben oltre i confini del Regno. La conclusione della giornata è affidata a un’immagine potente e concreta, quella dei ponti e, non solo come opere di ingegneria, ma come simbolo di un’idea nuova per unire popoli e pensiero.

Il genio di Luigi Giura trova espressione nella realizzazione del Real Ferdinando sul Garigliano, una delle prime grandi opere sospese in ferro dell’Europa continentale e sin anche del mondo intero. È la stessa idea che, nei secoli successivi, sarà ripresa e sviluppata in contesti internazionali, da francesi, anglofoni e americani, fino a diventare oggi metafora stessa della politica moderna e della non cooperazione tra ideali. Così, la seconda giornata si chiude con un ritorno simbolico, che dalle stanze silenziose di Donika ai grandi palazzi della cultura e dell’università terminando sin anche nel luogo delle fratrie partenopee i luoghi del rilancio di tutta l’Europa moderna.

Un percorso in cui il pensiero arbëresë, nato dall’esperienza dell’esilio, si trasforma in una delle espressioni più alte della capacità umana di costruire legami, materiali e spirituali, lasciando a Napoli un’eredità unica e irripetibile. Per dare compimento a questo itinerario, il viaggio non può che proseguire oltre Napoli, attraversando il Mezzogiorno fino a entrare nel cuore vivo della civiltà arbërese e, i Katundë, in tutto il meridione italiano, offrono non solo un’esperienza storica, ma una vera immersione in una cultura ancora pienamente viva. Visitare un Katundë arbëresë, significa entrare in uno spazio in cui l’urbanistica, l’architettura, i ritmi della vita quotidiana e le tradizioni conservano una coerenza rara.

Centri storici come Santa Sofia d’Epiro, San Benedetto Ullano, San Demetrio Corone, e Cavallerizzo si presentano come organismi compatti, spesso arroccati o adagiati su rilievi collinari, in cui le case si dispongono secondo logiche comunitarie, con spazi raccolti, vicoli stretti orti botanici e una forte relazione con il paesaggio agricolo.

Un itinerario che dalla preSila attraverso Sibari e Thurio si snoda sino alla romana Altomonte e le sue cave Lungheresi

Ed è qui che l’architettura riflette una storia di adattamento e memoria e, tutti questi rappresentano elementi costruttivi locali che si intrecciano con una concezione dello spazio domestico che privilegia

la continuità tra interno ed esterno del luogo vitale Kalljva.

Le piazze, le chiese, le case i vicoli gli archi e gli orti, raccontano una appartenenza, latina e bizantina, che trova una delle sue espressioni più alte nel rito religioso ancora praticato secondo la tradizione orientale, legata idealmente alla memoria dell’esodo che seguì il desiderio di ritrovare ambiti paralleli alla terra natia. Ma è soprattutto nei costumi, nella lingua e nei cicli produttivi che si coglie l’unicità di questo mondo e, le comunità arbërese conservano nei secoli il patrimonio immateriale fatto di canti, abiti tradizionali, riti e una lingua antica, che ancora oggi risuona nelle strade e nelle case incantando sin anche il tempo che rimane incantato.

I percorsi agricoli e i “cunei agrari”, i sistemi di coltivazione e trasformazione legati a oliveti, vigneti e produzioni cerealicole, rappresentano una continuità con pratiche antiche, adattate alle condizioni del territorio ma fedeli a una visione comunitaria del lavoro e la terra che ha germogliato e sostenuto il noto trittico mediterraneo alimentare.

Questi elementi si estendono dalla Sicilia, la Basilicata alla Calabria, la Campania, la Puglia e al Molise, danno vita a una “solida regione storica diffusa e sostenuta dagli arbëresë”. Un sistema culturale diffuso, stratificato e coerente, che non ha eguali nel panorama europeo per capacità di conservare identità, lingua e tradizioni, sostenute lungo un arco di oltre cinque secoli e, integratisi nel breve periodo di stazionamento. Concludere qui l’itinerario significa quindi chiudere un viaggio nei luoghi della memoria e degli illustri arbëresë che ne raccolsero l’eredità, con cui quella storia continua a vivere quotidianamente. Non si tratta solo di visitare luoghi, ma di riconoscere un’esperienza unica nel contesto dell’antico continente europeo e, la diaspora che non si è dissolta e fermata mai, perché ha saputo trasformarsi in una delle più straordinarie forme di continuità culturale della storia di tutto il vecchio continente europeo.

Arch. Atanasio Pizzi Basile - Medico delle Giuste Parole (Jatroi me Fiallijetë e Masurà).

Ignazio Parrino, lo studioso che illuminò la storia albanese: memoria viva di un'eredità scientifica unica

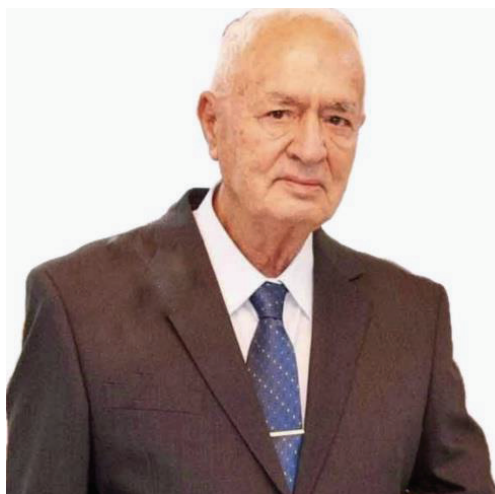
a cura di ALESSANDRA CANZONERI
in Parrino - Treviso

Nel secondo anniversario della scomparsa, accademici e studiosi si sono riuniti per celebrare la figura di uno dei più grandi albanologi contemporanei. Un'eredità scientifica immensa, costruita con rigore, sacrificio e una dedizione senza pari.

Nel silenzio denso di memoria di una sala gremita di studiosi, presso l'Accademia delle Scienze d'Albania, lo scorso febbraio, grazie al coordinamento del Dottor Mark Palnikaj e alla partecipazione di colleghi e cultori del sapere, il nome di Ignazio Parrino è tornato a risuonare con quella forza discreta che appartiene alle grandi figure della ricerca: coloro che non si esauriscono nel tempo della loro esistenza, ma continuano a vivere nella persistenza feconda delle loro opere. A due anni dalla sua scomparsa, l'incontro accademico a lui dedicato si è configurato non come una mera celebrazione commemorativa, bensì come un atto di consapevole responsabilità culturale: riportare al centro del dibattito scientifico l'opera, ancora in parte inesplorata, e lo spessore umano e intellettuale di uno dei più autorevoli studiosi dell'albanologia contemporanea.

Nato il 3 febbraio 1938 a Palazzo Adriano, nel cuore della comunità arbëreshe, il Professore Ignazio Parrino ha incarnato per oltre mezzo secolo la figura dello studioso totale: uomo di pensiero, storico, linguista, traduttore, fine conoscitore delle lingue classiche e moderne, nonché instancabile ricercatore d'archivio. Formatosi tra Roma e Palermo, conseguì titoli presso prestigiose Facoltà e costruì un solido e articolato bagaglio culturale che costituì il fondamento del suo successivo itinerario scientifico. Fu proprio a partire da questa preparazione che intraprese un'intensa attività di ricerca nei più autorevoli archivi, con particolare predilezione per quelli vaticani, autentici scrigni della memoria storica dell'Albania. In seguito scelse di radicare la propria attività nell'entroterra siciliano, luogo emblematico della diaspora albanese in Italia, da cui continuò a sviluppare e consolidare il proprio percorso di studi.

Durante il memoriale viene ricordata una delle sue opere più emblematiche, Acta Albaniae Vaticana, pubblicata nel 1971 nella prestigiosa collana Studi e Testi. Il volume raccoglie 563 documenti, in larga parte inediti,

relativi alla storia dell'Albania tra il XIV e il XV secolo, offrendo un contributo di straordinaria rilevanza sia sul piano documentario sia su quello metodologico. In esso si manifesta con evidenza la cifra distintiva del suo approccio scientifico: il primato assoluto della fonte, indagata con rigore filologico e restituita alla comunità degli studiosi quale fondamento imprescindibile di ogni ricostruzione storica.

In un contesto segnato dalla dispersione delle fonti documentarie – raramente oggetto di sistematica valorizzazione per la memoria albanese e arbëreshe – l'opera del Professore Parrino assume un significato ancora più alto. Egli fu tra i pochissimi studiosi a operare direttamente nell'Archivio Apostolico Vaticano, confrontandosi con un patrimonio documentario immenso, in cui la storia albanese trova una continuità ininterrotta sin dal X secolo. In tal senso, la sua attività rappresenta un unicum nel panorama degli studi, non solo per l'ampiezza dei risultati conseguiti, ma anche per il coraggio metodologico e la solitudine operativa con cui seppe affrontare una sfida di tale portata.

Il suo contributo si colloca, dunque, entro la grande tradizione dell'albanologia europea, ma se ne distingue per originalità, capacità pionieristica, critica e deduttiva. L'Albania e l'Arberia ha infatti trovato nel Professore Parrino un precursore solitario, capace di aprire un percorso che ancora oggi attende di essere compiutamente sviluppato. Considerato che, nonostante l'indiscutibile valore della sua produzione scientifica, una parte significativa delle sue opere resta tuttora poco conosciuta e, in molti casi, non tradotta in lingua albanese, su questo punto si è concentrato l'appello emerso nel corso dell'incontro: la necessità improrogabile di valorizzare, tradurre e proseguire il

lavoro del Professore Parrino, affinché esso non resti un'esperienza isolata, ma divenga il fondamento di una nuova stagione di studi.

Accanto all'attività di ricerca, inizialmente condotta in forma privata e con riservata dedizione, e successivamente condivisa con entusiasmo con i colleghi dell'Università degli Studi di Palermo, si dispiega con eguale pregnanza il suo impegno civile e pedagogico. Nella natia Palazzo Adriano, cuore dell'entroterra siciliano, egli promosse, nel 1973, l'istituzione di un percorso liceale, sorretto dalla profonda convinzione che l'istruzione costituisca il più alto strumento di emancipazione, tanto individuale quanto collettiva. Ancora oggi, numerose e vive sono le testimonianze di riconoscenza dei suoi concittadini, i quali in lui ravvisano il promotore di opportunità che, in un contesto segnato da vincoli geografici ed economici, sarebbero altrimenti rimaste precluse. A tale indefessa dedizione si affiancava il costante anelito alla creazione di un centro di studi e di aggregazione culturale, volto a custodire e al contempo a esaltare la memoria storica e identitaria della comunità locale. Tale progetto, pur non avendo mai trovato compiuta realizzazione, permane nondimeno quale eredità ideale e monito fecondo per le generazioni venture, chiamate a raccogliermene l'intento e a tradurlo in opera viva, proseguendone con autonoma responsabilità il disegno di alto valore civile e culturale.

Pertanto, la figura del Professore non si esaurisce solamente nella dimensione scientifica. Essa vive anche nel ricordo di chi lo ha conosciuto, restituendo l'immagine di un uomo animato da una dedizione assoluta alla conoscenza. Lo rivedo ancora, nel raccoglimento del suo studio, curvo sui documenti anche quando l'età avanzata rendeva la lettura difficoltosa. Superata la soglia degli ottant'anni e nonostante il sopraggiungere di problemi di salute, egli non cessò mai di interrogare le fonti: si aiutava con una lente di ingrandimento, umile strumento che diviene oggi la più efficace metafora del suo metodo. In quella lente si rifletteva il senso profondo della sua ricerca: ingrandire i dettagli, penetrare le pieghe della storia, sottrarre all'oblio ciò che il tempo aveva relegato ai margini. Grazie a quella lente – reale e insieme simbolica – la storia albanese e arbëreshe ha potuto recuperare frammenti essenziali della propria identità. Senza il suo lavoro, molte pagine sarebbero rimaste nell'ombra, prive di voce e di riconoscimento.

Tra i miei ricordi più intensi, riaffiora anche il racconto di un viaggio che egli stesso mi

confidò con partecipazione e lucida sensibilità: quello compiuto in Albania nel 1996. Mi parlava di un Paese ancora segnato da profonde difficoltà, fragile ma attraversato da un bisogno impellente di rinascita. Eppure, nelle sue parole non vi era traccia di scoraggiamento, bensì una fiducia incrollabile nel futuro e nel prossimo. In una lettera scritta il 31 ottobre del 1991 dal titolo «Appello ai partiti di opposizione ed al popolo albanese: un piano d'azione per accelerare il processo di democratizzazione», egli evocava con forza la necessità di una rinascita dell'Albania, considerata non soltanto oggetto di studio, ma autentica patria dello spirito. Invitava altresì il popolo albanese a non disperare e a trovare nella cooperazione e nella comunione di intenti le loro più preziose risorse per abbracciare un avvenire migliore.

Oggi, osservando l'Albania contemporanea, più solida e dinamica, appare naturale interrogarsi su quale sarebbe stato il suo sguardo: certamente vi avrebbe riconosciuto il compimento di una speranza coltivata nel tempo, anche attraverso i suoi studi, costantemente orientati a restituire dignità storica a un popolo che, nei secoli, ha svolto un ruolo significativo nella difesa e nella configurazione della civiltà europea e cristiana.

A testimonianza della vitalità della sua eredità, si inserisce l'iniziativa annunciata dall'amministrazione comunale di Palazzo Adriano guidata dal sindaco Dott. Nicola Granà, che intende, in collaborazione con le Università di Tirana, Palermo e Pristina, istituire una borsa di studio intitolata al Professore. Un segno concreto volto a sostenere le nuove generazioni di studiosi e a perpetuare un modello di ricerca fondato su rigore, passione e responsabilità. In tale scia si colloca altresì l'iniziativa promossa dall'Università degli Studi di Palermo e dal Comune di Palazzo Adriano, che il prossimo 3 luglio riprenderà e svilupperà i temi già affrontati a Tirana, ampliandone la prospettiva attraverso una riflessione sugli aspetti pedagogici, umani e civili, nell'ambito della presentazione di un nuovo memoriale dedicato al compianto Professore. L'incontro accademico che lo ha ricordato il 16 febbraio scorso si configura, pertanto, non come un punto di arrivo, ma come un inizio: un invito rivolto alle nuove generazioni a raccogliere il testimone e a proseguire l'esplorazione di quegli studi che il Professore seppe interrogare con straordinaria intelligenza. Perché la storia, priva di chi la indaghi e la comprenda, resta muta; il Professore Ignazio Parrino, con la sua opera instancabile, le ha restituito voce.

Arbereshet nuk jane grek: Larg duart nga Hora e Arberesheve

Nga MIHAL CIKO

Prej disa ditësh në opinionin arbëresh po qarkullojnë deklarata shqetësuese të bëra nga një prift, i cili nën petkun e ekumenizmit ka hedhur ide që cenojnë identitetin historik të komunitetit tonë. Të flasësh sot për “grekizimin” e Horës së Arbëreshëve apo për ta paraqitur këtë komunitet si pjesë të botës greke është jo vetëm një shtrembërim i së vërtetës historike, por edhe një fyerje për një popull që prej më shumë se pesë shekujsh ka luftuar për të ruajtur gjuhën, kulturën dhe traditat e veta.

Historia e arbëreshëve është e njohur dhe e dokumentuar. Pas epokës së heroit shqiptar Gjergj Kastrioti Skënderbeu, shumë shqiptarë u detyruan të largohen nga trojet e tyre për t'i shpëtuar pushtimit osman. Ata u vendosën në Italinë e Jugut dhe në Sicili, ku krijuan komunitete që edhe sot e kësaj dite mbajnë gjallë gjuhën dhe kujtesën e origjinës së tyre. Një nga qendrat më të rëndësishme të këtij identiteti është Piana degli Albanesi, e njohur në gjuhën e popullit si Hora e Arbëreshëvet.

Për më shumë se 500 vjet, ky komunitet ka ruajtur gjuhën arbëreshe. Arbëreshët flasin arbërisht në familje, në kulturë dhe në tradi-

tat e tyre. Ata nuk flasin greqisht dhe nuk janë identifikuar kurrë si grekë. Tekstet më të hershme të shkruara në arbërisht, si ato të Lekë Matrënga në vitin 1582, dëshmojnë se gjuha e këtij komuniteti ka qenë dhe mbetet një formë

historike e gjuhës shqipe.

Një nga argumentet që shpesh përdoret për të krijuar konfuzion është riti fetar. Arbëreshët i përkasin rritit bizantin të Kishës Katolike, një traditë liturgjike e lashtë e krishterimit lindor.

Por riti nuk është kombësi. Riti bizantin përdoret nga shumë popuj të ndryshëm dhe nuk e përcakton identitetin etnik të një komuniteti. Për këtë arsye, përpjekja për ta lidhur këtë rit me një identitet grek është një interpretim i rremë dhe i rrezikshëm.

Institucionet kishtarë që shërbejnë për komunitetin arbëresh, si Eparchia di Piana degli Albanesi dhe Eparchia di Lungro, kanë pasur historikisht një rol të rëndësishëm në ruajtjen e traditës arbëreshe. Pikërisht për këtë arsye pritjet prej tyre vigjilencë dhe përgjegjësi kur dalin deklarata që mund të krijojnë përçarje apo konfuzion në komunitet.

Është e papranueshme që sot, pas gjashtë shekujsh sakrifice për të ruajtur identitetin, të dalin zëra që tentojnë të relativizojnë ose të shtrembërojnë historinë e arbëreshëve. Populli arbëresh nuk ka nevojë për leksione identiteti nga askush. Ai e ka dëshmuar me shekuj se kush është: një komunitet që ha arbërorë, flet arbërisht dhe ruan me krenari trashëgiminë e të parëve. Hora e Arbëreshëve nuk është dhe nuk do të jetë kurrë “Hora e Greqisë”. Ajo është dhe do të mbetet gjithmonë Hora e Arbëreshëve – një simbol i qëndresës kulturore dhe i besnikërisë ndaj rrënjëve shqiptare.

PAOLO FORESTI: RICORDI DELL'ALBANIA DAL 1992 AL 1997 E LA FIDUCIA NEL FUTURO DEL PAESE

Intervista di HASAN ALIAJ - Grottaferrata

In questa intervista esclusiva, l'ex ambasciatore d'Italia in Albania, Paolo Foresti, condivide i suoi ricordi di uno dei periodi più difficili della storia moderna albanese, la crisi del 1997. Parla delle sfide diplomatiche, del ruolo dell'Italia, di incontri poco conosciuti dell'epoca e del suo particolare rispetto per il popolo albanese e il mondo arbëresh.

Innanzitutto, La ringrazio per aver accettato la nostra richiesta per questa intervista.

– Ambasciatore Foresti, prima di essere nominato Ambasciatore in Albania, quale conoscenza aveva del “Paese delle aquile”?

Ero stato nel lontano 1970 da Belgrado, allora capitale della Jugoslavia, con il mio amico ambasciatore di Francia che era accreditato in entrambi i paesi. Trovai Tirana estremamente tranquilla, senza automobili ma con numerose biciclette ed una popolazione che sembrava non amare gli stranieri perchè cercava sempre di evitarli. Dalla frontiera a Tirana incontrammo qualche autocarro ed un paio di automobili. Durante il percorso dalla frontiera montenegrina alla capitale albanese fummo costantemente seguiti dalla polizia della Segurimi.

– La sua nomina ad ambasciatore in Albania è stata casuale oppure rientrava in un programma ben definito della Farnesina?

La mia nomina non era assolutamente prevista: avevo già il decreto del Governo come capo missione della nostra Rappresentanza a Strasburgo presso il Consiglio d'Europa essendo un europeista della prima ora ed anche un convinto assertore della diplomazia multilaterale: i miei ideali erano e sono ancora il rispetto tra le nazioni, la comprensione tra i popoli, la collaborazione internazionale che avrebbero dovuto condurre ad mondo più pacifico.

Ma il fato volle che il mio predecessore fosse richiamato anzi tempo, causa anche il forte sconvolgimento politico-istituzionale. L'allora ministro degli esteri Colombo, con il concorso del Governo e dell'allora presidente della Repubblica Cossiga, decise che occorreva inviare a Tirana un rappresentante capace di interpretare un ruolo non limitato alla diplomazia tradizionale ma bensì aperto a 360° per dare l'opportunità di aiutare l'Albania a risollevarsi dal baratro in cui era stata gettata. “I rapporti plurimillenni tra i nostri due paesi lo esigono” mi disse Emilio Colombo che mi conosceva da quando ero ancora un giovane studente liceale.

Fu così che, benchè molto controverso, rinunciai a Strasburgo per Tirana.

– Il periodo in cui ha servito come Ambasciatore d'Italia in Albania ha coinciso con una fase molto difficile per la nazione albanese. Come ricorda e come ha affrontato quei momenti difficili?

E' un ricordo che ancora oggi mi riporta ad uno dei periodi più difficili della mia vita ma anche quello che si rivelò il più entusiasmante e più ricco di esperienze professionali ed umane. Nonostante avessi scelto la diplomazia per cercare di realizzare i miei ideali non avrei mai immaginato di poter dedicare la mia vita a qualcosa di tanto grande che mi obbligava a convivere,

Foresti dedica il suo tempo libero alla cura del giardino.

Incontro con Papa Giovanni Paolo II in Albania Paolo

sopportare e godere con la gente. Avevo rifiutato quell'incarico cui mi ero opposto finchè avevo potuto e tanto avevo sbagliato!

Il paese delle Aquile era distrutto. Il regime era caduto, in realtà soltanto in parte tanto Enver Hoxha lavato il cervello di quella popolazione, gli albanesi si ribellavano a tutte le violenze che avevano subito ed accettato senza però essere consapevoli di quello che avrebbe significato costruire una democrazia. Il fortissimo livellamento sociale e le pene inumane avevano intorpidito, quasi addormentato un intero popolo. Mi resi subito conto che la diplomazia serviva con la nuova dirigenza ma neanche tanto. Occorreva viceversa un intervento umanitario a tutto campo che esigeva un approccio che trascendeva la diplomazia vera e propria e richiedeva azioni molteplici per affrontare quei momenti tanto difficili.

– Il 1997 è stato un periodo molto turbolento, in cui l'Albania ha affrontato una profonda crisi politica e sociale. Tuttavia, ciò che ha colpito maggiormente è stata la forza e la resilienza del popolo albanese nel far fronte alle difficoltà. Lei, come testimone di quel periodo, può spiegarci le ragioni che portarono a tali disordini?

Un popolo che esce da un lungo periodo di tirannia e sofferenze è abituato ad affrontare enormi difficoltà di cui vuole liberarsi una volta per tutte. Da qui da una parte la resilienza e dall'altra la forza. Dopo 45 anni di crudele sottomissione gli albanesi sono rassegnati e mancano totalmente di quel minimo di conoscenza che dovrebbe condurli alla libertà della democrazia: ci vuole tempo e conoscenza.

Dopo la caduta di quella perversa dittatura si doveva costruire un paese nuovo per il quale, come per un bambino a scuola, era richiesto un periodo non breve per imparare ciò che non si conosceva se non per sentito dire: ma il tempo era esaurito e si voleva tutto e subito. L'inesperienza portò tra l'altro all'attuazione dell'economia piramidale creando l'illusione di facili ricchezze che si rivelarono dannose per l'economia in generale e causa della perdita dei pochi risparmi individuali frutto di enormi sacrifici provenienti spesso dalle rimesse dei tanti giovani albanesi emigrati. Questo condusse a gravi scontri, non soltanto al livello delle politiche, che finirono per innescare l'inizio di una guerra civile.

– Quali sono state le principali sfide per Lei come diplomatico in quel periodo?

Quale è stato il ruolo che ho svolto durante tutta la mia missione in Albania: diplomatico e amico severo ma comprensivo di quella popolazione. Le sfide erano di ogni tipo ed in ogni momento: dalle più piccole alle più grandi erano tutte egualmente importanti e per affrontarle occorreva conoscere a fondo quel paese nella sua storia ma soprattutto nell'animo dei suoi abitanti.

– Quale ruolo ha avuto l'Italia durante la crisi del 1997?

L'Italia in quel periodo ha svolto un ruolo fondamentale di pacificazione a tutti i livelli, da quello politico-istituzionale, economico, sociale, sanitario e di assistenza in tutti i settori, d'intesa e con il concorso dell'Unione Europea e di alcuni suoi membri più collegati con il Paese delle Aquile.

Instaurai un contatto continuo con le opposte fazioni per convincerle ad evitare scontri armati tra di loro. Tra i numerosi incontri con i respon-

sabili dei campi avversi ricordo in particolare quello avvenuto su una nostra nave militare nel golfo di Valona con il Comitato di Salvezza che aveva isolato il distretto della città dal resto del Paese e si stava organizzando militarmente. Fu un incontro molto positivo che si concluse con la sottoscrizione da parte del Comitato di un documento in vari punti di aperta disponibilità alla ricerca di soluzioni pacifiche. A seguito di quell'intesa fu persino possibile al Presidente del Consiglio Romano Prodi di recarsi a Valona e insistere, parlando a migliaia di valonesi, della necessità di lavorare tutti insieme per creare uno stato democratico. In una grande piazza strapiena lo ascoltarono in grande silenzio per poi scoppiare, al termine del suo discorso, in un interminabile applauso.

Suggerii persino al mio governo di bloccare alla fine del 1996 l'intero pacchetto della cooperazione finanziaria come elemento di pressione per l'eliminazione delle “piramidi”, decisione che non mancò di produrre degli effetti positivi.

Ma la situazione all'inizio del 1997 era tale da richiedere azioni ancora più impegnative. Fu così che, soprattutto grazie alla nostra decisa e convinta opera di persuasione, giungemmo all'approvazione da parte di tutti i responsabili dei partiti politici di un documento in dieci punti, elaborato sotto la mia presidenza in ambasciata, che permise la costituzione di un governo di unità nazionale con il sostegno di tutti i partiti, anche quelli che non sedevano in parlamento, per tenere nuove elezioni. A tal fine venne varata, con il totale supporto dell'Unione europea, una forza militare, italo-francese, capace di garantire gli impegni assunti da tutte le forze politiche albanesi per il ripristino della legalità “democratica”.

Nel 1991 era nata la nostra Operazione Peli-cano per aiutare gli albanesi a sopravvivere e poi a risollevarsi. Nell'aprile del 1997 venne varata la missione Alba per impedire lo sviluppo di una guerra civile, consentire lo svolgimento di pacifiche elezioni politiche e dare un forte sostegno al rafforzamento di un sistema democratico che richiedeva un lavoro di lungo periodo di cui la missione militare costituiva solo un'iniziale premessa.

– Come valuta le relazioni tra Albania e Italia in quel periodo?

Quando arrivai a Tirana come Ambasciatore d'Italia capii subito che non avrei potuto svolgere il compito affidatomi se non avessi conosciuto in profondità un popolo che era rimasto nell'oblio per circa mezzo secolo e che all'indomani della riacquistata libertà voleva solo dimenticare il passato. Era difficile comprendere una popolazione che rifiutava il vissuto e non conosceva, se non nei propri sogni, il futuro che si presentava. Non sapevo da dove cominciare: i politici parlavano ma era il linguaggio “politichese” di una élite. Così capii quasi subito che se volevo entrare nell'animo di quella gente avrei dovuto cercare di carpire con un margine d'intuizione i loro sentimenti.

– Esiste un'espressione più genuina di quella che viene dal mondo delle arti?

Cominciai così a dedicare una parte del mio poco tempo disponibile ai numerosissimi artisti, fossero quelli famosi del regime o quelli che in qualche modo avevano cercato di ubbidire solo per paura rimanendo nell'ombra. Registri di teatro e cinema, musicisti e cantanti, scrittori, pittori, scultori, ecc.. Poi i tanti che avevano subito in silenzio, in particolare coloro che avevano sempre ubbidito sapendo di non avere alternative.

Pensate che ho scritto un libro, che non ho ancora deciso di pubblicare, per il quale avrei scelto il titolo “Alla Scoperta dei Pittori Albanesi - Incontro con un Popolo.”

– Ci siamo conosciuti casualmente tramite un annuncio che ho pubblicato sui social media riguardo alla fornitura di libri per la biblioteca del Monastero di San Nilo a Grottaferrata, e alla nuova biblioteca che sarà aperta nella città di Ravenna con il significativo nome “Arbëror, Arvanit, Arnaut e Shqiptar” un'iniziativa accolta molto positivamente. Può dirci da dove nasce questa Sua disponibilità?

Grottaferrata è rimasta indelebile nei miei ricordi perchè con i miei genitori e i miei fratelli siamo andati frequentemente negli anni della mia fanciullezza insieme ai loro amici con i figli della mia età. Ma il desiderio di donare alcuni dei miei libri in shiptar e italiano nasce dalla necessità di dare l'opportunità, in particolare ai giovani e non soltanto agli studiosi, di sfogliare testi non sempre reperibili che ricordano spesso cose e fatti troppo spesso sconosciuti. Si tratta di una ricchezza della memoria che non va persa! Gli esseri umani passano ma i ricordi non debbono svanire.

– Osservo che sui social media è molto attivo e ha numerosi amici arbëresh, artisti, pittori, scultori, storici e giornalisti, che ha presentato anche a me, suggerendomi di dare loro spazio nel giornale, poiché secondo Lei questi artisti lo meritano e possono cambiare il volto dell'Albania. Perché ha così tanta fiducia in questi intellettuali? Ha esempi simili da altri Paesi in cui ha svolto il Suo incarico diplomatico?

“Il momento dell'intervista”

Un popolo è formato da esseri umani che si differenziano per tante cause naturali che però non ne alterano la loro reale essenza. Io amo il mondo nelle sue varietà che c'insegnano sempre qualcosa di utile da fare o da evitare.

Perchè, mi si dirà, tanto rispetto e considerazione per gli odierni abitanti dell'Albania? Ho incontrato tanti uomini e donne che mi hanno aperto gli occhi e l'animo al rispetto, alla tolleranza e alla comprensione per gli altri. Qualità emerse in una popolazione che forse, se voleva sopravvivere, non poteva farne a meno! Così mi sono innamorato di questa gente semplice, umile, ma al contempo molto forte ed anche colta. Da loro ho imparato tanto e gliene sono enormemente grato. E' stata un'esperienza enorme e molto coinvolgente: da allora posso dichiararmi anch'io in parte albanese anche se quando mi si domanda di dove sono originario la mia risposta rimane sempre la stessa “cittadino del mondo”.

– Quale messaggio darebbe ai giovani albanesi, sia in patria sia all'estero?

Questo è il messaggio che desidero lasciare soprattutto ai giovani albanesi ma non soltanto a loro. Lei mi domanda perchè gli artisti possono cambiare il volto dell'Albania? Essi incarnano, tra l'altro, la storia di un passato che si tende a rifiutare. I miei amici arbëresh (artisti, pittori, storici, musicisti, compositori, ecc.), come ho già detto, parlano con le loro opere che rievocano i tempi vissuti. Al di là della qualità delle loro produzioni, sono importanti testimoni di quegli anni. I giovani albanesi sono nella quasi totalità ignari di quello che è stata per i genitori ed i nonni la seconda metà del Novecento. Chi ha vissuto quei periodi, nella maggior parte dei casi, non ne ha voluto parlare cercando di dimenticare. Ho frequenti contatti con centinaia di giovani shiptari che non conoscono nulla di quel periodo: non si può e soprattutto non si deve costruire un futuro che ignori il passato senza che vengano ripetuti gli stessi errori! Ecco la nuova Albania ne ha molto bisogno.

Paolo Foresti: Kujtime nga Shqipëria nga viti 1992 deri në 1997 dhe besimi në të ardhmen e vendit

Intervistë nga HASAN ALIAJ
- Grottaferrata

Në këtë intervistë ekskluzive, ish-ambasadori i Italisë në Shqipëri, Paolo Foresti, ndan kujtimet e tij nga një prej periudhave më të vështira të historisë moderne shqiptare, kriza e vitit 1997. Ai flet për sfidat diplomatike, rolin e Italisë, takime pak të njohura të asaj kohe dhe respektin e tij të veçantë për popullin shqiptar dhe botën arbëreshe.

Së pari, ju falënderoj që pranuat kërkesën tonë për këtë intervistë.

— Ambasador Foresti, përpara se të emëroheshit Ambasador në Shqipëri, çfarë njohjeje kishit për “Vendin e Shqiponjave”?

Kisha qenë në vitin e largët 1970 nga Beogradi, atëherë kryeqyteti i Jugosllavisë, me mikun tim ambasador të Francës, i cili ishte i akredituar në të dy vendet. E gjeta Tiranën jashtëzakonisht të qetë, pa automobila, por me shumë biçikleta dhe një popullsi që dukej se nuk i donte të huajt, sepse përpiquej gjithmonë t’i shmangte. Nga kufiri deri në Tiranë takuam disa kamionë dhe një palë automobila. Gjatë rrugës nga kufiri malazez drejt kryeqytetit shqiptar u ndoqëm vazhdimisht nga policia e Sigurimit.

— Emërimi juaj si ambasador në Shqipëri ishte rastësor apo pjesë e një programi të mirëpërcaktuar të Farnesinës?

Emërimi im nuk ishte aspak i parashikuar: kisha tashmë dekretin e qeverisë si shef misioni i përfaqësimit sonë në Strasburg pranë Këshillit të Europës, duke qenë një europianist i hershëm dhe një mbështetës i bindur i diplomacisë shumëpalëshe: idealet e mia ishin dhe janë ende respekti midis kombeve, mirëkuptimi midis popujve, bashkëpunimi ndërkombëtar që do të duhej të çonin drejt një bote më paqësore. Por fati deshi që paraardhësi im të tërhiqej më herët, edhe për shkak të tronditjes së fortë politikë-institucionale. Ministri i jashtëm i asaj kohe, Colombo, me pjesëmarrjen e qeverisë dhe të presidentit të atëhershëm të Republikës Cossiga, vendosi se duhej dërguar në Tiranë një përfaqësues i aftë të interpretonte një rol jo të kufizuar në diplomacinë tradicionale, por të hapur në 360°, për t’i dhënë

Con amici albanesi

mundësinë të ndihmonte Shqipërinë të ngrihej nga humnera në të cilën ishte hedhur. “Marrëdhëniet shumëmiqësvjeçare midis dy vendeve tona e kërkojnë këtë”, më tha Emilio Colombo, i cili më njihte që kur isha ende student liceu. Kështu, megjithëse shumë kundër dëshirës, hoqa dorë nga Strasburgu për Tiranën.

— Periudha në të cilën keni shërbyer si Ambasador i Italisë në Shqipëri përkoi me një fazë shumë të vështirë për kombin shqiptar. Si e kujtoni dhe si i përballuat ato momente të vështira?

Është një kujtim që edhe sot më çon në një nga periudhat më të vështira të jetës sime, por edhe në atë që u tregua më entuziazmuere dhe më e pasur me përvoja profesionale dhe njerëzore. Megjithëse kisha zgjedhur diplomacinë për të realizuar idealet e mia, nuk do ta kisha imagjinuar kurrë që do t’i kushtoja jetën time diçkaje kaq të madhe, që më detyronte të jetoja, të vuaja dhe të gëzohesha me njerëzit. E kisha

La popolazione del Vermosh

refuzuar atë detyrë, së cilës i isha kundërvënë sa kisha mundur, dhe kisha gabuar shumë! Vendi i Shqiponjave ishte i shkatërruar. Regjimi kishte rënë, në të vërtetë vetëm pjesërisht, aq sa Enver Hoxha i kishte shpëlarë turin asaj popullsie; shqiptarët rebeloheshin ndaj të gjitha dhunave që kishin pësuar dhe pranuar, pa qenë megjithatë të vetëdijshëm për atë që do të thoshte ndërtimi i një demokracie. Nivelimi shumë i fortë shoqëror dhe ndëshkimet çnjerëzore kishin mpirë, pothuajse kishin përgjurmur një popull të tërë. E kuptova menjëherë se diplomacia shërbente me drejtuesit e rinj, por jo aq shumë. Përkundrazi, nevojitej një ndërhyrje humanitare në të gjitha drejtimet, që kërkonte një qasje që tejkalonte diplomacinë e mirëfilltë dhe kërkonte veprime të shumta për të përballuar ato momente kaq të vështira.

— Viti 1997 ishte një periudhë shumë e trazuar, në të cilën Shqipëria përjetoj një krizë të thellë politike dhe shoqërore. Megjithatë, ajo që ka bërë më shumë përshtypje ishte forca dhe qëndrueshmëria e popullit shqiptar për t’u përballur me vështirësitë. Ju, si dëshmitar i asaj periudhe, a mund të shpjegoni arsyet që çuan në ato trazira?

Një popull që del nga një periudhë e gjatë tiranie dhe vuajtjesh është mësuar të përballlet me vështirësi të mëdha, nga të cilat dëshiron të çlirohet njëherë e përgjithmonë. Prej këtej vijnë, nga njëra anë qëndrueshmëria dhe nga ana tjetër forca. Pas 45 vitesh nënshtrimi të egër, shqiptarët janë të dorëzuar dhe u mungon plotësisht ajo njohuri minimale që duhet t’i çojë drejt lirisë së demokracisë: duhet kohë dhe dije. Pas rënies së asaj diktature të mbrapshtë duhej ndërtuar një vend i ri, për të cilin, si për një fëmijë në shkollë, kërkohej një periudhë jo e shkurtër për të mësuar atë që nuk njihej veçse me të dëgjuar: por koha kishte mbaruar dhe kërkohej gjithçka menjëherë. Papërvoja çoi ndër të tjera në zbatimin e ekonomisë piramidale, duke krijuar iluzionin e pasurive të lehta, të cilat u treguan të dëmshme për ekonominë në përgjithësi dhe shkak i humbjes së kursimeve të pakta individuale, fryt i sakrificave të mëdha, shpesh nga dërgesat e shumë të rinjve shqiptarë emigrantë. Kjo çoi në përplasje të rënda, jo vetëm në nivel politik, që përfunduan duke ndezur fillimin e një lufte civile.

— Cilat ishin sfidat kryesore për ju si diplomat në atë periudhë?

Cili ishte roli që kam luajtur gjatë gjithë misionit tim në Shqipëri: diplomat dhe mik i rreptë, por mirëkuptues i asaj popullsie. Sfidat ishin të çdo lloji dhe në çdo moment: nga më të voglat te më të mëdhatë, të gjitha njësoj të rëndësishme dhe për t’i përballuar duhej të njihje thellësisht atë vend në historinë e tij, por sidomos në shpirtin e banorëve të tij.

— Çfarë roli pati Italia gjatë krizës së vitit 1997?

Italia në atë periudhë ka luajtur një rol themelor paqësimi në të gjitha nivelet, nga ai politik-institucional, ekonomik, shoqëror, shëndetësor dhe i ndihmës në të gjitha sektorët, në marrëveshje dhe me bashkëpunimin e Bashkimit Europian dhe të disa prej anëtarëve të tij më të lidhur me Vendin e Shqiponjave. Vendosa një kontakt të vazhdueshëm me palët kundërshtarë për t’i bindur të shmangnin përplasjet e armatosura mes tyre. Ndër takimet e shumta me përgjegjësit e kampeve kundërshtarë, kujtoj veçanërisht atë

të zhvilluar në një anije tonën ushtarake në Gjirin e Vlorës me Komitetin e Shpëtimit, që kishte izoluar distriktin e qytetit nga pjesa tjetër e vendit dhe po organizohej ushtarakisht. Ishte një takim shumë pozitiv që përfundoi me nënshkrimin nga Komiteti të një dokumenti në disa pika me gatishmëri të hapur për kërkimin e zgjidhjeve paqësore. Si pasojë e asaj marrëveshjeje, u bë madje e mundur që Kryeministri Romano Prodi të shkonte në Vlorë dhe të këmbëngulte, duke folur para mijëra vlonjatëve, për domosdoshmërinë që të gjithë të punonin së bashku

për të krijuar një shtet demokratik. Në një shesh të madh plot njerëz, e dëgjuan në heshtje të madhe dhe më pas shpërthyen në një duartrokitje të gjatë.

Madje i sugjerova qeverisë sime të bllokonte në fund të vitit 1996 të gjithë paketën e bashkëpunimit financiar si element presioni për eliminimin e “piramidave”, vendim që nuk mungoi të prodhonte efekte pozitive. Por situata në fillim të vitit 1997 ishte e tillë që kërkonte veprime edhe më të angazhuara. Kështu, sidomos falë punës sonë bindëse dhe të vendosur, arritëm miratimin nga të gjithë përgjegjësit e partive politike të një dokumenti me dhjetë pika, i hartuar nën drejtimin tim në ambasadë, që lejoi krijimin e një qeverie uniteti kombëtar me mbështetjen e të gjitha partive, edhe atyre që nuk ishin në parlament, për të zhvilluar zgjedhje të reja. Për këtë qëllim u krijua, me mbështetjen e plotë të Bashkimit Europian, një forcë ushtarake italo-fran-

La cerimonia della cittadinanza onoraria dell'Ambasciatore Paolo Foresti

ceze, e aftë të garantonte angazhimet e marra nga të gjitha forcat politike shqiptare për rivendosjen e ligjshmërisë “demokratike”.

Në vitin 1991 kishte lindur Operacioni ynë Pelikani për të ndihmuar shqiptarët të mbijetonin dhe më pas të ngriheshin. Në prill 1997 u krijua misioni Alba për të penguar zhvillimin e një lufte civile, për të mundësuar zhvillimin e zgjedhjeve të qeta politike dhe për të dhënë një mbështetje të fortë për forcimin e një sistemi demokratik që kërkonte një punë afatgjatë, ku misioni ushtarak përbënte vetëm një premisë fillestare.

— Si i vlerësoni marrëdhëniet Shqipëri-Itali në atë periudhë?

Kur mbërrita në Tiranë si Ambasador i Italisë, e kuptova menjëherë se nuk do të mund ta kryeja detyrën time nëse nuk do të njihja thellësisht një popull që kishte mbetur në harresë për rreth gjysmë shekulli dhe që, në prag të lirisë së rifituar, donte vetëm të harronte të kaluarën. Ishte e vështirë të kuptoje një popullsi që refuzonte të kaluarën dhe nuk njihte, veçse në ëndrrat e veta, të ardhmen që po i paraqitej. Nuk dija nga t’ia filloja: politikanët flisnin, por ishte gjuha “politike” e një elite. Kështu kuptova shpejt se, nëse doja të hyja në shpirtin e atyre njerëzve, duhej të përpiqueja të kuptoja ndjenjat e tyre me një farë intuitë.

— A ekziston një shprehje më e sinqertë se ajo që vjen nga bota e artit?

Kështu fillova t’i kushtoja një pjesë të kohës sime të pakët artistëve të shumtë: qofshin ata të njohur të regjimit apo ata që kishin bindur vetëm

nga frika duke qëndruar në hije. Regjisorë teatri e kinemaje, muzikantë dhe këngëtarë, shkrimtarë, piktorë, skulptorë, etj. Pastaj ata të shumtë që kishin vuajtur në heshtje, sidomos ata që kishin bindur gjithmonë duke e ditur se nuk kishin alternativë. Mendoni që kam shkruar një libër, të cilin ende nuk kam vendosur ta botoj, për të cilin do të kisha zgjedhur titullin “Në zbulim të piktorëve shqiptarë – Takim me një popull”.

— Jemi njohur rastësisht përmes një njoftimi që kam publikuar në rrjetet sociale për furnizimin me libra të bibliotekës së Manastirit të Shën Nilit në Grottaferrata dhe për bibliotekën e re që do të hapet në qytetin e Ravenës me emrin domethënëse “Arbëror, Arvanit, Arnaut dhe Shqiptar”, një nismë e pritur shumë mirë. Mund të na thoni nga buron kjo gatishmëri e juaja?

Grottaferrata ka mbetur e pashlyeshme në kujtimet e mia, sepse me prindërit dhe vëllezërit e mi shkonim shpesh në vitet e fëmijërisë sime, bashkë me miqtë e tyre dhe fëmijët e moshës sime. Por dëshira për të dhuruar disa nga librat e mi në shqip dhe italisht lind nga nevoja për t’u dhënë mundësi, veçanërisht të rinjve dhe jo vetëm studiuesve, të shfletojnë tekste jo gjithmonë të lehta për t’u gjetur, që shpesh kujtojnë ngjarje dhe fakte shumë pak të njohura. Kjo është një pasuri e kujtesës që nuk duhet humbur! Njerëzit kalojnë, por kujtimet nuk duhet të zhduken.

— Vërejtje se në rrjetet sociale jeni shumë aktiv dhe keni shumë miq arbëreshë, artistë, piktorë, skulptorë, historianë dhe gazetarë, të cilët m’i keni prezantuar edhe mua, duke më sugjeruar t’u jap hapësirë në gazetë, sepse sipas jush këta artistë e meritojnë dhe mund të ndryshojnë fytyrën e Shqipërisë. Pse keni kaq shumë besim tek këta intelektualë? Keni shembuj të ngjashëm nga vende të tjera ku keni shërbyer?

Një popull përbëhet nga qenie njerëzore që ndryshojnë për shumë arsye natyrore, por që nuk e ndryshojnë thelbin e tyre të vërtetë. Unë e dua botën në shumëllojshmërinë e saj, që na mëson gjithmonë diçka të dobishme për të bërë ose për të shmangur. Pse, do të më pyesni, kaq shumë respekt dhe vlerësim për banorët e sotëm të Shqipërisë? Kam takuar shumë burra dhe gra që më kanë hapur sytë dhe shpirtin ndaj respektit, tolerancës dhe mirëkuptimit për të tjerët. Cilësi që dolën në pah në një popullsi që ndoshta, për të mbijetuar, nuk mund të

bënte pa to! Kështu u dashurova me këtë popull të thjeshtë, të përlur, por njëkohësisht shumë të fortë dhe edhe të kulturuar. Prej tyre kam mësuar shumë dhe u jam thellësisht mirënjohës. Ka qenë një përvojë e jashtëzakonshme dhe shumë përfshirëse: që atëherë mund të deklarohej edhe unë pjesërisht shqiptar, edhe pse kur më pyesin nga jam, përgjigjja ime mbetet gjithmonë e njëjta: “qytetar i botës”.

— Çfarë mesazhi do t’u jepnit të rinjve shqiptarë, si në atdhe ashtu edhe jashtë tij?

Ky është mesazhi që dëshiroj t’u lë sidomos të rinjve shqiptarë, por jo vetëm atyre. Ju më pyesni pse artistët mund të ndryshojnë fytyrën e Shqipërisë? Ata mishërojnë, ndër të tjera, historinë e një të kaluarë që shpesh refuzohet. Miqtë e mi arbëreshë (artistë, piktorë, historianë, muzikantë, kompozitorë, etj.), siç e kam thënë, flasin përmes veprave të tyre që rikthejnë në kujtesë kohët e jetuara. Përtej cilësisë së krijimeve të tyre, ata janë dëshmitarë të rëndësishëm të atyre viteve. Të rinjtë shqiptarë, në pjesën më të madhe, nuk dinë asgjë për atë që kanë përjetuar prindërit dhe gjyshërit e tyre në gjysmën e dytë të shekullit XX. Ata që i kanë jetuar ato periudha, në shumicën e rasteve, nuk kanë dashur të flasin, duke u përpjekur të harrojnë. Kam kontakte të shpeshta me qindra të rinj shqiptarë që nuk dinë asgjë për atë periudhë: nuk mundet dhe mbi të gjitha nuk duhet të ndërtohet një e ardhme që injoron të kaluarën, pa rrezikuar që të përsëriten të njëjtat gabime! Ja pse Shqipëria e re ka shumë nevojë për këtë.

LASKARINA PINOÇI-PANUÇI (BUBULINA-HEROINA ARVANITASE PALASIKOTE)

Aktiviteti i Bubulines 11 mars 1821-22 maj 1825
Laskarina Panuçi-Bubulina palasikote, që nga nismëtarët e para në çlrimin e popullit grek nga zgjedha e perandorisë Osmane

Nga doc: **ODISE ÇAÇI** - Vlore

Punimin modest që i paraqes lexuesit lidhet me figurën e Laskarina Pinoçit, që gjithkush e njeh me emrin Bubulina. Kjo figurë më kishte ngacmuar kujtesën. Dhe momenti i të qenit emigrant ekonomik në Greqi më ringjalli shpresë për të gërmuar në folklorin gojor të popullit arvanitas e grek në Greqi, në arkivat e muzeumet e shumta greke, si dhe në literaturën e shkruar për këtë figurë “popullore”, gati si në legjendë. Dokumentat e kadastrës turke të vitit 1583, f.71/b, na japin se Kristo e Kond Panuçi” Himara në shekuj”, f.84f., banonte në Palasë të Himarës në këtë periudhë, dhe se kishte shtëpi e pasuri. Është hera e parë që një dokument i tillë fikson fisin Panuçi. Kërkimet e mia në Greqi nxjerrin në pah dhe dokumenta të tjera për këtë heroinë. Laskarina është personifikimi i gruas iliro-arvanitase (shqiptare), ku bashkohen në një kulm të madh vlerat e një jetese sa të thjeshtë aq dhe heroike, sa romantike aq dhe tragjike, sa paradoksal aq dhe e pa besueshme. Laskarina lind në “Kështjellat e shtatë kullave” në brigjet e detit Marmara, sillet foshnjë në Ishullin e Hidrës, hedh shtat dhe edukohet me aromën e lirisë në ishullin e Specaj, ku gatuhet me aromën e barutit dhe tingëllimin e presës së jataganit. U rrit dhe u burrërua duke u bërë simbol i luftës për lirinë e Greqisë. Sakrifikoi gjithçka për revolucionin grek, por ra pre e intrigave e prapaskenave politike të kohës, deri në vrasjen klanore. Ndonëse pa një emër varri, por me një emër të madh popullor: “Zonjë e Madhe” (-Megali qiria).

Hyrja:

Pas vitit 1992 si shumë shqiptarë të tjerë edhe unë emigrova në Greqi. Fillimisht në Korfuz e më pas në Tripoli, Megalopol, Kallamate, Koh, Egine, Skiathos, Kios, Hidra, Specaj etj... Aty u takova me shumë arvanitas, që veten e quanin shqiptarë, ku sipas tyre kishin ardhur në këto vende rreth 5-7 shekuj përpara. Në Senicë të Peloponezit kisha parë nga afër shtëpine e njerit prej heronjëve të revolucionit grek arvanitasit Theodor Kolokotronit. Në ishullin Hidra dhe Specaj u njoha me heroinën tjetër arvanitase –Bubulinën.

a-“Ishulli i Hidrës është një ishull malor. Sipas studiuesve popullsia e saj në vitin 1816 ishte rreth 22’000 banorë. Midis kësaj popullsie, siç shpiegon francezi Charles Henry Louis Pouqueville (1770-1838), Vell.I, viti 1820 në veprën e tij “Voyage dans la Grèce” f.256-260, “kishte nja 20 grekë, pjesa tjetër është vëndase dhe flet shqip. Hidra, kujton Pukënvili, ka 120 anije, 45 mijë tonëshe dhe 5’400 marinarë me 2’400 kanonë, duke ditur se Greqia e kesaj kohe kishte gjithsej 615 anije dhe 153’580 tonelata dhe 37’526 marinarë dhe 5’878 kanonë (Topa).”

b-“Ishulli i Specaj ka 21’000 banorë, ka 60 anije me 19’500 ton, 2’700 marinarë dhe 900 kanonë”. “Në Specaj flasin “arvanitika”, pra shqip, gjuhën tonë, shkruan Michel de Grèce, përmes gojës së Laskarinës: Në fakt, nëna (e bija e Koqini Kondruoti-O.Çaçi), ati im, dhe unë, ishim grekë pa qenë të tillë. Unë jam një arvanitase, me një fjalë shqiptare... vallë jemi pellazgë, ilirjanë? Mos vallë gjuha jonë vjen drejt përdrejtë nga sankrishtja, siç pohojnë ekspertët? Di vetëm se kemi ardhur në Ballkan që prej mijëra vjetësh dhe jemi shpërndarë nëpër koloni, pothuaj nga do nëpër greqi. Hidra është shqiptare, Specaj po ashtu” Michel de Grèce “Bubulina”, f.15 Sipas Pukënvilit “Shqiptarët që banojnë në këta ishuj janë shumë të mirë. Në këta ishuj shterpë janë li-manet më të lulëzuara të Detit Mesdhe, me tregtinë që bëjnë... karakteri sa i egër, gjaku buçitës i rrëmbave të tyre a do ti bëjë një ditë si hollandezët, që ditën gjithnjë me një mënyrë të fitojnë prej një brumi, edhe independencën edhe tregtinë.”? Ch.H.L. Poqueville, Voyage dans Grèce, Vell. I, 259-260. Pra ishulli i Hidrës, është një ishull me shtëpi e tjegulla të kuqe dhe taraca, ku ende siç shprehet nje studiues perëndimor: “Janë zotërimet e famshme të familjeve e të heronjëve

të Revolucionit grek si Kundurioti, Miauli apo To mbazi” (R..d. ‘Angeli,’ ‘Enigma’, f.302.

Origjina e Familjes Stavri Pinoçi.

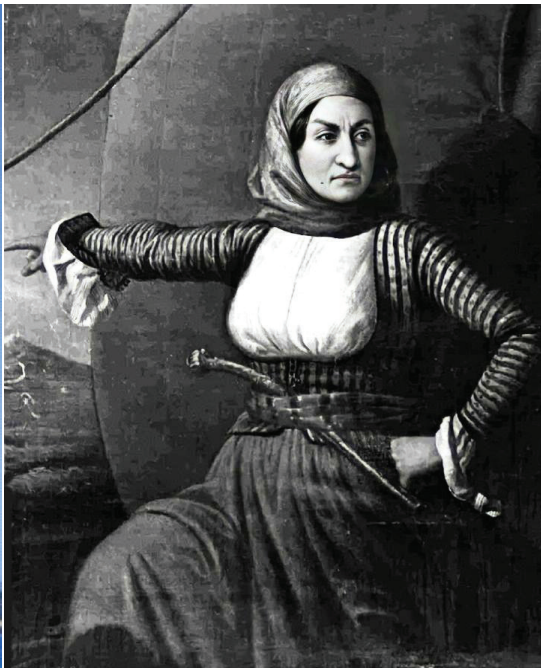
Në këtë ishull jetonte familja e mjeshtërvë të ndërtimit të anijeve, familja arvanitase e Stavri Pinoçi (Panuçi). Po nga e kishte origjinën Stavri Pinoçi (Panuçi) babai i Bubulinës?

Po nga cili vend duhet të jetë? Deri në vitin 1583 figuron në regjistrat osmane në fshatin Palasë, tek defteri osman i vitit 1583, f/b, ku figuron Kond Panuçi* (Himara në shekuj. Bo. Ak. Shk. te Shqipërisë, f.84, Tr. 2004.) Duhet bërë kërkime të shumta për të hedhur dritë mbi origjinën e saj. Edhe familja e Jani Kucit, që merr pjesë në vrasjen e Laskarinës në Maj të 1825 duhet të këtë qenë me origjinë nga Palasa (sot në Palasë ekziston fisi Kuci), pasi dhe krushqitë ende bëheshin brenda njohjes dhe afërsisë domethënë brenda fshatit. Fakti që familja Pinoçi (Panuçi) merrej me tregëti të lë të kuptosh se ata e njihnin mirë detin dhe vinin nga një vënd si Palasa që kishte qenë buzë detit dhe detarinë e kishte të zhvilluar. Ajo ishte arvanitase, si dhe Kolokotroni, i cili jetonte në Senicë të Peloponezit.

Por mendoj se bashkëpunimi mes tyre lidhet edhe me krahinën nga vinin: Kolokotroni me origjinë të herëshme nga Vunoi i Himarës dhe Laskarina me origjinë të herëshme nga Palasa, pra që të dy nga Bregu i Detit Jonian, të dy himarjotë nga gjaku. Kjo i bashkonte dyfish në luftën kundër turqëve osmanlli. Mendoj se kondu-rioti (duhet të ketë qenë nga Palasa, pasi edhe sot në Palasë ekziston toponimi koqini (Koqini Kundurioti) (R.d’Angeli) ‘Enigma’ f.302, ndërsa pjesa –rioti është prapashitesa e fjalës himarioti).

Të larguar nga vatrat e tyre jo vetëm nga “kolera” dhe presa e jataganit turk. Luftuan dhe sakrifikonin shumë për revolucionin grek, por fundi i tyre ishte tepër tragjik. Famija Pinoçi (Panuçi) merrej me tregti duke rrahur detin Mesdhe. Stavri Panuçi u martua me Parashqevi Kundurioti Stavri Pinoçi për pjesëmarrje aktive në lëvizjen antiturke arrestohet nga turqit për shkak të pjesëmarrjes së tij në revolucionin e Peloponezit të 1769-1770. dhe dërgohet në kështjellën e shtatë kullave afër Stambollit. Gruaja e tij Shqevi Pinoçi (Kundurioti) arriti me shumë vështirësi të mirte një ferman nga sulltani për ti bërë nje vizite të shoqit në burg.

I torturuar për vdekje për të treguar shokët e tij si pjesëmarrës në kryengritjen antiturke në Peloponez. Stavri vdes në burg. Kjo skene e llahtarshme bëri që gruaja e tij të lindte para kohe në qelinë e burgut, vajzën e saj Laskarina. Parashqevia u kthye ne Hidra me vajzën kopanec, ku Katër vjet më vonë, nëna e saj martohet me kapiten Dimitrios Lazarou-Orlof dhe familja u vendos në ishullin fqinj të Specës. Fëmijëria, martesja dhe lidhja e saj me organizatën për çlirimin e Greqisë “Filiqi Eteria” (Miqte e Popullit). Këtu lindi më 11 Maj 1771 vajza Laskarinë. Parashqevia, nëna e laskarinës, me fëmijën në krahë u kthye në vendlindjen e saj Hidra, ku jetonte. Babai i saj Koqini Konduroti i shet disa toka. “Koqni”-emër që e trashëgonin ata që iknin nga vëndi i tyre. (Në Palasë ekziston ende ky toponim-odise Çaçi.) Në këto kushte nëna vetëm me fëmijën tre muajshe ven-

doset në ishullin fqinjë Specaj, aty ku flitej shqip (Arvanitika). Parashqevia me vajzën e vogël vendoset në ishullin e ri, ajo zbriti e vetmuar, me dhe pa mbështetje. Shtëpia e re e Bubulinës në Specaj ishte në lagjen “Kunupica”, mendoj se rrjedh nga fjala shqipe “kunupi-mushkonja”. Shtëpia e saj dy katëshe me mure guri, e lye me gëlqere të bardhë, mbuluar me tjegulla të kuqe, ku dritaret e saj shikonin kalldrëmet e ishullit dhe detin. Kjo më kujton Palasën ku shtëpitë ndërtohen me mure guri dhe me vështrim nga deti. Në Specaj vajza do të rritej mes aromës së barutit dhe historive të jataganit, ku Kara Ali Pasha kishte thënë: “Dua të mos mbetet asnjë gurë mbi shkëmb dhe asnjë zog në pemë”. Dhe Jeniçerët e tij e dogjën ishullin duke lënë pas një re tymi. Revista historike, Istorika nr. 139, viti 2002, f.28,32,33).

Në Specaj fëmijet merrnin edukatë fetare, ku prifti u mësonte të lexonin duke recituar tekste fetare, por u sollën edhe mësues nga perëndimi. Këtu bubulina mësoi shkrim e këndim dhe dallohej për një kaligrafi në shkrim. Po cila ishte ëndra e saj? -Të bëhej kapitene e një anijeje. Vdekja e babait në qelitë e Stambollit i kishte dhënë një urrejtje abstrakte, ndërsa masakra e Karali Pashës në ishull zgjoi tek Laskarina një urrejtje të dukshme... Origjina e saj hidriote e ngacmonte për të parë vendlindjen. Ajo një ditë të bukur me nje anije me vela zbrit në vendlindje, por pritet shumë ftohtë nga të afërmit e saj. Në Hidra çmallet me vendet piktoreske dhe i përfytyrohet babai i saj një kapiten i nderuar që kishte rrahur detrat e Mesdheut dhe më gjërë. Ajo kthehet në Sepeca më e burrëruar dhe me forca më të mëdha. Ajo po rritej dhe po piquej para kohe. Edhe si një fëmijë, Bubulina u dashurua me detin dhe shpesh do të dëgjojë tregimet për detarët trima.. Ajo u rrit në mesin e njerëzve duke folur për një luftë kundër osmanëve, të cilët ishin në pushtet në ishujt grek vend për gati katër shekuj. Ajo njihet me Dhimitri Jonuzin, mjeshtër anijesh, njëri shumë i pasur e shpirtmirë, martohet dhe vë kurorë në kishën e “Trinitetit” në Specaj, bëhet nëna, rrit tre fëmijë: Janin, Jorgon dhe Maria. Ajo me të shoqin filluan të rrahin portet e Mesdheut. Nga tregtia që bënin u shtuan të ardhurat. Ndërtojnë tri anije të tonazhit të madh. Mallrat që blinin në brigjet e detit të Zi i shisnin në portet spanjolle, franceze, italiane, afrikane etj. Por në det të hapur ata ndesheshin me anijet pirate. Pas vrasjes së Karali Pashës një anije pirate e paguar nga admiral turk e qëllon me top anijen tregtare të drejtuar nga burri i Laskarinës duke e fundosur në detin Mesdhe..

Laskarina tani jetonte si një vejushe, me kujtimet e Dhimitrit, ku ende ishte 26 vjeç por me ndërhyrjen e miqëve të saj ajo martohet me Bulisin. Kjo martesë i dha asaj emrin që do të njihet në mbarë Greqinë dhe nëpër botë- Bubulina. Brenda një kohe shumë të shkurtër ajo forcon flotën e saj 400 tonëshe. Bulisi përveç Mesdheut kaloi dhe Atlantikun deri në Argjentinë etj. Çifti shtonte pasurinë. Kjo çoi në ndjekjen hap pas hapi nga qeveria turke. Lëvizja në portet e Mesdheut e bindi Bulisin për tu lidhur me organizatën për çlirimin e Greqisë “Miqte e popullit”, e themeluar në Odesa (Në vitin 1814)

Më 11 Maj 1811 kur Bubulina me fëmijët po

festonin 40 vjetorin e lindjes, lajmi i zi ndërpret festën. -Bulisi i saj ishte vrarë, nga piratët francezë të paguar nga turqit osmanllinjë.

Marinarët kërkuan nga e shoqja që të vazhonte punën e të shoqit.

Ajo merr vendimin për të drejtuar anijet si Kapitenë dhe për të vazhduar punën e nisur bashkë me Bulisin vite me parë. Turqit e ndjekin hap pas hapi aktivitetin e saj tregtar e patriotik. Bouboulina u martua dy herë, së pari për Dhimitër Jonuzi dhe pastaj të Dimitri Bubuli, prej të cilit ajo rrjedh emrin Bubulina. Për fat të keq, të dy burrat e saj, që ishin krerë të revolucionit të ardhshëm u vranë gjatë sulmeve pirate. Bubulina trashëgoi nga dy burrat e pasur një pasuri të madhe dhe shtatë fëmijët për të ritur. Ajo ishte një grua e rrahur nga jeta dhe së shpejti arritur të rrisë pasurinë e saj. Ajo vazhdoi të bëhet një partnere në disa anije dhe gjithashtu të ndërtojë dhe tre të reja.. Anijet e saj përfshinin “Agamemnonin” e famshëm, e cila e cila kishte të montuar në kuvertin e saj 18 topa të kalibrave të ndryshëm, më e madhe anije greke e përdorur në Luftën greke për Pavarësi..

Vitin 1811 e e gjen Bouboulina 40 vjeç, e ve dy herë dhe behet nënë e shtatë fëmijëve, por në të njëjtën kohë, shumë të pasur nga fatet e anijeve, tokës dhe të holla trashëguar nga burrat e saj. Ajo arrin jo vetëm për të mbajtur këtë pasuri të paprekura, por edhe ta shtojë Emri i anijes Agamemnon “Agamemnon”, lidhet me emrin e Mbretit Homerik e Mikinas cili udhëhoqi greket në Luftën e Trojës, është interesante për simbolizmin që nënkupton dhe trashëgimia historike

Nga Sulltan Mahmudi mbrin fermani për sekuestrimin e anijeve të saj.

Në 1816, Turqia përpjetet të konfiskoje Pasurine e Bubulinës, si pretekst u përdor ish burri i saj që kishte marrë pjesë në luftërat turko-ruse, duke përdorur armët e tij së bashku me flotën ruse. Në përpjekjet e saj për të ruajtur pasurinë, Bubulina udhëtoi për Konstantinopojë ku u takua me Ambasadorin rus Strogonoff, i njohur si fillohelene. Ajo kërkon mbrojtje nga ambasadori rus në konsideratë të shërbimeve të bashkëshortit të saj në Rusi, por edhe për shkak se anijet e saj ishin nën flamurin rus në atë kohë. Strogonoff, në përpjekjet e tij për ta mbrojtur dhe për ta shpëtuar nga arresti nga turqit, e dërgon atë në Krime, në jug të Rusisë në Detin e Zi, ku i jepet një pasuri në përdorim të saj nga ana e Car Aleksandrit. Para se të nisej për Rusi arriti për të patur një takim me nënën, Valide-Sultana, i cili është jashtëzakonisht e impresionuar nga Bubulina. Karakteri Bubulines dhe lutjet e saj për ndihmë krijuan një pershtypje magjepëse tek Nëna e Sulltanit. Ajo mori premtimin se Nëna Velideja do e bisedonte me djalin e saj Mahmudi II. Në pritje të përgjigjes Bubulina qëndron në Rusi për rreth tre muaj. Së fundi, Sultana arriti të bind djalin e saj, Mahmud II të lëshojë një Dekret të veçantë me të cilin Bubulinës nuk i sekuestrohet pasuria. Duke mos qenë më nën kërcënimin e arrestimit, Bubulina u largua menjëherë për Specien. Para se te largohej nga Stambolli ajo merr takim me krerët e kishës greke, konsulli rus dhe së fundi tek nëna e Sulltanit ku merr Fermanin nga Sulltan Mahmudi II, që anulonte sekuestrimin e anijeve të saj në Mesdhe.

Në Stamboll ajo lidhet me njerëzit që drejtonin organizatën për çlirimin e Greqisë “Filiqi Eteria” (“Miqte e Popullit”). Aty ajo mëson se në këtë organizatë bënin pjesë njerëz nga gjitha shtresat e shoqërisë greke: Ata ishin prelatë, bankierë, tregtare, ushtarakë, funksionare, diplomatë, karriere, aristokratë dhe personalitete të shquara botërore. Në kujtesë të saj kishte ngelur takimi me Papa Grigorin V, i cili e “këshillonte që të kthente rrugë pasi ato nuk ishin punë për gratë dhe se duheshin të piqueshin kushtet të paktën për pesë vjet”, dhe siç tregojnë historianët ai pa i thënë gjë, “e kishte çkishëruar këtë trime”. Istoroka, nr.139, f.31, viti 2002

5-Roli i Bubulinës në revolucionin grek dhe prapaskenat politike. Vrasja e Bubulinës.

Përderisa në Konstandinopojë, Bubulina ishte bërë një anëtar i organizatës “Filiki Etairia”, i njohur si “Miqte e popullit”, e cila merrej me organizimin dhe përgatitjen e grekervet për revolucionin kundër Perandorisë Turke.. Në kthimin e saj në Specie, ajo fillon përgatitjet për revolucionin e ardhshëm.

vijon në faqen 20

INAUGURIMI I SHKOLLËS SHQIPE NË FRANCAVILLA AL MARE, ABRUZZO

Nga MIHAL CIKO

Në një atmosferë festive dhe plot emocion, u zhvillua ceremonia e inaugurimit të shkollës shqipe në Francavilla al Mare, një nismë me rëndësi të veçantë për komunitetin shqiptar në rajon. Ky aktivitet shënon një hap të rëndësishëm në ruajtjen dhe promovimin e gjuhës dhe identitetit kulturor shqiptar në diasporë. Ceremonia u nderua nga prania e personaliteteve të rëndësishme, ndër të cilët Anila Bitri, Ambasadore e Republikës së Shqipërisë në Itali, si dhe Luisa Russo, Kryetare e Bashkisë së Francavilla al Mare. Të pranishëm ishin gjithashtu Antonio Capobianco, Fatmir Behluli dhe Nicolino Di Quinzio, të cilët vlerësuan këtë iniciativë si një urë lidhëse mes kulturave dhe brezave.

Programi artistik i dha një dimension të veçantë aktivitetit, me interpretimet e artistes Blerina Shera në bashkëpunim me Stefano Di Matteo, si dhe performancën autentike të rapsodit kosovar Gzim Javori Kodraliu së bashku me grupin e tij, ku spikatën emrat e

Salih Kuka dhe Imer Etemi. Në fjalën e saj përshëndetëse, Ambasadorja Bitri theksoi rëndësinë e kësaj nisme për mësimin e gjuhës shqipe tek brezat e rinj të diasporës, duke e cilësuar atë si një element kyç në ruajtjen e identitetit kombëtar. Ajo nënvizoi gjithashtu mbështetjen e Ambasadës së Shqipërisë dhe institucioneve kulturore, përfshirë edhe angazhimin për sigurimin e librave dhe abetareve në gjuhën shqipe, me synim përmirësimin e cilësisë së mësimdhënies. Një falënderim i veçantë iu drejtua për mbështetjen dhe bashkëpunimin Gianluca Baldassare dhe bashkëshortes së tij, Suada Karagozi, si dhe stafit të përkushtuar të shkollës, Elona Shaqiri dhe Merita Beu Katorri, të cilët kanë kontribuar në realizimin e kësaj nisme. Hapja e kësaj shkolle përbën një arritje të rëndësishme për komunitetin shqiptar në Itali dhe një shembull frymëzues për ruajtjen e gjuhës dhe traditave kombëtare jashtë atdheut. Ky projekt pritet të shërbejë si një pikë referimi për edukimin dhe integrimin kulturor të brezave të rinj shqiptarë në diasporë.

GJUHA SHQIPE ËSHTË GJENIALE

VANGJEL STEFA - *Publicist, shkrimtar*

Vihet re që gjuha gazetareske, në përgjithësi, dhe ajo e TV, në veçanti, ndikojnë jo pak në të folurën e njerëzve. Ndërkohë, nuk mund të mos vihet re që një pjesë e publicistikës nuk është plotësisht e vetëdijshme për këtë rol, jo thjesht e vetëm gjuhësor. Duket qartë, ka një prirje, madje të vetëdijshme, për t'u hapur derën fjalëve të huaja, kur nuk janë aspak të nevojshme. Dhe, kryesisht, fjala është sidomos për gazetarinë televizive, ndërsa ajo e gazetave është më e përputhur me gjuhën letrare. Pse ndodh kështu? Për disa arsye, po që, së toku, na e dëmtojnë gjuhën tonë të bukur.

Them që ajo ndodh, së pari, nga mosnjohja mirë e thesarit gjuhësor, si edhe nga mendimi që fjalët “e mëdha”, të gjuhëve “të mëdha” i japin vlera dhe peshë së folurës, shkrimit a librit. Dhe këto bëjnë që, madje, të kërkohej e të zgjidhet fjala e huaj, pa qenë e nevojshme. E theksoj këtë, nga që për fjalët e huaja kam dy vlerësime: së pari, janë huazimet, kur janë të nevojshme dhe, së dyti, barbarizmat, fjalë krejtësisht të panevojshme. Këto e kanë fjalën përkatëse në shqip, dhe sinonimet.

Dihet që publicistika nuk bëhet vetëm nga gazetarët. Veç, nuk mund të mos të bëjë përshtypje kur gazetari lakmon gjuhën e politikanit, të mjekut, të diplomatit, të kujtudo specialisti. Mirëpo, ka jo pak nga këta, që, nga mosnjohja mirë e fjalorit të shqipes, po, sidomos, edhe për t'u dukur, parapëlqejnë fjalë “të mëdha”, të “veçanta”. S'ndodh kurrë, për asnjë arsye, që një politikan, për shembull, dhe për t'u dukur si i tillë, të “heq dorë” nga fjalët parlament (kuvend), maxhorancë (shumicë), opozitë apo minorancë (pakicë), lider (drejtues), leadership (udhëheqësi), elektorat (zgjedhjesor), konsensus (mirëkuptim), kontestim (kundërshtim), stabilitet (qëndrueshmëri), samit (mbledhje), kauzë (çështje), ratifikim (miratim), impakt (rrejdhojë), prioritet (përparësi), konfirmim (ripohim, pranim), negocim (bisedim, huazim ky më i hershëm) etj. etj. Sillen, përbri, fjalët përkatëse shqip, për të treguar sa i panevojshëm është përdorimi i atyre fjalëve të huaja. Dhe sa më të bukura e kuptimgjera janë fjalët shqipe!

Është krejt e pamundur të sillen, në njëshkrim, të gjitha ato fjalë, që kanë vërshuar si barbarizma. Një vërmim i dëmshëm, që përflitet rëndom e shqetëson shumëkënd. Përse, bie fjala, thuhet: kartë identiteti dhe jo letër njoftimi (siç është e mbishkruar), kapacitete operative për aftësi vepruese, indikatorët e ekonomisë për treguesit e ekonomisë, konkluzionet e auditit për përfundimet e kontrollit (huazim ky më i hershëm), sponsor gjeneral për financues i përgjithshëm, deciziv për vendimtar, preferencë për parapëlqim, operon për vepron, supervisor për

mbikëqyrës, servis e selektiv për shërbime e për zgjedhje... Dhe duket, lehtësisht, që fjala shqipe është qartësisht e kuptueshme për gjithçka që shpreh. Kur thuhet njeri kredibël, fjala e dytë, e huaj, kuptohet nga pak njerëz, ajo shfaqet e ftohtë e ngurtësuar. Ndërsa, kur thuhet njeri i besueshëm, jo vetëm që kuptohet nga kushdo, po, ndërkaq, fjala i besueshëm shpreh ecurinë e një cilësie, një cilësi dinamike, e krijuar në kohë me punë e sjellje.

Nuk teprohet, po të thuhet që është bërë acaries, madje, përdorimi i pakuptimtë dhe i pavend i fjalës “precedent”. Është vënë re që ajo përdoret në disa funksione e kuptime të ndryshme, si ndëshkim (është me ose pa precedent), si vazhdë, shëmbull (krijohet precedent), si cilësor (veprim e ngjarje e pa precedent), si emër (precedent i rrezikshëm), etj. Ndërsa në gjuhën përkatëse fjala precedent ka një dhe vetëm një kuptim: i, e mëparshme. Për më tepër, përdorimi në disa raste bëhet sa i pakuptimtë, aq edhe qesharak. Kur thuhet: është me, pa precedent, është thenë vetëm: është me pa të mëparshme. Pra, s'është thënë asgjë! Ose: është me precedent të mëparshëm!... është me të mëparshëm të mëparshëm!! Fjala është që, për çdo rast, të përdoret sinonimi i duhur, sipas kërkesës së logjikës së fjalës. Shqipja ka sinonimi shumë të pasur. Edhe për këtë sinonimi, mbreti i poezisë rumune, Poeti Kombëtar, M. Eminescu, siç dëshmojnë miqtë e tij, “kishte një dashuri të hatashme për shqipen”, e quante më të veçantën për nga lirshmëria dhe gjerësia kuptimore, dhe “Se nuk ia merrte mendja që të gjendet një gjuhë tjetër, që t'i dhuronte poezisë, sidomos, kaq hapësirë ndjesish e notash muzikore”.

Prej kohësh, vërehet edhe një zhvendosje e çuditshme e kuptimit të disa fjalëve. Rëndom përdoret: efektiv për polic, aks për rrugë, risk për rrezik, etj. Thuhet: gjatë shkëmbimit të zjarrit, u plagos një efektiv! Në vendngjarje ndodhen dhjetëra efektivë... Fjala efektiv, sipas Fjalorit, emërton numrin gjithsej të punonjësve të një qendre pune, a njësie ushtarake, etj. Ose: u shënuar një ndodhi në aksin X!, në vend që të thuhet: në rrugën X, se aks i thuhet një boshti të drejtë. Zakonisht, përdoret termi problematikë dhe kur flitet për vetëm një problem. Problematikë nënkupton një gamë problemesh. Po ashtu thuhet: e mori në sy riskun (rrezikun). Ndërsa: rësk e risk janë sinonime: fat. Është fare e pakëndshme kur dëgjon në TV: ai më herët ka qenë truproje, ose, siç quhet në gjuhën popullore, bodigard! E kundërta është e saktë: truprojë është popullore, shqip, bodigard është barbarizmë. Pa ndodh që gazetarët e TV njoftojnë: jashtë qendrës së votimit presin në total 6 a 7 veta. Në total edhe mund të përdoret për sasi lekësh a mallrash... Për njerëz tingëllon e vrazhdë, e papërs-

htatshme. A është folur shqip, kur ka qëlluar të dëgjojmë në TV: ai incident agravoi impresionet e mia? Jo, sepse shqip është: ajo ndodhi rendoi mbresat (përshtypjet) e mia. Apo: të intervenohet në mënyrë preventive, që të mos avancojë konfrontimi, pas atij verbal! Shqip: të ndërhyhet në mënyrë parandaluese, që të mos përparojë përballja pas asaj me fjalë. Pra, kujdesi për të shkruar shqip, thjesht, kuptueshëm çon te zgjedhja e fjalës së duhur mes sinonimeve shqipe. Duke folur e shkruar kështu, arrihet, pse jo, krijimi i fjalëve të reja. Zhvillohet natyrshëm e lirshëm dhe neologjia, si një kërkesë me rëndësi për pasurimin e zhvillimin e gjuhës.

Nëpërmjet neologjisë (fjalëkrijimit), mënjanimi të fjalëve të huaja, të panevojshme, etj, që janë kushte për përparimin gjuhësor, kryhet ndërhyrja e shoqërisë në gjuhë. Ky pohim a këshillë për shqipen, vjen nga gjuhëtari belg Johan Vandevule. Ai e nisi mësimin e shqipes pasi kishte zotëruar 33 gjuhë. Bukurinë e mundësitë shprehëse të shqipes ai i gjen, para së gjithash, në vetinë burimore të saj, në ato çka e dallojnë nga gjuhët e tjera, sidomos nga të afërta. Nëse nuk do të kishte atë qëndresë, që ia jepte pikërisht thelbi i saj burimor (original) e jetësor, ajo sot, ndoshta, mund të ishte mes atyre rreth 20 mijë gjuhëve të vdekura. Sa popuj ka sot në botë, që flasin gjuhën e pushtuesve, madje më të mëvonshëm! Ndërsa shqipja ka çarë përmes luftës së pushtuesve, të shumtë e të egër, për t'u asgjësuar, dhe errësirës së padijes, qëata krijoi. Pa harruar gjithashtu mbijetesën në mes të fqinjëve të saja, greqishtes dhe romakes, gjuhë thujse perandorish, të shkruara, me fuqi asimiluese e detyruese të jashtëzakonshme. Në të njëjtën valë del dhe albanologu francez Robert d'Angjeli. Ai kumton që gjuha shqipe ka lashtësi, dhe rendit çfarë i është dashur të përballojë gjatë historisë shumëshekulllore, gjë që nuk e mban parasysh ndonjë albanolog tjetër. “Shqipja si gjuhë, thotë D'Angjeli, është gjeniale”.

Të mrekulluar nga gjuha jonë, nga burimësia, nga bukuria, nga thjeshtësia e aftësia e saj fjalëformuese, këta studiues bëjnë thirrje që shqiptarët e sotëm ta vazhdojnë ndryshimin e pasurimin e gjuhës paralelisht përmes neologjisë, studimeve e zhvillimit të saj. Ndërkohë, ata janë kritikë me çka po ndodh prej vitesh me gjuhën shqipe, ka dhe që shprehen të pakënaqur sidomos me dietaret shqiptarë, për punën e pamjaftueshme për mbrojtjen e zhvillimin e gjuhës. Është e papranueshme, dhe fyese, po ashtu, që vetë televizionet e jo pak emisione të tyre të kenë emërtime të huaja. Dhe, përgjithësisht, nuk përfillin kriteret e drejtshkrimit për emrat e huaj.

Veç masave e vendimeve, që janë marrë kohët e fundit, edhe botimi i Fjalorit të gjuhës me 120 mijë fjalë, patjetër që do t'i shërbejnë

këtë qëllimi. Në Fjalorë të mëparshëm vihet re që u jepet vend shumë fjalëve të huaja, të panevojshme. Nuk mund të flitet për një pastrim tërësor të fjalëve të huaja, që lidhen edhe me faktorë historikë, shoqërorë, ekonomikë. Po, ndërkohë, nuk ka arsye që në Fjalorë të kenë vend të atilla fjalë që i kanë saktësisht të plota përkatëset në shqip, si: aksham (mbërmje), birinxhi (shumë mirë), akoma (ende), ambalazh (mbështjellje, veshje), adet (zakon) haraç (detyrim, taksë), hazër (gati), behar (verë), xhevap (përgjigje), sevda (dashuri), rixha(lutje) e shumë të tjera si këto. Kështu, Fjalori njëgjuhësh del disi nga natyra e vet drejt dy a më shumë gjuhëshit. Kështu, ndoshta, përligjet dhe një farë huazimi gjuhësor jo i vëmendshëm, i pa nevojshëm, që e dëmton gjuhën.

Jetësimi i objektivit, i ëndrrës kombëtare, për t'u bërë pjesë e familjes së madhe evropiane, nuk e zbeh, përkundrazi, e thekson përkatësinë gjuhësore, për më tepër që gjithnjë e më tepër gjuha shqipe lakohet si një nga më të vjetrat ndër gjuhët indoeuropiane, me horizont shkencor dhe aftësi jetësore e shprehëse të adhurueshme. Pikërisht tani shtrohet, me theks të veçantë, nevoja që, veç të tjerave, t'i pritët rruga përdorimit të fjalëve të huaja të panevojshme. Të heqësh, për hirë të një mendimi të gabuar, të drejtën shprehëse fjalës së bukur e të gjithëkuptueshme të gjuhës sate e t'ia besosh padrejtësisht mendimin e ndjenjën fjalës së rëndë e të pakuptueshme të një gjuhe tjetër, nuk tregon kujdes. Në të vërtetë, është fare e pathemeltë ajo pikëpamje që i ndan gjuhët në gjuhë kulture “të larta” e “të ulëta”. Po aq e pakuptimtë vlerësohet dhe prirja a dukuria e europocentrizmit, sipas së cilës gjuhët perëndimore janë të vetmet shprehëse të mundshme të kulturës moderne. Vlerat e një gjuhe nuk përcaktohen nga madhësia e një kombi a vendi. Shembull shumë domethënës është pikërisht gjuha shqipe, sipas vlerësimit të shumë albanologëve e gjuhëtarëve të huaj. Gjuhëtarë të shquar thonë se, nga “pikëpamja e mundësive shprehëse, gjuhët janë të barabarta”. Çështja është se ç'kujdes dhe ç'përpjekje bën një popull, në vazhdimësi, për t'i shfrytëzuar këto mundësi, për ta ruajtur dhe zhvilluar gjuhën e vet.

Parësor në këtë punë a përpjekje të pandërrerë, për mbrojtjen e zhvillimin e gjuhës, është roli i shtetit. Se gjuha, dihet, është tipar ndër më kryesorët, më përcaktues i një kombi. Si e tillë, është e tepërt të thuhet si, sa e pse shteti duhet ta vlerësojë. Kur institucionet e organizmat përkatëse heshtin, nuk veprojnë, është e pafalshme të bëjë të njëjtën gjë edhe shteti, të mendohet që “ka halle të tjera më të mëdha” etj. Në krye të kësaj detyre kombëtare, fisnike e historike domosdoshmërisht kërkohen: vendimarrja, fuqia organizuese, krijuese e jetësuese e vetë shtetit.

CYBER-EMIGRAZIONE: SE L'ALGORITMO DIVENTA LA NUOVA FRONTIERA DEL VIAGGIO

Di Avv. Penaliste **ERJON CIKO** - Roma

ROMA – Il confine, oggi, non è più soltanto un tracciato geografico su terra o in mare, ma si sposta lungo i filamenti della fibra ottica. Giovedì 26 marzo, la Sala Mechelli del Consiglio Regionale del Lazio ha ospitato un confronto di alto profilo su un fenomeno tanto attuale quanto complesso: la “Cyber-emigrazione”. Il convegno, dal titolo “Viaggio digitale, Sicurezza nazionale e integrazione nel mondo iperconnesso”, ha esplorato le insidie e le opportunità della migrazione nell’era digitale. L’evento, aperto dal Presidente del Consiglio Regionale del Lazio Antonello Aurigemma, ha visto una partecipazione corale delle istituzioni regionali, con i saluti di Mario Luciano Crea, Laura Cartaginese, Nazzareno Neri, Sara Battisti e Renata Polverini. L’iniziativa è stata il frutto di una collaborazione tra il Consiglio Regionale, le associazioni CAIROS ETS e LA FATTORIA DELLA PACE APS, e l’associazione DIRITTO, PREVENZIONE E SICUREZZA (DPS) guidata da Luca Andrieri e Imma Canonico, con il supporto del Consorzio Universitario HUMANITAS e dell’UCOI.

L'uomo oltre i numeri: il diritto all'informazione

Il dibattito ha preso le mosse dalla presentazione del volume “Cultura in Movimento”, curato da Luigi Iavarone e Felix Adado. Iavarone ha richiamato l’attenzione sulla necessità di superare la fredda cronaca statistica dei flussi migratori per rimettere al centro la dignità umana. In un mondo dove le decisioni di partenza vengono spesso prese

sulla base di narrazioni digitali distorte, il “diritto a una corretta informazione” diventa, secondo gli autori, un pilastro fondamentale per proteggere chi decide di mettersi in viaggio.

Geopolitica e minacce ibride nello spazio digitale

Nella prima sessione, il Professor Alberto Paganì ha illustrato come lo spazio digitale non sia un ambiente neutro, ma un terreno dove si riflettono le crisi geopolitiche mondiali, influenzando direttamente le rotte migratorie. A fargli eco, il Professor

Roberto Mugavero, che ha parlato di “minacce ibride”: i migranti, costantemente connessi, diventano vulnerabili a forme di manipolazione psicologica e disinformazione orchestrata da attori che sfruttano la tecnologia per scopi destabilizzanti. In questo contesto, l’intervento dell’avvocato e analista OSINT Erjon Ciko ha fornito uno spaccato tecnico sull’uso dei social media. Ciko ha spiegato come gli algoritmi di piattaforme come TikTok possano creare delle “bolle” informative che mostrano una realtà parziale e talvolta ingannevole del paese di destinazione. Durante il suo intervento, l’avvocato ha lanciato una provocazione centrale: “Vogliamo usare la tecnologia per sorvegliare o per proteggere?”. Per rispondere a questo dilemma, Ciko ha presentato cinque proposte concrete per la Regione Lazio, tra cui la creazione di un Osservatorio sulla Cyber-Emigrazione e lo sviluppo di programmi di alfabetizzazione mediale per i migranti.

Il lato oscuro del web: il marketing delle reti criminali

La seconda parte del convegno ha analizzato come la criminalità organizzata si sia adattata all’era digitale. Domenico Antonio Scali, in qualità di criminologo e docente universitario, ha evidenziato come le reti dedite al traffico di esseri umani utilizzino oggi sofisticate strategie di comunicazione digitale. Il web non è più solo un mezzo, ma una vera e propria vetrina per reclutare le vittime, sfruttando le stesse logiche di marketing delle aziende legittime per adescare persone vulnerabili.

Questa analisi è stata approfondita dal Colonnello Paolo Cianci della Guardia di Finanza (IPA Lazio).

Forte della sua esperienza sul campo, Cianci ha illustrato come le organizzazioni criminali utilizzino tecniche di profilazione e messaggistica criptata per eludere i controlli e gestire i flussi in tempo reale. Il Colonnello ha sottolineato l’importanza vitale della cooperazione internazionale e del costante aggiornamento tecnologico delle forze dell’ordine per contrastare un fenomeno che si muove molto più velocemente delle frontiere fisiche.

Scuola e psicologia: le nuove difese

Il convegno ha poi toccato il tema della prevenzione e della cultura. Cristina Costarelli (ANP Lazio) ha portato la voce del mondo scolastico, sottolineando come l’educazione al pensiero critico sia l’unico vero antidoto contro le manipolazioni digitali. Sulla stessa scia, la pedagogista Simona Governatori ha parlato della necessità di una “pedagogia delle emozioni” per aiutare i giovani a decodificare gli stimoli della rete, trasformando la tecnologia in uno strumento di empatia e inclusione anziché di esclusione.

Conclusione: una sfida multidisciplinare

I lavori si sono conclusi con la consapevolezza che la cyber-emigrazione non può essere affrontata con un unico approccio. Serve la sintesi tra sicurezza nazionale, analisi criminale, supporto legale e sensibilità educativa. Il messaggio emerso dalla Sala Mechelli è chiaro: il confine digitale non ha filo spinato, ma è fatto di algoritmi invisibili che vanno compresi e governati affinché la tecnologia resti, prima di tutto, un presidio di civiltà e protezione umana.

DIASPORA SHQIPTARE: NGA FOLKLORIZMI DREJT ORGANIZIMIT DHE NDIKIMIT STRATEGJIK

Nga **PETRIT ALIAJ** - Brescia

Diaspora shqiptare në Europë dhe më gjerë përfaqëson sot një nga shtyllat më të rëndësishme të kombit. E shpërndarë në Itali, Gjermani, Zvicër, Austri, Francë, vendet e ulët, gadishullin skandinav, Greqi, Mbretërinë e Bashkuar, Shtetet e Bashkuara të Amerikës, Kanada dhe vende të tjera, ajo është formuar nga valë të ndryshme emigrimi: nga largimet e detyruara për shkak të luftërave dhe represionit politik, deri te emigrimi ekonomik i dekadave të fundit. Kjo plagë e largimit të shqiptarëve nga trojet e tyre nuk kufizohet vetëm në hapësirën shtetërore të Shqipërisë, por përfshin edhe shqiptarët e shpërngulur nga trojet e veta në rajon: shqiptarët nga Mali i Zi, Bosnjë e Hercegovina, Kosova, Lugina e Preshevës, si dhe komunitetin çam të dëbuar nga trojet e veta si pasojë e politikave shtetërore greke dhe indiferencës ose qëndrimit oportunist të Bashkimit Europian, i cili shpesh ndikohet nga lobet greke. Ky kontekst është përkeqësuar edhe nga qëndrimi zhgënjyes i shtetit shqiptar, i cili nuk ka arritur të zgjidhë ngërçin historik të çështjes çame. Sipas të dhënave zyrtare të institucioneve përkatëse në Shqipëri, Kosovë dhe Maqedoninë e Veriut, miliona shqiptarë jetojnë jashtë vendit, kryesisht në vendet e Bashkimit Europian dhe në hapësirën anglosaksone, ndërsa rrjetet e tyre ekonomike dhe sociale janë të konsoliduara në disa nga ekonomitë më të zhvilluara të botës. Megjithatë, ky potencial i madh numerik dhe profesional nuk është shndërruar në një ndikim të strukturuar dhe të qëndrueshëm në zhvillimet kombëtare, duke krijuar një hendek të dukshëm ndërmjet kapacitetit real dhe rolit faktik që diaspora ushtron.

Një dimension historik që duhet theksuar është ai i arbëreshëve në Itali, komunitet i hershëm i shpërngulur gjatë shekujve të kaluar. Ky komunitet, i mbajtur gjallë përmes traditës dhe kulturës për dekada, po përballet sot me një krizë të vërtetë. Arsyet kryesore nuk është mungesa e identitetit, por indiferenca e shtetit italian dhe mungesa e investimeve konkrete për të garantuar zhvillimin e infrastrukturës kulturore, arsimore dhe sociale të këtyre komuniteteve. Ky fakt tregon qartë se edhe një diasporë historike dhe e konsoliduar mund të dëmtohet nëse mungon mbështetja institucionale dhe një strategji e qëndrueshme zhvillimi. Megjithatë diaspora shqiptare ka potencial të konsiderueshëm, ajo ende

nuk ka arritur të shndërrohet në një faktor të unikuar kombëtar. Një nga arsyt kryesore lidhet me mënyrën se si është orientuar veprimtaria e saj ndër vite. Pjesa dërmuese e organizimeve në diasporë ka mbetur e përqendruar në aktivitete kulturore, të cilat, ndonëse të rëndësishme për ruajtjen e identitetit kombëtar, nuk kanë arritur të krijojnë strukturë të qëndrueshme përfaqësimi dhe ndikimi. Në këtë mënyrë, është ndërtuar një model funksionimi ku dukshmëria publike zëvendëson efektivitetin institucional.

Folklorizmi, në këtë kontekst, nuk është më thjesht një shprehje e kulturës tradicionale, por një formë e kufizuar dhe shpesh deformuese e angazhimit të diasporës. Ai shndërrohet në një mekanizëm që, në vend që të forcojë identitetin përmes ndërjegjësimit dhe organizimit, e redukton atë në elemente simbolike dhe ceremoniale. Aktivitetet festive, koncertet, panairët kulturore dhe manifestimet tradicionale krijojnë një ndjenjë përkatësie, por nuk ndërtojnë kapacitete për ndikim real në proceset politike, ekonomike dhe shoqërore. Ky dominim i folklorizmit nuk është rastësor; ai lidhet ngushtë me mungesën e një strategjie të qartë institucionale dhe, në disa raste, me një interes të heshtur për ta mbajtur diasporën larg vendimmarrjes. Një tjetër dukuri që ka ndikuar në fragmentimin e diasporës është krijimi i shoqatave që mbajnë emrin e krahinës së origjinës — si “Durrësi”, “Tirana”, “Vlora”, “Çamëria”, “Labëria”, “Mat”, “Reka”, “Elbasani”, “Peja” e të tjera. Edhe pse këto emërtime shprehin identitet lokal, ato shpesh krijojnë ndarje të panevojshme dhe largojnë shumë emigrantë nga anëtarësimi, pasi krijohet përshtypja e kufizimit në një identitet krahinor dhe jo kombëtar. Ky model, në vend që të bashkojë, e mban të copëtuar komunitetin në grupe të vogla dhe e dobëson veprimin e përbashkët.

Pasojat e kësaj qasjeje janë të shumta. Ato përfshijnë pengimin e krijimit të elitave të organizuara të diasporës, të cilat mund të kontribuonin në politikëbërje, diplomaci ekonomike dhe zhvillim institucional; dobësimin e lidhjes funksionale midis diasporës dhe vendeve të origjinës; si dhe krijimin e një perceptimi të deformuar të rolit të diasporës, si një komunitet që feston identitetin, por nuk ndikon realisht në zhvillimin e tij. Divergjenca ndërmjet të dhënave zyrtare dhe realitetit bëhet edhe më e theksuar kur shqyrtohen dokumentet strategjike të institucioneve shtetërore, të cilat e paraqesin diasporën si partner kyç për zhvillimin dhe integrimin euro-

pian. Në praktikë, mungesa e mekanizmave për përfaqësim dhe përfshirje reale e kufizon këtë rol në nivel deklarativ. Ky hendek i vazhdueshëm ndërmjet potencialit të identifikuar dhe realitetit të përjetuar përbën një sfidë serioze për të ardhmen e komunitetit dhe të shoqërive në vendet e origjinës. Trajtimi ekonomik i diasporës është një tjetër dimension kritik. Remitancat (transferimet e parave), që mbështesin ekonomitë e Shqipërisë, Kosovës dhe Maqedonisë së Veriut, shpesh trajtohen si kontributi kryesor i diasporës. Kjo e redukton diasporën në një rol thjesht financiar, duke lënë në hije potencialin për të kontribuar në zhvillim përmes kapitalit profesional, njohurive dhe përvojës qytetare. Mungesa e përfaqësimit politik mbetet një problem madhor. Pavarësisht potencialit të saj, diaspora shqiptare vazhdon të jetë e përjashtuar nga pjesëmarrja e plotë në jetën demokratike. E drejta e votës nga jashtë vendit mbetet e kufizuar në praktikë, ndërsa përfaqësimi në parlament është pothuajse i papërfillshëm. Kjo e mban diasporën larg qendrave të vendimmarrjes dhe e privon shoqërinë nga një faktor i rëndësishëm ekuilibruar dhe modernizues. Edhe samitet e diasporës nuk kanë sjellë risi reale; ato kanë prodhuar më shumë retorikë sesa rezultate konkrete, duke e lënë komunitetin pa një vizion të qartë institucional. Një tjetër tregues i dobësisë institucionale është mofunksionimi i një hallke shumë të rëndësishme për diasporën: Agjencia Kombëtare e Diasporës. Sipas informacionit të publikuar në faqen e saj zyrtare, ajo ofron adresat dhe kontaktet e qindra shoqatave shqiptare në shtete të ndryshme të botës ku jetojnë shqiptarët, por një pjesë e madhe e tyre nuk janë përditësuar prej vitesh dhe shumë prej këtyre shoqatave janë kthyer në “fantazma”. Ky fakt tregon mungesën e një mekanizmi funksional për komunikim, përditësim të të dhënave dhe koordinim të aktiviteteve. Në kushtet kur shteti nuk arrin të mbajë të përditësuar as listën bazë të shoqatave, bëhet e qartë se nuk mund të pretendohet një strategji serioze për diasporën. Është detyrim shtetëror që çdo ndryshim, projekt, mundësi financimi apo nismë kombëtare të komunikohen në mënyrë transparente dhe të barabartë për të gjitha shoqatat, duke kapërcyer barrierat burokratike dhe varësinë nga partitë në pushtet. Mungesa e këtij komunikimi minimal e lë diasporën të painformuar, të paorganizuar dhe të pambështetur.

Në këtë kontekst, Federata Kombëtare e Shoqatave Shqiptare në Itali (FNAI) po ndër-

on një kulturë të re organizimi, të bazuar në bashkëpunim, dije dhe veprim të koordinuar. Përmes marrëveshjeve, memorandumeve dhe konferencave të dedikuara për gjuhën shqipe, historinë, arkeologjinë, Çamërinë, Luginën e Preshevës, Maqedoninë e Veriut dhe çështje të tjera kombëtare, FNAI po krijon ura të reja bashkëpunimi dhe po e orienton diasporën drejt një roli më të pavarur dhe më strategjik në të gjitha vendet ku jetojnë shqiptarët. Vihet re gjithashtu se shumë figura publike, të lidhura me qarqet e pushtetit në vendet e origjinës, bëjnë thirrje për organizime paralele me federatën, pa sqaruar publikisht se cili është vizioni apo dobia konkrete e veprimtarisë së tyre. Këto iniciativa të fragmentuara jo vetëm që krijojnë konfuzion dhe dobësojnë komunitetin, por gjithashtu pengojnë zhvillimin e një mekanizmi të bashkuar, transparent dhe të qëndrueshëm për diasporën shqiptare. Është koha që institucionet shtetërore të kuptojnë se diaspora nuk është një fond pasiv për remitancë dhe mitingje politike, por një forcë aktive me peshë, vizion dhe kapacitete të jashtëzakonshme. Përfaqësimi i saj nuk mund të reduktohet në folklorizëm, ceremonial apo retorikë; ai duhet të integrohet në vendimmarrje, politika zhvillimi dhe projekte strategjike. Vetëm kështu diaspora shqiptare mund të shndërrohet në një faktor vendimtar për avancimin e demokracisë, zhvillimin ekonomik dhe konsolidimin e identitetit kombëtar. Çdo heshtje apo indiferencë ndaj këtij realiteti është jo vetëm e padrejtë, por edhe e dëmshme për të ardhmen e të gjithëve.

Federata Kombëtare e Shoqatave Shqiptare në Itali është sot një nga rrjetet më të mëdha të koordinuara të diasporës shqiptare në Europë, ku prej 11 vitesh aderohet dhjetëra shoqata të shpërndara në të gjithë territorin italian. Në këtë moment vendimtar, të gjitha shoqatat shqiptare në Itali mund të bashkohen rreth federatës dhe të kontribuojnë në ndërtimin e një platforme të fortë dhe të qëndrueshme bashkëpunimi. Njëkohësisht, ftohen të gjitha strukturat kulturore, vullnetare, kërkimore dhe fondacionet në Europë dhe më gjerë që të lidhen me federatën për të garantuar shkëmbimin e informacionit, koordinimin e veprimeve dhe zhvillimin e nismave të përbashkëta. Vetëm duke vepruar së bashku, përtej dallimeve politike dhe lokale, mund të transformohet potenciali i diasporës shqiptare në një forcë të vërtetë kombëtare, me ndikim real në zhvillimin kulturor, ekonomik dhe demokratik të komunitetit tonë.

“EPILOGU” I BANDËS KOMBËTARE “VATRA”

Nga KRISTAQ BALLI

Banda Kombëtare Shqiptare “VATRA” u themelua në qytetin Worcester Mass. (Uster) të Shteteve të Bashkuara të Amerikës në fund të vitit 1916 (apo në fillim të vitit 1917). Presidenti i saj ishte Kostë Pano dhe drejtues artistik e dirigjent Thoma Nassi (Nga Dardha e Korçës), një personalitet i spikatur muzikor shqiptar, i studiuar në Konservatorin e New England të Bostonit për kompozim e dirigjim, kompozitori i parë shqiptar i shkolluar në ShBA, organizatori, drejtuesi, instrumentisti, dirigjenti e veprimtari i shquar artistik e patriotik që ka lënë gjurmë të pashlyeshme në historinë e muzikës shqiptare dhe që muzikantët e studiuesit e mëvonshëm kontemporanë i referohen shpesh. (K. Balli: Thoma Nassi- Portreti mediatik, monografi 2006, f.7)

Banda “Vatra” përbëhej nga rreth 30 instrumentistë amatorë të rinj (punëtorë fabrikash me origjinë nga Dardha, Korça, ose fshatrat përreth), shumica me vegla frymore, mandolina, kitara e violina. Qëllimi i krijimit të këtij formacioni muzikor ishte, pa dyshim, së pari veprimtaria koncertore e artistike në ShBA, kryesisht nëpër komunitetet shqiptare e në kuadër të Kryqit të Kuq amerikan, emancipimi dhe prosperiteti kulturor, por jo më pak edhe kontributi i tij në mbajtjen gjallë dhe kultivimin e pathosit e ndjenjave patriotike në shërbim të Shqipërisë, me çrast kjo bandë muzikore kishte marrë edhe emrin e Federatës Panshqiptare në ShBA, “VATRA” që kishte si kryetar Fan S. Nolin.

Banda “Vatra”, themeluar ne Worcester Mass. 1916. Në qendër Kosta Pano(majtas) & Thoma Nassi(djathtas)

Pas një sërë aktiviteteve artistike në ngulimet shqiptare të Bostonit dhe rrethinave të tij në New England në momente ngjarjesh e retrospektivash me karakter kombëtar, fetar, e kulturor, ku dallohej qartë pathosi i binomit art dhe patriotizëm për më se tre vjet, rrethanat historike të dëshpëruara por edhe luftarake në Shqipëri i bënë thirrje ndërgjegjes kombëtare të një shpüre shqiptarësh të rinj vatrane (rreth 120) nga ShBA-ja për t’iu përgjigjur asaj me vendimin e tyre për t’u kthyer në Shqipëri e për t’ju bashkuar rezistencës shqiptare. Midis tyre edhe Banda “Vatra” me në krye Thoma Nassin, si një trupë civile.

Kështu, të mbledhur në New York, duke pritur urdherin dhe datën e nisjes ata dhanë koncertin e fundit në Shtetet e Bashkuara, në Broadway Central Hotel më 13 Mars 1920 nën dirigjimin e Thoma Nassit. Më 16 Mars ata u nisën me vapor drejt Mesdheut dhe pas një qëndrimi të shkurtër në Brindisi të Italisë, në fillim të muajit Prill zbarkuan në Durrës për t’u inkuadruar në zhvillimet konfliktuale rreth kufijve të lakmuar e të cinguar të Shqipërisë. Pas udhëtimit për në Tiranë, ku vendin e qeveriste regjenca e kryesuar nga Sotir Peci (edhe ky nga Dardha e Korçës) dhe ku të gjitha institucionet shtetërore e shoqërore i pritën me entuziazëm, bandës “Vatra” i ishte siguruar një turne në gjithë qytetet e Shqipërisë me qëllim ngritjen e moralit qytetar për kauzën shqiptare. Shkodra, Elbasani, Delvina, Gjirokastra, Saranda, Tepelena, Përmeti, Erseka dhe së fundmi Korça, më 26 Prill 1920, ishin destinacionet e koncerteve të bandës, por jo edhe pa implikimet e saj në mbrojtje, pjesëmarrje, apo veprime luftarake kundër forcave të shteteve të huaja që pretendonin teritore shqiptare. Në qershor të po këtij viti bandës “Vatra” iu

bë apel nga luftëtarët për të shkuar në Vlorë, ku luftohej kundër pushtuesve Italianë dhe ku Thoma Nassi, ndërmjet të tjerash, kompozoi këngën himn “Vlora, Vlora”.

Më tej banda “Vatra” e zhvilloi aktivitetin e vet në Korçë dhe rrethinat e saj qytetin, ku ajo gjeti një terren të përparuar qytetar e kulturor, të pakrahasueshëm me çdo qytet tjetër. Koncertet e hapura, shfaqjet teatrale, organizimi dhe ngritja e formacioneve të reja muzikore e korale, pjesëmarrja në çdo ngjarje madhore, apo kishtare dhe progresi kulturor qytetar ishin në fokusin e kësaj bande. Deri në Qershor të vitit 1924 banda e zgjeroi dhe perfeksionoi fizionominë e eksperiencën e saj profesionale e artistike nëpërmjet udhëheqësit të saj artistik Thoma Nassi, i cili, njëherësh, u bë edhe drejtuesi i Shoqërisë se Arteve dhe la kontribute të vyera në fushën e muzikës moderne shqiptare, impakti i të cilave vijon të jehojë edhe sot. Por banda pati edhe problemet e saj, veçanërisht në aspektin financiar, ku, për shkak të gjendjes politike e ekonomike shqiptare, efekt të veçantë negativ luajti mosmarrja e rrogave të premtuara për mbijetesën e familjeve të tyre.

Aktiviteti i Bandës “Vatra” gjatë viteve 1920-1924 është pasqyruar gjerësisht në shtypin e kohës me konsiderata mediatike shumë pozitive, ashtu sikurse edhe roli protagonist i Thoma Nassit në hopin muzikor që ai i dha muzikës qytetare jo vetëm në Korçë. Ndërkaq, planet për globalizimin territorial e shtetëror të bandës si një institucion kombëtar nuk u realizuan gjatë qeverisjes gjashtëmujore (Qershor 1924-Dhjetor 1924) të kryeministrit Fan S. Noli, i cili, edhe pse ishte një dashamirës i njohur i muzikës dhe bëri tratativa për ta realizuar atë, nuk mundi ta materializonte dedikimin e tij në një kohë aq të shkurtër.

Me rikthimin e Ahmet Zogut në fronin kryeministral në Dhjetor 1924 e më pas si president i Republikës Shqiptare (1925-1928) Banda “Vatra” u zhvendos në Tiranë. Thoma Nassi deklaroi se Zogu kishte etje të pashuar për muzikën, sidomos për Wagnerin. Ata ishin takuar së bashku disa herë dhe ishin shprehur pozitivisht për të ardhmen e bandës, si edhe për zhvillimin e të ardhmen e muzikës në Shqipëri (Thoma Nassi: Ligjërata në Organi-

BANDA “VATRA” PARA NISJES PER NE SHQIPERI

zatën e Studentëve Shqiptaro-Amerikanë të Universitetit të Harwardit, Cambridge Mass., 1960) Thoma Nassi e riorganizoi dhe e kompletoi bandën “Vatra” duke angazhuar edhe instrumentistë të tjerë. Në këtë kohë dhe më pas kjo bandë do të njihej e konfirmohej me atributet e një formacioni muzikor shtetëror e kombëtar dhe do të vijonte aktivitetin e saj artistik e ceremonial. Kurse Thoma Nassi krahas drejtimit të kësaj bande, kompozoi edhe disa prej këngëve të tij të njohura dhe u angazhua me synimin për mësimin e muzikës në shkollat shqiptare. Gjatë kësaj kohe banda bëri edhe një turne të gjatë kryesisht nëpër qytetet malore, ku Thoma Nassi krijoi edhe “një koleksion muzikor”, midis të tjerash “Kënga e Mullirit”, “Kënga e Bariut”, “Katër Valle” të cilat u bënë

gjithashtu krijime klasike shqiptare.

Por në vitin 1926, i detyruar nga disa rrethana politike e familiare, të cilat Thoma Nassi i qartëson vite më vonë, më 1960 në ligjëratën në Organizatën e Studentëve Shqiptaro-Amerikanë të Universitetit të Harwardit, Cambridge Mass. ai vendos të shkojë përfundimisht në ShBA. Ai kishte filluar të ndjente intuitivisht se Zogu kishte filluar ta shihte veten si një mbret dhe superambicioz. Thoma Nassi pësoi kështu një dekurajim “me këtë të ri brilant, i cili kishte drejtuar mirë demokratikisht, por që, më pas, u bë, fillimisht, një president ekstravagant i republikës dhe pastaj, më vonë, projektoi shenjat e bërjes mbret... Me zemër të thyer, ju dhashë lamtumirën shumë e shumë miqve, anëtarëve të bandës Vatra dhe Zogut(i cili nuk donte të më linte të shkoja). Unë e dija fare mirë që misioni im ishte ende në Shqipëri, por unë paraprija pasoja të këqija për

Banda “Vatra” sëbashku me luftëtarët duke hyrë në Vlorë (3 Shtator 1920)

familjen time, nëse unë qëndroja. Re të zeza po mblidheshin. Musolini kish hartuar programin e tij ambicioz të pushtimit dhe Shqipëria ishte një nga vendet e para që do të sulmohej pa mëshirë dhe do të pushtohej prej tij” (Thoma Nassi: Ligjërata në Organizatën e Studentëve Shqiptaro-Amerikanë të Universitetit të Harwardit, Cambridge Mass., 1960)

Por ai s’kish si të parandiente, gjithsesi, edhe fatin e tij pas çlirimit të Shqipërisë dhe ardhjes në pushtet të një regjimi totalitar komunist, i cili për analogji e, siç ndodhi në fakt, do

Banda “Vatra” në Gjirokastrë, Maj 1920

të spastronte nga faqja e dheut intelektualët e shquar që kishin lidhje me botën perëndimore. Dhe vërtet, qëndrimi ndaj Thoma Nassit dhe veprës së tij politike, intelektuale e artistike iu nënështua një “harrese” e indiference, edhe pse disa nga këngët dhe kompozimet e tij vijuan të interpretoheshin anonimisht, pa autorësi, pasi ato ishin ngulitur në memorijen e kombit dhe nuk kish si të çrrënjosheshin. Fat i fatal i shumicës së intelektualëve ekselentë krijues shqiptarë që studiuin dhe u promovuan në Perëndim e qëndruan në Shqipëri gjatë komunizmit do të ishte mbase edhe fundi tragjik i Thoma Nassit dhe familjes së tij. Mbase kjo ishte, ndërmjet të tjerash, edhe fakti që ai, madje, nuk u kthye më në Shqipëri gjatë gjithë jetës, qoftë edhe si vizitor në vendlindjen e tij, Dardhë. Kësisoj, përbën një ko incidencë, apo një gjest të ndërgjegjshëm e simbolik fotografia e mëposhtme?

Në të paraqitet ansambli i “Bandës Shtetërore” (“nukli magnetik” i së cilës ishte padyshim ai i Bandës “Vatra” dhe dirigjenti Thoma Nassi) dhe, siç e konfirmojnë të dhënat e saj të dukshme, është realizuar në vitin 1926 nga fotografi mjaft i njohur tiranas Ymer Bali (Foto Bali), pra brenda atij viti kur Thoma Nassi kishte vendosur të shtegtonte përgjithnjë në ShBA. Fotoja ekspozon me një kompozicion mjaft të gjetur 31 instrumentistët e bandës me instrumentet muzikore në dorë, të rinj apo të pjekur në moshë, me veshjen e posaçme ceremoniale e në qendër të të cilëve vendoset drejtuesi Thoma Nassi, me kostumin e papio-

PROF. THOMA NASSI

nin e dirigjentit. Fotoja është bërë ekskluzivisht për anëtarët e bandës, jashtë, në një mjedis të gjelbëruar, ndoshta para një platforme enkas për interpretimin e koncerteve, (ashtu si edhe në Korçë platforma e bandës në Lulishten Themistokli Gërmenji, ku vijon tradita e interpretimit të bandës së qytetit dhe Korit Lyra) të cilëve iu është dhuruar e mirëpërgatitur, e paspaltuar dhe e vendosur në një kornizë druri të mbuluar me xham. Kjo foto origjinale (afërsisht 30cm x 22cm) është ofruar pas 87 viteve nga familja e njohur dardhare Koço e Palo Çomi, një pjesëtar i së cilës ka qenë, si shumë dardharë të tjerë, anëtar i Bandës “Vatra” e më pas i bandës së riorganizuar shtetërore në Tiranë. Edhe pse, jo e mbajtur në kushte të mira dhe e dëmtuar fragmentarisht, por edhe për shkak të “moshës” së saj ajo është ende e qartë, e lexueshme mirë edhe në detaje dhe e prodhuar fillimisht me cilësi shumë të lartë në kondicionet ndriçim, kontrast, qartësi e mprehtësi. Në krahun e djathtë poshtë (pranë një fëmije të rastësishëm) ndodhet një mbishkrim me gërma të bardha “Foto Bali, Tiranë, 1926).

Kjo është një foto e rrallë dhe e pabotuar a e riprodhuar që prej “lindjes së saj”. Ajo paraqet një rëndësi të veçantë historike e kulturore, pasi është “dokumenti” i fundit pamor i “finalizimit” dhe epilogut të veprimtarisë kulturore e artistike të një prej formacioneve më të spikatura muzikore – Bandës Kombëtare Shqiptare “Vatra”, si dhe përmbylljen e një faze të rëndësishme të krijimtarisë dhe kontributit të paçmuar të muzikantit dhe muzikologut të shquar Thoma Nassi në Shqipëri.

Fotografia e fundit e Bandës Kombëtare “Vatra” (“Banda Shtetërore”) në vitin 1926 dhe dirigjenti Thoma Nassi në qendër të saj

Zhvillimet e mëtejshme të formacioneve koncertale do të ndiqnin rrjedhën e zhvillimeve historike, politike, kulturore e artistike që sugjeronte koha më pas.

BIBLIOGRAFI:

Ballauri V.: “Një dritare në historinë e muzikës së Korçës”, Selanik 2002
Balli K.: “Thoma Nassi, portreti mediatik, monografi”, Libraria Kotti, 2006
Bello P.: “Lëvizja muzikore në Korçë në fund të shek. XIX deri në çlirimin e vendit”, revista “Nëntori”, Nr. 5, 1987
Jorgji K.: “Banda Kombëtare “Vatra”, Gazeta “Korça demokratike” 15 Dhjetor 1995 dhe 2 Janar 1996.
Jorgji K.: “Veprimtaria atdhetare dhe muzikore e Thoma Nassit”, revista “Tempulli” Nr. 1, 2000
Koço E. “Korçare Distinctive Songs”, On line.
Koleksioni i gazetave të Korçës 1920-1926
Nassi Th.: “Ligjërata në Organizatën e studentëve shqiptaro-amerikanë të Universitetit të Harvardit, Cambridge Mass., në vitin 1960”
On line: linku Thoma Nassi; linku Banda “Vatra”;linku Ahmet Zogu; linku Fan S. Noli; Tërpini F.: “Korça vatër e artit dhe kulturës Shqiptare”, Korçë, 2002

Romani i ri i shkrimtarit Eqerem Canajt “Të jetosh gjatë, në një jetë të shkurtër”

Nga doc: **ODISE ÇAÇI** - Vlore

Romani i Eqerem Canajt “Të jetosh gjatë, në një jetë të shkurtër”, botuar nga shtypshkronja “Triptik” Vlorë, nën kujdesin e redaktorit prof. dr. Bardhosh Gaçe, korrektorit letrar dr. Leka Skëndaj dhe recentit Albert Habazaj, më jep të drejtën të shpreh disa mendime për këtë vepër të këtij autori smokthinjot. Romani ndahet në dy pjesë, ku autori që në hyrje na jep mesazhin: “Të mbijellësh në shpirt dashuri për njeriun, obligim i pamasë”. Më pas, kapitull pas kapitulli, ai merr përsipër të gjurmtojë dhe të fiksojë në memorien e tij fakte dhe momente nga jeta e një kompozitori të madh nga Tërbaçi i Vlorës, duke u zhytur edhe në thellësitë kaltrësore të Jonit për të sjellë vlerat e një njeriu që jetoi pak, por la gjurmë në ndërgjegjen e njerëzve të qytetit bregdetar. Gjatë pushimeve verore, ai përjeton kënaqësitë që ofron bregdeti i Adriatikut dhe Jonit, së bashku me miqtë dhe shokët. Eqerem Canaj njihet për talentin e tij të spikatur në paraqitjen e personazheve, të cilëve u jep jetë. Krijimtaria e tij është mjaft e gjerë, duke përfshirë romane, ese dhe publicistikë, ndër të cilat spikat edhe ky roman. Si intelektual, ai tregohet i kujdesshëm në përzgjedhjen e tematikës, duke e realizuar përmes një individualiteti dhe stili të veçantë, me një gjuhë të zhdërvjellët, ku nuk mungojnë fjalë dhe shprehje krahinore nga Labëria. Romani është i mbushur me episode në kërkim të fakteve dhe ngjarjeve për ta bërë personazhin sa më të besueshëm.

Titulli i romanit është tepër intrigues. Që në fillim, paraqiten personazhe me emra të veçantë, si vajza që solli Palmën, takimi me Arin dhe roli i Bardit. Përmes tyre, autori hulumton për figurën e K.G.J., për të zbuluar të vërtetën e jetës së tij në Vlorë dhe Tiranë, si njeri dhe si kompozitor i talentuar. Rrëfimi shtrihet nga deti Adriatik deri te lumi i Vlorës, nga Çika hijerëndë te Çipini, e më tej drejt Labërisë, ku natyra dhe kujtimet ndërthuren me enigmën e personazhit. Autori u jep jetë edhe

sendeve pa shpirt, duke i bërë pjesë të rrëfimit, ndërsa hijet, besëtytnitë dhe mitet ndërthuren me realitetin. Dialogët janë ndërtuar bukur dhe personazhi kryesor duket sikur jeton mes nesh. Shkrimtari ëndërron, bashkëbisedon me hije dhe kujtimi i K.G.J. mbetet i gjallë, i simbolizuar edhe nga “Disku i Artë”.

Autori sjell edhe të dhëna konkrete për K.G.J.: i lindur në Tiranë në korrik 1949, i arsimuar në gjimnazin “Petro Nini Luarasi” dhe në Universitetin e Tiranës, ai ishte gazetar, publicist, përkthyes, poet, muzikant dhe këngëtar. Zotëronte disa gjuhë të huaja dhe kishte një prodhimtari të jashtëzakonshme krijuese. U vlerësua me çmime dhe u dekorua me “Urdhrin e Naim Frashërit të Klasit të Parë”. Ai ndërroi jetë në moshën 30-vjeçare, duke lënë pas një trashëgimi të çmuar. Romani përshkruan gjithashtu gjendjen shpirtërore të autorit, kërkimet e tij dhe përjetimet në

Luginën e Shushicës, të cilën e quan “Zonja e kaltërt”. Elementët mitikë, historikë dhe socialë ndërthuren, duke krijuar një atmosferë të veçantë artistike. Ngjarjet zhvillohen më tej me kërkime, zbulime dhe përpjekje për të përjetësuar figurën e K.G.J., përmes ngritjes së një busti dhe ruajtjes së kujtesës së tij. Figura e tij shfaqet herë si kujtim, herë si fantazmë, duke mbetur gjithnjë e pranishme. Në fund, romani na sjell edhe dramën njerëzore të shkrimtarit Ari Parika, i cili, pas vuajtjesh dhe sakrificash, vazhdon të jetojë përmes veprës së tij.

Dhe autorit dhe Bardit u shfaqej në kaltrësinë humane një Disk i Artë.

Autori kaloi një depresion nervor drejt Lumnajës, kah derdhej Shushica, dhe këtë luginë e quajti “Zonjë e kaltërt”. Aty u mor vesh se në vendin e quajtur Kaçorr, në Lumnajë, përbri një përroi të fshatit Grykëhon, qe zbuluar diçka me vlerë historike dhe Bardi po dëgjonte këngën “Lot i plagosur” të K.G.J. Drejtori i ekspeditës në fshatin malor kishte raportuar për një epidemi në fshat, duke e reklamuar në televizionin lokal Vlora, dhe ajo i drejtohet burrit: “Ku të çojnë trutë e tua të shthurur?”... Kujtojmë parrullën e diktaturës: “Ta bëjmë fshatin si qytet”, dhe fshatari këmbëngul që libri të mbushet me jetë njerëzish, vuajtjesh, stërmundimesh, vrasjesh e humbesh... ku Hadi i ferrit, i padukshmi, kujton se romakët e kanë quajtur Pluton, që konsiderohej si zot i Ferrit...

Drejtori punonte nën rrogëz deri sa të hidhte në dorë terrakotën e datuar në shekullin e VII pas Krishtit. Kujtojmë K.G.J., që kur vinte në verë adhuronte palmat, selvitë, portokallet, limonat, fragmentet e kështjellave muzeale. Ari po mendohej që gjithçka ta hidhte në letër. Bardi interesohej për ndërtesën e re, ku do vendosej emblema: K.G.J. Ai kërkonte një bust për K.G.J. dhe, po të realizoheshin këto, do të ishte një krenari për qytetin bregdetar të rivierës shqiptare. Pranë palmave iu shfaq si fantazmë K.G.J., ku dalloheshin flokët e zinj, sytë e qepallat e zeza, fytyra e lëshuar mbi gishtin e madh... “Edhe të më shohësh,

vëlla?”... Ai dëgjoi edhe tre përrenj që i shfaqen shkrimtarit: një ujë të bardhë, të zi dhe të kuq. Ai dëgjoi ujërat e kohës... ujë të kohës... të kohës... dhe ruajti brenda vizionit të kujtesës imazhin e K.G.J. Ai projektonte një simfoni për Labërinë, për Halim Xhelon. Autori na sjell se shpirti i tij, kah pavdekësisë, lulëzonte vetëm në vendlindje... Dhe këmbëngulte të gjurmonte nëpër fyellin e xha Nazifit, dyjaren e xha Selimit, apo këngët polifonike të K.M., dhe K.G.J. do të krijonte një simfoni për “Kordhëtarët e Lumnajës”. Dhe ditët e pranverës po afronin dhe Disku i Artë drithërohej... përfytyrimi është i gjallë.

Autori na jep alarmin për humbjen e shkrimtarit, si një lajm ogurkeq, në lugjet e Grykëhonasit... për të kërkuar e gjetur njeriun e shenjtë me emrin Ari. I ngrirë nga temperaturat e ulëta në Grykëhon, shkrimtarin e shpëtuan fshatarët. Ai, ndonëse në kllapi, kërkoi çantën dhe librat... Ai përfundoi në spital, ku shpresat ishin të shumta për shpëtim... Ky ishte shkrimtari Ari Parika, i cili punonte për romanin e K.G.J. Ari bashkohet me Benën, gruan e tij. Gruaja iu afrua, bëri disa hapa, iu afrua te shtrati: “Ia hoqi batanijen, i kërkoi plagët mbi trup... kishte tre brinjë të thyera”, dhe Bena derdhi ca pika loti përmbi plagë. Ai shkruante brenda trurit, fletë pas flete: “Disku i Artë”. Pas asaj pune të lodhshme, porositi si e la veprën në vend të flamurit, skulptori zuri avionin për Itali... pritej busti i kompozitorit të madh të mbërrinte me tragetin e linjës. Me gjuhën e artit po fliste vetë kujtesa e kohës! Autori ka sjellë një roman memorialistik e artistik. Na ka dhënë një personazh të jashtëzakonshëm, për të cilin shteti shqiptar duhet të investojë, si për ngritjen e një muzeu dhe një skulpture që do t’i bënte nder Vlorës, rivierës dhe mbarë kombit shqiptar. Është një libër që edukon dhe duhet të lexohet nga të gjitha shtresat e popullsisë. I uroj autorit jetë e shëndet në këtë moshë 82-vjeçare, kur shumë të tjerë janë pranë lulishtes duke luajtur domino ose letra.

Është një libër që edukon. Urime, koleg e mik i nderuar.

Nga **SHEFIT DOKSANI**
& **RAKIP ZHGUNI** – Elbasan

Elbasani, ky qytet i lashtë me rrënjë të thella në qytetërimin pellazgjik dhe shqiptar, vazhdon të mbetet një vatër e pushuar e artit, kulturës dhe dijes kombëtare. Në shekuj ai ka lindur figura të shquara të mendimit, letërsisë dhe arsimit, duke u bërë një nga qendrat më përfaqësuese të shpirtit krijues shqiptar. Edhe këtë herë, në vazhden e edicionit kulturor “Margaritarë të Fjalës”, kushtuar autorëve dhe dashamirësve të letërsisë artistike, biblioteka publike “Qemal Baholli” u shndërrua në një tempull të vërtetë të fjalës së bukur dhe emocioneve artistike. Në këtë veprimtari tepër dinjitoze e mbresëlënëse u promovuan disa vepra me vlera të veçanta letrare: libri “Përflakje” i autores Shqipe Bytyçi nga Kosova, “Ditë të Nxehta” i autores Mimoza Leskaj, si dhe libri “Margarita Xhepa, mikja dhe zëri i poetëve”, përgatitur për botim nga poetja dhe publicistja e njohur Ilirjana Sulkuqi. Një jehonë të veçantë la edhe promovimi i studimit “Ilirjana Sulkuqi dhe lirika e saj”, me autore Emrie Krosi, vepër që evidenton ndjeshmërinë, forcën shpirtërore dhe dimensionin artistik të krijimtarisë së Sulkuqit. Atmosfera e këtij aktiviteti ishte e mbushur me emocione, frymëzim dhe respekt për artin e shkruar. Çdo vëllim solli një univers të veçantë ndjenjash, mendimesh dhe mesazhesh njerëzore, duke dëshmuar se letërsia shqiptare vazhdon të ketë zë të fuqishëm dhe shpirt të gjallë. Estetika e botimeve, përmbajtja e tyre artistike dhe thellësia e ndjenjës krijuese kapërcenin kufijtë lokalë, duke e ngritur fjalën artistike në një nivel të admirueshëm kulturor.

Veprimtari mbresëlënëse

Një figurë që përshkoi me shumë dritë këtë veprimtari ishte Ilirjana Sulkuqi, poetja elbasanase që jeton prej vitesh në Bruklin të Amerikës. E njohur për shpirtin e saj fisnik dhe zemrën e madhe, ajo solli përmes librit “Margarita Xhepa, mikja dhe zëri i poetëve” kujtime, emocione dhe vlerësime për aktoren e paharruar të skenës shqiptare, Margarita Xhepa. Artistja e madhe mbetet simbol i interpretimit të lartë artistik dhe i dashurisë për poezinë shqipe. Me zërin e saj të ngrohtë, artikulinim e pastër dhe shpirtin fisnik, ajo i dha gjuhës shqipe hijeshi dhe madhësi të rrallë. Kujtimi për këtë kolos të artit shqiptar do të mbetet i gjallë ndër breza si një pasuri kombëtare. Në vazhden e këtyre veprimtarive

me vlera të veçanta kulturore, një rol të rëndësishëm po luan edhe Misioni “Kujtesë për Vazhdimësi”, një organizim intelektual i themeluar në Elbasan nga njerëz të përkushtuar ndaj ruajtjes së identitetit kulturor shqiptar. Ky mision po i jep jetës artistike një dimension më të gjerë dhe më cilësor, duke e parë librin jo thjesht si zbukurim bibliotekash, por si pasuri shpirtërore dhe dritë e ndërgjegjes kombëtare. Në faqet e librave jetojnë vargje, ndjenja dhe kujtime që burojnë nga zemra e krijuesve që i këndojnë së bukurës dhe njerëzores.

Misioni “Kujtesë për Vazhdimësi” ka zhvilluar aktivitetë të rëndësishme edhe në diasporë, duke mbajtur gjallë gjuhën, kulturën dhe traditën shqiptare. Veprimtari të tilla janë

organizuar në Asti, Ravenë e Kalabri të Italisë, ku pjesëmarrja dhe interpretimet artistike të Margaritë Xhepës kanë lënë gjurmë të pashlyera tek komunitetet shqiptare. Kur flitet për botën e emigracionit shqiptar, e cila është një pjesë e rëndësishme e këtij misioni kulturor, nuk mund të lihet pa u përmendur puna e vyer e studiueses dhe përkthyeses Fitije Picari. Me përkushtim, kërkime të vazhdueshme dhe dashuri për historinë kombëtare, ajo ka sjellë për lexuesin shqiptar libra dhe dokumente me vlera të jashtëzakonshme për pasurimin e historiografisë shqiptare. Edhe pse jo historiane me profesion, Fitije Picari ka ditur të zbulojë dhe të rikthejë në kujtesën kombëtare autorë shqiptarë të emigracionit të shekujve XVII - XVIII - XIX, emra të lënë në harresë nga historiografia jonë. Falë punës së saj këmbëngulëse janë bërë të njohur figura si Leonida Anadnosti Ndenrika, Prof. D. Gaspere Jakova-Merturi e të tjerë, duke ndriçuar kështu një pjesë të rëndësishme të trashëgimisë sonë kulturore. Gjatë këtij aktiviteti mbresëlënës nuk munguan diskutimet me nivel të lartë kulturor dhe letrar nga intelektualët e njohur Bardhul Toda dhe Fetah Biza, të cilët me analizat, mendimet dhe vlerësimet e tyre i dhanë më shumë peshë dhe ngjyra artistike edicionit “Margaritarë të Fjalës”. Të gjitha këto veprimtari dëshmojnë qartë se Elbasani mbetet një nga vatrat më të rëndësishme të kulturës shqiptare, një qytet ku fjala artistike vazhdon të jetojë me dinjitet, ku libri respektohet si vlerë shpirtërore dhe ku arti e kultura mbeten ura që lidhin brezat me identitetin kombëtar. Në kohë të vështira për kulturën dhe librin, aktivitete të tilla janë frymëzim, dritë dhe shpresë për të ardhmen e gjuhës dhe letërsisë shqipe.

“ÇËSHTJA E E ORIENTIT DHE SHQIPËRIA”

Ky libër i munguar i historiografisë shqiptare, sjell në shqip nga hulumtuesja zonja Fitiye Piçari, ka veçanti të rëndësishme historike, pasi trajton me profesionalizëm dhe me fakte reale këndvështrimin historik, politik dhe diplomatik gjatë periudhës së largët 395–1905. Autori, Prof. D. Gaspere Jakova - Mërturi, sjell një analizë të thelluar dhe me vlerë për historinë shqiptare, duke e bërë këtë vepër një kontribut të çmuar për studiuesit dhe lexuesit e apasionuar pas historisë. Një libër që çdo shqiptar duhet ta ketë në bibliotekën e vet.

Nga ZENEPE DIBRA - Shkoder

Me datën 18 prill, ora 10.30 në Bibliotekën e qytetit të Shkodrës u mbajt promovimi i librit “Çështja e Orientit dhe Shqipëria” të autorit shkodran Gaspër Jakova Mërturi, botuar dhe përkthyer nga znj. Fitiye Picari, një aktiviste e shquar në Rovena të Italisë. Ajo duke gjurmuar në biblioteka të ndryshme të Italisë, ka zbuluar dorëshkrime dhe libra të mbuluar nga pluhuri i kohës, vepra të autorëve me origjinë shqiptare, të panjohur më parë që u përkasin shekujve XVIII-XIX. Kështu ajo është përpjekur të risjell në dritë dorëshkrimet dhe botimet e harruar të autorëve shqiptarë në mërgim. Libri është një vështrim historik, politik, diplomatik i Shqipërisë në harkun kohor 395-1905. Autori mbajti një konferencë mbi këtë temë në Romë, me 22 mars 1903, në sallën e Shoqatës së shtypit dhe po atë vit në Napoli në Sallen Tarsia ku pati mjaft vlerësime.

“Il Messaggero” i Romës, nr 82, midis të tjerash, jep këtë gjykim dashamirës:... “Edhe pse galopante nepër pesë shekuj dhe mijëra ngjarje me rëndësi të madhe, diti të ndalte vemendjen e dëgjuesve të tij shumë të vemëndëshëm te pikat që më së shumti i shërbenin çështjes së tij me një shpejtësi, thjeshtësi dhe efektshmëri mahnitëse.

Në promovim fjalën fjalën përshëndetëse, në emër të Drejtorisë së Bibliotekës, e mbajti znj. Sidita Halluni. Për librin folen Andrea Llukani, redaktor i librit, dr. Andis Kraja-shefe e Departamentit të Historisë në Universitetin Luigj Gurakuqi, dhe vetë autorja e botimit dhe përkthimit të librit znj. Fitiye Picari. Në referimet e tyre ato përmenden çështjet themelore që Gaspër Jakova Mërturi kishte parashtruar në këtë libër, ku në vorbullen e ngjarjeve të asaj kohe dalin në pah problemet e mprehta të shoqërisë shqiptare me qëllim që ato të mos injorohen për të merren parasysh e sidomos nga Italia.

Promovimi u moderua nga Dr. Zenepe Dibra e cila mbajti referimin “Gaspër Jakova Mërturi (1870-1941), një personalitet shkodran me veprimtari shumëdimensionale” ku me zbulimet e fundit doli në pah dhe u qartësua më thellë aktiviteti shumë dimensional i këtij patrioti, si shkrimtar, gjuhëtar, historian, diplomat, gazetar, etj.

Në fund autores së botimit dhe përkthimit, znj. Fitiye Picari, nga Z. Dibra iu dhurua libri “Gruaja shqiptare në vështrimin e tërë”, botuar në Shkodër, më 1912, si dhe bibliotekës që është duke u ngritur në Itali për emigrantët shqiptarë por edhe opinionin italian, iu dhuruan dy libra “Fjalor enciklopedik i gruas shqiptare” botuar në Shkodër, më 2009, dhe “Shkodra -Histori që gjallon me reliket e saj”, botuar në Tiranë më 2024.

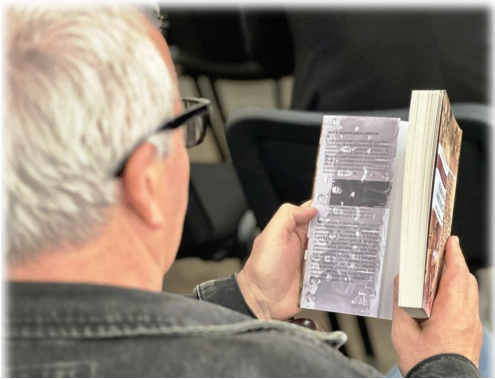
Po kushi ishte Gaspër Jakova Mërturi?
(Më poshtë biografia e tij e shkurtë)

GASPËR JAKOVA MËRTURI
(1870-1941)- NJË PERSONALITET
SHKODRAN ME VEPRIMTARI SHUMË
DIMENSIONALE

Klerik, gjuhëtar, publicist, historian. Lindi në Shkodër ku ndoqi shkollimin fillor dhe të mesëm në Kolegjin Saverian. Ka mbajtur dy mbiemra Jakova dhe Mërturi ndoshta nga origjina e tij nga Mërturi, një krahinë që

përmbledh disa fshatra të Pukës por që përfshin edhe pjesë të Gjakovës. Mbas mbarimit të Kolegjit severian u shugurua si prift katolik. Formimi i tij jezuit e vuri në kontakt me letërsinë klasike italiane dhe me humanizmin katolik, që do të ndikonin thellësisht në veprimtarinë e tij të mëvonshme letrare. Pas kësaj shërbeu në disa famulli të krahinave të vendit. Në një fazë të vonëshme të jetës, Mërturi u largua nga priftëria, një kthesë që shënoi ndarjen e tij nga jeta fetare dhe orientimin drejt karrierës intelektuale e kombëtare. Megjithatë, arsimi i tij jezuit vazhdoi të ndikonte në punën e tij, sidomos në interesin për prozen, metrikën klasike dhe filozofinë. Brenda qarqeve intelektuale shqiptare dhe italiane, ai u njoh si një dijetar dhe poliglot i kulturuar, që ndërthurte dimensionin fetar, politik dhe letrar. Pas largimit nga Shqipëria, Mërturi u vendos në Itali, ku u përfshi në rrjetet intelektuale italo-shqiptare të Romës dhe Fraskatit. Ai punoi si mësues në Shën Demetrio Korona, një qytet dhe komunë në Provincën e Kozencës së

Rajonit të Kalabrisë në Itali. Aty ai dha mësim në Kolegjin Shën Adrianit të këtij qytetit dhe me vdekjen e Girolamo De Radës (Jeronim de Radës) në vitin 1903, ai që i pasoi atij në mësimdhënien e gjuhës shqipe në Kolegjin e Shën Adrianit ishte pikërisht prifti Gaspere Jakova nga Shkodra. Si shkrimtar, Mërturi njihet si poet që u përpoq të adaptonte format prozodike të Carduccit në poezinë shqipe, duke u larguar nga traditat e rrepta metrike. Edhe pse krijimtaria e tij poetike përshkruhet si e kufizuar, bashkëkohës si Luigj Gurakuqi, vlerësuan ambicien e tij teknike. Si historian interesat e tij shkencore shtriheshin në fushën e historisë dhe politikës shqiptare, gjë që shihet qartë në botimet e tij letrare dhe historike ku tregojnë një përpjekje për të bashkuar identitetin kombëtar shqiptar me mendimin evropian, si:

- Genealogie dei Principi Albanesi (1904)
- Il V centenario della nascita di Giorgio Kastrioti-Skanderbegh (1404–1904)
- Commemorazione storica (1904)
- La questione d’Oriente e l’Albania (1905)
- GRAMMATICA della Lingua Albanese (1904)

Duhet theksuar se Gaspër Jakova Mërturi, mbajti një konferencë mbi temën “Çështja e Orientit dhe Shqipëria” në Romë më 22 mars 1903 në sallën e Shoqatës së Shtypit dhe po atë vit në Napoli në sallën Tarsia. Reagimet e shtypit italian ishin shumë vlerësuese në lidhje me problemet që ai shtroi në këtë konferencë, që sipas tyre mund të bëhen temë për shumë artikuj interesantë. Ai diti tu ndalte tek pikat që më së

shumti i shërbenin çështjes së tij me një kulturë befasuese për nga gjerësia, një hollësi intuitash, një saktësi dhe drejtësi gjykimi të rrallë.

Vetë Gaspër Jakova Mërturi në fillim të librit të sapobotuar “I dashur lexues” shprehet: Unë të paraqes ty lexues mik, në thjeshtësinë time të pafajshme, këtë vështrim të shkurtë historik jo për të bërë shfaqje të artit retorik apo të frazave pompoze, por për të paraqitur në mënyrë të shkurtër dhe të përbledhur origjinin dhe zhvillimin e çështjes lindore deri në ditët tona duke përfunduar pastaj me atë çështje më jetike që duhet të interesojë jo vetëm Europen por në mënyrë Italinë dhe Shqipërinë”

Si gjuhëtar u bë i njohur me veprën “Gramatika e gjuhës shqipe” (Gramatica della lingua Albanese, Frascati, 1904). Që në parathënie, autori shfaq mendimin e tij mbi njësimin e gjuhës letrare dhe këtu ai shprehej në favor të gegerishtes për dy arsye: sepse gegërishtja tregon në format etimologjike të krahasuara me shumë pastërti dhe së dyti raca geqe është më e pastër etnikisht nga të gjitha tributë shqiptare. Kjo vepër e botuar në italisht, me 217 faqe, përfshin alfabetin, vërejtje mbi ortografinë shqipe, probleme morfologjike, dialogje, dy përralla, këngë popullore dhe një fjalorth shqip-italisht. Alfabeti i tij ka 37 shkronja nga të cilat 26 kanë vlerë të njëjtë me shkronjat e sotme. Rëndësi i ka dhënë edhe “ë” fundore ku ka dhënë disa rregulla të përgjithshme të përdorimit të kësaj zanoreje. Po kështu zënë vend edhe problemet morfologjike

Krahas shënimeve gjuhësore e drejtskrimore ka futur në veprën e vet studimin e njohur të Pashko Vasës “Shqypnia e shqyptarët”, të cilin e ka nxjerrë nga “Alfabetarja e Stambol-lit” të vjetit 1879 si dhe mjaft lëndë folklorike. Prej faqes 168 deri në 186 ka përmbledhë disa këngë dhe vjersha popullore shqipe, ndër të cilat janë për t’u përmendë “Kanga e Brahim Pashës” e vjetit 1572, ashtu edhe rapsodija “Gjëto Bashë Muji”. Ndërmjet këtyre vjershave ka edhe disa të vetat, nga të cilat vërehet trilli poetik i vetë autorit.

Është botuesi i parë i teksteve rapsodike duke filluar me botimin e një kënge kreshnike shqiptare, «Të lumët na për t’lumin Zot». Është autori i parë që më 1904 botoi të plotë Eposin e Kreshnikëve.

Si gazetar ka bashkëpunuar me disa revista për probleme historike. Mërturi së bashku me italo-shqiptarin Anselmo Lorecchio gjatë qershorit 1904 botuan një gazetë të përditshme në gjuhën italiane Agenzia Balcanica ed Italiana që fokusohet në politikë, financa dhe informacion tregtar.. Mërturi themeloi gjithashtu periodikun dyjavor The Herald of Albania (L’Araldo d’Albania), (Herald i Shqipërisë) që ishte një periodik dyjavor i themeluar më 15 shtator 1904, që shërbente si një burim informacioni për çështjet shqiptare në fillim të shekullit të 20-të.

Më 15 shtator 1904, botoi në Romë revisten 2 javore “Laimëtari i Shqypenies”, me pseudonimin Conte Vladany. Revista trajtoi probleme të karakterit politik, kulturor, shoqëror, letrar. Me interes të veçantë paraqesin artikujt studimorë mbi demografinë dhe historinë e Lidhjes së Prizrenit. Kjo revistë propagandoi bashkimin e popullit për pavarësinë kombëtare dhe demaskoi synimet

shoviniste të mbretërive fqinjë.

Duke lexuar librin “Çështja e Orientit dhe Shqipëria” të bën përshtypja, që megjithëse ishte prift, ai kishte konsideratë për patriotizmin e muslimanëve shqiptarë, duke thyer konceptin e një opinionit që muslimanët janë të lidhur me turqit, duke dhënë një mesazh jo vetëm të harmonisë fetare, por edhe rolin që kanë luajtur muslimanët në çështje kombëtare.

“Është thënë se muslimani shqiptarë është kundër reformave, kjo thjesht është një shpifje e ulët shpikur nga bullgarë, serbë dhe grekë dhe përsëritur nga disa shkrimtarë të kulturuar europianë. Mund të them me bindje, se përveç disa fanatikëve, muslimani shqiptarë është më i zjarrtë për atdheun”

Dhe do të vazhdon të se patriotë më aktivistë të Lidhjes së Prizrenit ishin Qemal beu, Abdyl bej Frashëri, Mustafa aga, Dervish Mustafa efendi, Sheh -Ismail Efendi dhe myderriz Abdullah efendi, kurse Daut Myderriz efendi ishte në krye të Komiteteit të Shkodrës. Ai shkruan se shpirti i Lidhjes Kombëtare ishin muslimanët shqiptarë.

A ishte i njohur Gaspër Jakova Mërturi, në rrethin e historianëve, gjuhëtarëve dhe shkrimtarëve shqiptarë e veçanarisht shkodranë ? I njohur ishte por jo në thellësinë e dimensioneve të tij të gjithanshme që ai reflektoi dhe punoi sidomos jashtë vendit.

Në Fjalorin enciklopedik shqiptar, të vitit 2008 ka një zë me titull “Laimëtari i Shqypenies” me autor Thanas Gjiken ku regohet për këtë revistë të përdyjavshme politike, shoqërore, kulturore, letrare, shqip dhe italisht. që u drejtua nga, gjuhëtari, publicisti dhe historiani G.Jakova Mërturi, i cili shkruante me pseudonimin Conte Vladany

Prof. Jup Kastrati do ta përmendte në librat e tij “Histori e gramatologjisë shqiptare” botuar në Prishtinë më 1981 dhe “Gramatika e gjuhës shqipe”, Tiranë, 1995, duke e paraqitur figurë interesante ku do të shprehej: “Në radhë të parë ai që një gjuhëtar i përgatitur për kohën, gramatolog, hartues rregullash drejtshkrimore dhe krijuesi i një alfabeti të shqipes”. Në Seminarin e IV Ndërkombëtar “Shkodra në shekuj”, mbajtur në nëntor të vitit 2000, prof Mimoza Priku, në bazë të studimit që kishte bërë prof Jup Kastarati për këtë gjuhëtar mban kumtesën “Konsideratë gjuhësore për dy gramatika të gjuhës shqipe-Gasper Jakova, Gasper Mikeli”

*Hamdi Bushati e ka rreshtuar në “Eliten Intelektuale të Shkodrës nga gjysma e dytë e shek. XIX deri në dhjetëvjetshin e II të shek. XX” duke dhënë një biografi të këtij intelektualit erudit.

Luigj Gurakuqi, një figurë politike me peshë e dy dekadave të para të shekullit, studioi në Kolegjin Shën Adrianit të Shën Mitrit (San Demetrio Corone) dhe dha mësim të gjuhës shqipe ishte një bashkëkohës i tij që kishte vlerësime për këtë personalitet. Ai ka vlerësuar në poezitë e Gaspër Jakovës Mërturit ambicien e tij teknike

Prof. Kolë Kamsi e përmend si mësues i gjuhë letërsisë në Kolegjin e Shën Adrianit që dha mësim në vitin 1903-1904

Dr. Zenepe Dibra në librin “Fjalor enciklopedik të hapësirës shkodrane”, ka shkruar për biografinë e tij, mbështetur në disa burime.

Gaspër Jakova Mërturi vdiq në vitin 1941, duke lënë pas një trashëgimi me vlerë të madhe kulturore e historike. Ai si personalitet shumëdimensional, dha një kontribut në historiografi, në gjuhësi, folklor, gazetari, si mësimdhënës.

Duke punuar si një zë i të vertetës me një ndjenjë të thellë patriotike, me punën e tij të gjithanshme u përpoq të ndërkombëtarizonte çështjen shqiptare. Libri i fundit i botuar dhe përkthyer nga zj. Fitiye Picari, do të jetë një vlerë e shtuar në bibliotekat e Shkodrës për këtë personalitet me shumë dimensione. Prandaj ne e falenderojmë znj. Picari në mënyrë të veçantë për këtë punë me vlerë, me një ndjenjë përgjegjësie patriotike.

“TEUTA” - MBRETËRESHA E DETIT

Nga Prof. Dr. LUTFI ALIA – Siena

Parathënie

Është një rast i rrallë në udhëtimin e gjatë të studimit historik të hasësh një punim që jo vetëm mbush një boshllëk akademik, por shkon më tej, duke rishikuar në mënyrë tërësore kornizën brenda së cilës është formuar kujtesa jonë për antikitetin. Teuta – Mbretëresha e Detit, nga Adrian Progni, nuk ofron thjesht një tregim biografik mbi mbretëreshën ilire; ai shfaqet si një deklaram i theksuar i revizionizmit shkencor dhe si një analizë e gjerë e mekanizmave të propagandës romake që kanë mbijetuar për më shumë se dy mijë vjet.

Progni na udhëheq në një eksplorim që nis me “Zotërit e Adriatikut”, duke hedhur dritë mbi dinastitë e hershme ardiane të Pleuratit I dhe mbretëreshës Caeria, me qëllim të tregojë se Teuta nuk ishte një figurë e izoluar historike, por kulmi i një aparati shtetëror të konsoliduar. Përmes analizës së reformave ushtarake dhe fuqisë detare, autori argumenton se shteti ardian përbënte një strukturë gjeopolitike të sofistikuar, të aftë për manovra strategjike të shpejta, siç dëshmohej në betejën e Medionit (231 p.e.s.).

Ajo që e dallon këtë punim në historiografinë bashkëkohore është guximi për të trajtuar “soveranitetin fetar” të Teutës. Autori tejkalon kufijtë e historiografisë tradicionale, duke shqyrtuar mistikën, flijimet dhe kultin që rrethojnë figurën e saj, duke e vendosur atë në ndërthurjen midis pushtetit politik dhe atij sakral. Ky dimension shpirtëror paraqitet si pjesë e legjitimitetit mbretëror dhe e mënyrës se si autoriteti i Teutës projektohej mbi botën ilire. Paralelisht, studimi analizon konceptin e “ekspansionit total”, ku betejat e Foinikes (230 p.e.s.) dhe Paksos (229 p.e.s.) interpretohen si rezultate të një strategjie efektive ushtarake dhe të një transformimi diplomatik që ripërcaktoi ekuilibrin e forcave në Mesdhe.

Progni nuk kufizohet në analizën ushtarake; ai ndërmerr gjithashtu një lexim kritik të burimeve antike. Kapitulli “Gjyqi i Historisë” paraqet një analizë të Polibit dhe të asaj që autori e quan “rrethi i Skipionëve”. Në këtë kuadër, ai identifikon mekanizma narrativë të ndërtuar për të diskredituar kundërshtarët e Romës, duke përdorur etiketime morale dhe etnike. Duke u mbështetur në studiues si Marjeta Šašel Kos, Arthur M. Eckstein dhe Erich S. Gruen, Progni

ofron një rikonceptim të figurës së Teutës, duke interpretuar tradhtinë e Dhimitër Farit si një veprim të integruar në logjikën e inteligjencës romake dhe jo si episod i izoluar.

Një element qendror i veprës është rishqyrtimi kritik i imazhit të Teutës. Progni ballafaqon manipulimin historiografik me konstruktin letrar të antikitetit. Duke u mbështetur në analizat e Max Fluß, sfidon pretendimet mbi objektivitetin e historiografisë gjermane për Ilirinë, ndërsa përmes perspektivës së Brandon Jones tregon se Teuta është shndërruar në një figurë letrare që funksionon si kundërpeshë ndaj moralitetit romak. Ky segment ilustron qartë mënyrën se si historia shpesh formësohet nga narrativa të strukturuar në funksion të qëllimeve politike.

Më tej, duke u mbështetur në studimet e William S. Greenwalt, Progni analizon figurën e Teutës si një udhëheqëse me autoritet të konsoliduar dhe vizion të qartë gjeopolitik. Ai argumenton se ajo kontribuoi në transformimin e shtetit ardian në një fuqi dominuese në Ballkan, përmes një modeli kohezioni të brendshëm të bazuar në shpërndarjen e pasurisë dhe sigurimin e besnikërisë ushtarake, si dhe përmes evoluimit të strategjive detare nga inkursione të shpejta drejt operacioneve më të strukturuar të kontrollit territorial.

Autori mbështetet gjithashtu në kërkimet e Hansjörg Frommer për të rindërtuar profilin e Ilirisë si fuqi rajonale me aspirata hegjemone. Në këtë kuadër, politika ekspansioniste e Teutës nuk paraqitet si veprim i fragmentuar, por si pjesë e një dinamike strategjike që e çoi në përplasje të pashmangshme me Romën. Sipas Frommer, mbretëria ardiane përfaqësoje projektin më koherent politik në Ballkan me potencial për hegjemoni të qëndrueshme, çka e bëri atë objektiv prioritar të Senatit Romak.

Progni e trajton gjithashtu Teutën si një nga figurat e hershme të organizimit ekonomik detar në hapësirën evropiane. Në këtë kontekst, ai rishqyrtin termin “pirateri”, duke problematizuar ngarkesën negative të trashëguar nga tradita romake dhe duke e interpretuar atë si formë të sovranitetit ekonomik dhe kontrollit të rrugëve tregtare.

Në vijim, figura e Teutës nuk paraqitet vetëm si aktore historike, por edhe si përfaqësuese e një modeli alternativ të sovranitetit mesdhetar, të cilin autori e koncepton si “soveranitet organik”. Sipas kësaj qasjeje, ajo vendoset brenda një horizonti më të gjerë historik që lidhet me struktura pararendëse mesdhetare, përfshirë edhe civilizimin minoan, ku roli i gruas shfaqej në dimensionet politike, ekonomike dhe detare,

përfshirë konceptin e talasokracisë.

Progni argumenton se përplasja midis Teutës dhe Romës nuk duhet interpretuar vetëm si konflikt ushtarak, por edhe si përballje midis dy formave të ndryshme të organizimit politik. Nga njëra anë qëndron modeli ilir, i mbështetur mbi trashëgiminë, besnikërinë dhe autoritetin dinastik, brenda të cilit figura femërore mund të ushtronte sovranitet të plotë; nga ana tjetër modeli romak, i strukturuar mbi parimin e patria potestas, i cili e kufizonte ndjeshëm rolin juridik dhe politik të gruas në hapësirën publike.

Në këtë kuadër, portretizimi negativ i Teutës nga autorë antikë si Polibi interpretohet jo vetëm si pasojë e konfliktit politik, por edhe si shprehje e një tensioni ideologjik ndaj figurës së gruas sovraane. Si rrjedhojë, Teuta paraqitet si bartëse e një tradite mesdhetare ku pushteti femëror nuk ishte përjashtim institucional, por pjesë e natyrshme e rendit politik.

Në përmbyllje, libri e orienton lexuesin drejt asaj që autori e koncepton si “Matricë e Rilindjes”, ku gjurmohet rikonfigurimi historiografik i figurës së Teutës në traditën evropiane. Veçanërisht analizohet prania e saj në koleksionin e Antonio Salamancës të vitit 1539 dhe portreti “TEUCA ILLYRICA” në serinë e grave të famshme të antikitetit.

Sipas kësaj analize, figura e Teutës ka mbijetuar si arketip i autoritetit femëror dhe sovranitetit politik, duke u riinterpretuar gjatë Rilindjes në kundërshti me traditën helene dhe romake mbi rolin e gruas në histori. Në këtë kuadër, ajo funksionon si një shembull paradigmatic i mënyrës se si kujtesa historike rikonfigurohet në kontekste të ndryshme historike.

“Teuta – Mbretëresha e Detit” paraqitet si një vepër që synon rivlerësimin e figurës së Teutës brenda historiografisë ilire. Adrian Progni ndërtton një qasje interpretuese që lidh trashëgiminë materiale dhe politike të Ilirisë me diskursin më të gjerë mbi format e sovranitetit në antikitet.

Libri ofron kështu një lexim të rëndësishëm mbi mënyrën se si figura e Teutës është konceptuar dhe riinterpretuar në kohë të ndryshme.

Në këtë optikë, vepra e autorit Adrian Progni mund të shihet si një kontribut në zhvillimin e historiografisë bashkëkohore mbi Ilirinë, duke zgjeruar horizontet interpretative dhe duke mundësuar një lexim më kritik të burimeve dhe narrativave ekzistuese.

Laskarina Pinoçi-Panuçi (Bubulina-Heroina Arvanitase palasikote)

vijon nga faqja 14

Këto përgatitje përfshijnë :blerjen e armëve dhe municioneve nga portet perendimit, ajo më pas i sjell në Specie me anije të saj dhe i fsheh në shtëpinë e vet. Ajo gjithashtu armatos me artileri anijen “Agamemnon”.

Agamemnoni në muzeun e Specias

Nga fillimi i revolucionit, ajo kishte mbledhur një ushtri të vogël e përbërë nga burra nga Speces “ trimat e saj”, një ushtri e cilën ajo vetë e armatos, ushqen dhe paguan; Ajo gjithashtu mbështet dy anijet e veta dhe ekipet e tyre. Kjo vazhdon për një disa vjet, shpenzon sasi të madhe të parave për ushqim dhe municionet, të cilat ajo i dërgon për të ndihmuar ushtritë greke që rrethojnë fortesat e Nafplion dhe Tripolis.

Stema e revolucionit, fillimi nga Bubulina...

Më 13 mars1821, në Speces, Laskarina Bubulina ngriti flamurin e parë revolucionar në direk kryesor të Kuvertën “Agamemnon.” Ajo përshëndet me topin e parë! Me 3 maj 1821 në ishullin e Speces, në aleancë me përfaqësues të ishujve Hidra dhe Psara, nis Revolucionin grek. Bubulina përveç flotës së vet dhe me tetë anije të mëdha niset drejt Nafplion, duke filluar bllokadën detare masive, e armatosur me 300 topa të kalibrave të ndryshëm. Grumbulloi forcat e saj në afërsi të qytezës Mili (ose Lerna e lashtë), kryen rrethimin e Nafplios. Anijet po lundronin përpara nën një shi të plumbave dhe zjarrit të artilerëve që qëllonin me top top nga deti fortifikimet, duke u bërë thirrje marinarinarëve të saj për të vazhduar sulmet dhe marrjen e kalasë ku turqit ishin duke e mbrojtur ne rrethim.Bubulina zbarkon me forcat e saj në breg dhe ngushton rrethimin deri në marrjen e kalasë.Përveç betejës detare të Nafplionit, Bubulina gjithashtu mori pjesë në luftën detare të Monemvassia deri në dorëzimin e kështjellës në duar të luftëtarëve si dhe në Betejën e Haradros pranë Nafplion, ku bie heroikisht dhe djali i saj i

madh Jani. Ajo nuk ju nda rrethimit tëAjo nuk ju nda rrethimit dhe dhe rënies së Tripolit, ku ndaloi masakrën që pasoi rënien e qyteti. Ajo vuri në rrezik jeten e saj, pasi mori një lutje nga Hurshit Pasha, për të shpëtuar jetën e grave të haremit dhe fëmijët e tyre. Historianet mendojnë se Bubulina këtë e bëri në bazë të premtimit që i kishte bërë Nenë Validesë, të Sulltan Mahmudit II për të mbajtur një premtim të dhënë në 1816 me nënën e sulltanit në Konstandinopoja kur ajo ndërhyri për të mbrojtur pasurinë e Bubulinës nga sekuestrimi i Sulltanit,(se në qoftë se ndonjëherë një grua turke ishte duke shkuar për të kërkuar ndihmën e saj, ajo nuk do ta refuzojë).Pas rënies së Nafplios Bubulina qëndroi në There, në një shtëpi të dhënë nga shteti, si shpërblim për shërbimet e saj ndaj kombit. Me rënien e Tripolicës dhe të Nafplios ajo kap rrob oficerin turk dhe kërkon të hakmerret për djalin e saj, por Kollokotroni zbut zëmërimin e saj. “Se i gjallë oficeri turk mund të ndërrohej me shumë luftëtarë të zënë rrob nga turqit”. Bubulina lufton në Nafplio e Argos, ku njerëzit e përshëndesnin “Zonjë e Madhe” (Megali Qiria). Më 25 mars 1825 ajo përkrah Germanos e kollokotronit dhe shumë luftëtrë, feston fitoren e revolucionit grek ne Kalavita të Patrës(vënd ku është ngritur flamuri për të shpallur pavarësinë e Greqisë) duke e bërë 25 marsin një ngjarje mbarëkombëtare. Bubulina mbi Agamennonin e saj, duke dhënë urdhëra lufte. Bubulina ndoqi nga afër betejën në Kios ku pashai turk për një javë rresht, kaloi në tehun e shpatës popullsinë e këtij ishulli dhe kreu aq mizori dhe krime të pa imagjinueshme sa e gjithë Evropa u drodh nga tmerrri.

Kostandin Kanari, arvanitas.

Por arvanitasi Konstandin Kanaris që ndodhej në ujërat e këtij ishulli u hakmorr për vëllezërit e tij dhe një natë pa hënë mbushi një bark me barutë e lëndë djegëse, duke rrëshqitur mes anijeve turke të

ankoruara para Kios (Revista “Istorika” viti 2002, nr.139 f.32,). Bombës lundruese ju ndez fitili dhe shpërthimi e çoi në fund të detit së bashku me Karali Pashën edhe flotën e tij. Arvanitasit ishin rreshtuar në krah të revolucionit grek: Mjauli, Kondurioti, Kollokotroni, Marko Boçari e dhjetra të tjerë. Kostandin Kanari ne aksionin e tij ne Egje....djegja e anijeve luftarake turke. Ky ishte Kostandin Kanari që Naim Frashëri do të shkruante me krenari:

“Bubulina dhe Kanari/ janë shqiptar dhe bir shqiptari”.

Por Bubulina lufton përkrah Kollokotronit në Dervinaq duke eliminuar një tabor turqish. Bubulina u kthye në një figurë popullore. Kudo ajo përshëndetej: “Jasu Bubulina”(Tungjatjeta Bubulina”).

Ishte viti 1823, Greqia e pavarur nisi të qëndronte mbi këmbët e veta. Por Bubulina lufton përkrah Kollokotronit në Dervinaq duke eliminuar një tabor turqish.Bubulina u kthye në një figurë popullore. Kudo ajo përshëndetej: “Jasu Bubulina”(Tungjatjeta Bubulina”). Më vonë, për shkak të lufës për pushtet mes fraksioneve për udhëheqjen e qarkut të porsa çliruar, u kërkuva burgosja e Thodhori Kollokotronit një udhëheqës që kishte kontribuar ne çlirimin e Peloponezit.Për këtë ajo proteston dhe liron shtëpine e dhene nga qeveria në Nafplion dhe kthehet në ishullin e Species, aty ku filloi revolucionin.

Por ç’ndodhi pas fillimit të vitit 1824?

Historianë dhe studiuesit e revolucionit grek nënvizojnë se:”Bubulina mbante rrobën e luftës, dy pistoletë në brez dhe një shpatë të artë të shkurtër”. Qeveria greke kërkonte nga” Plaku i Moresë “-Kollokotroni dhe Bubulina t’i dorëzonin gjithëka shtetit të ri grek. Nis përplasja mes Kollokotronit, Bubulinës dhe Konduriotit duke i thënë:

“Ne zotërimj e bëmë revolucionin, ndërsa ju jeni kthyer në varrmihësa të tij”

Po çfare ndodhi me Kollokotronin?

Më vonë, për shkak të lufës për pushtet mes

fraksioneve për udhëheqjen e qarkut të porsa çliruar, u kërkuva burgosja e Thodhori Kollokotronit një udhëheqës që kishte kontribuar ne çlirimin e Peloponezit.Për këtë ajo proteston dhe liron shtëpine e dhe ne nga qeveria në Nafplion dhe kthehet në ishullin e Species, aty ku filloi revolucioninKundërshtarët e tij politik e arrestuan Kollokotronin dhe e përplasën në qelitë famëkeqe në ishullin e Hidrës. Por, Bubulina merr takim me Kollokotronin. Bubulina në qelinë e Kollokotronit sheh njolla gjaku dhe një plagë në trupin e tij. Si ky takim do të pasohet shume vite më vonë në kushte të tjera dhe me personazhe të tjera në burgun turk të Stambollit, ku Sevasti Qerjazi takohet me Koto Hoxhin? Çfarë rastësie, çfarë koïcidence. Presioni i Bubulinës dhe i popullit bëri që qeveria të tërhiqet dhe plaku i Moresë të lirohet.

Por kush e vrau Bubulinën?

Duke shfletuar Proçes – Verbalin e gjyqit që u zhvillua në ishullin Specaj në Korrik të vitit 1825 mësojmë se djali i Bubulinës Jorgo Jonuzi dashuronte një vajzë nga fisi Kuci, por që prinderit nuk donin ta martonin me djalin e Bubulinës, prandaj ky një natë e rrëmben dhe strehohen në ishull në shtëpinë e Bubulinës, ose siç quhej shtëpia Kështjellë, pasi ishte me mure të trasha guri.Familja Kuci donte që vajzën ta martonte me një arvanitas tjetër shumë të pasur, pasi ata e dinin që Bubulina gjithë pasurine e harxhoi për çlirimin e Greqisë. Fisi Kuci i dërgon lajmës Bubulinës për t’i kthyer vajzën, rrethojnë shtëpinë në Castello.Por Bubulina doli ne ballkon dhe u përgjigjet prerë se ajo tani është vajza e saj dhe nuk ka kthim prapa. Dëgjohen disa krisma armësh. Bubulina bie.Plumbi e kishte marrë në ballë.Ishte 22 maji 1825.Ajo bie viktimë e intrigave klanore dhe prapaskenave politike.

Pas një jave vrasësi... u la i lirë. Pas vrasjes së saj do vinte dhe vlerësimi maksimal nga Flota Ruse e Egjeut që do e dekoronin me gradën e “Admirali të Marinës Ruse në Mesdhe.”.

Satira si pasqyrë e karakterit të devijuar shoqëror

(Mexhid Mehmeti – “Të qeshim apo të qajmë?”, tregime satirike)

Nga BILALL MALIQI

Në një kohë kur letërsia shqipe përjeton një deficit të theksuar në zhanrin e satirës, veçanërisht në prozë, libri “Të qeshim apo të qajmë?” i shkrimtarit Mexhid Mehmeti vjen si një kontribut i veçantë dhe i mirëpritur në këtë fushë. Me një titull që ngërthen një metaforë të fuqishme dhe përplot kuptim, autori na fton në një udhëtim përmes realitetit të përditshëm shqiptar, ku e qeshura dhe e qara ndërthuren në mënyrë të pazakontë dhe shpesh paradoksale.

Ky vëllim përmbledh tregime të shkurtra, me përmbajtje satirike të thellë, që rrëfejnë përmes një lenteje të mprehtë kritike realitetin shoqëror, politik dhe kulturor. Satira e Mexhid Mehmetit zbërthen shtresë pas shtrese fytyrën e shoqërisë sonë, duke çjerrë maskat e hipokrizisë dhe duke ekspozuar karakterin e humbur njerëzor në mjedis të ndryshme të jetës sonë kolektive. Ironia, sarkazma dhe absurdi janë elementët kyç që përhijojnë strukturën narrative të këtyre tregimeve, duke e bërë leximin njëherazi zbavitës dhe tronditës.

Në brendësi të librit përfshihen tregime të ndërtuara mbi situata të zakonshme të përditshmërisë sonë, të cilat, përmes një syri të përzgjedhur autorial, shndërrohen në pamje groteske të së vërtetës. Ndodhivë të zakonshme u jepet trajtë satirike me një gjuhë të mprehtë, të pasur dhe të kapshme për çdo shtresë lexuese.

Shumë prej këtyre tregimeve janë të formës-uara si miniatyra letrare, në të cilat autori shpërfaq absurditetin e përditshmërisë përmes personazheve që janë shpesh alegorikë dhe bartës të një mesazhi të qartë shoqëror.

Ilustrimet si: “Kritiku që s’dinte të lexonte” – një metaforë e errët për ata që gjykojnë pa njohje; “Shkrimtari dhe redaktori i pamëshirshëm” – që shtjellon raportin shpesh të tensionuar mes krijesit dhe kontrollorit të fjalës; “Kompozitori që urren muzikën e tij” – një ironi për artin e shndërruar në eksperiment absurd; “Gazetari i intervistave të rreme” – që pasqyron krizën e etikës në media; “Filmi që askush s’e kuptoi” – një thumbim i qartë ndaj pseudo-artit elitar..... janë ndër shem-

bujt ku Mexhid Mehmeti artikulon me mjeshtëri çrregullimin e vlerave dhe humbjen e standardeve etike në profesionet që dikur përfaqësonin ndërgjegjen dhe mendimin e shëndoshë shoqëror.

Në këtë mënyrë, autori shpërfaq një realitet në të cilin e qeshura nuk është më vetëm një akt relaksimi, por një mënyrë mbrojtjeje ndaj absurditetit dhe zhgënjimit.

Vetë titulli “Të qeshim apo të qajmë?” është një pikëpyetje ekzistenciale mbi përmbajtjen dhe kuptimin e jetës shoqërore në kohën e sotme. E qeshura e natyrshme zëvendësohet me të qeshurën ironike, të hidhur, që buron nga kontrastet e thella të realitetit.

Nga ana tjetër, edhe të qarit si reagim i mundshëm ndaj asaj që ndodh përreth, nuk është më një shenjë ndjeshmërie individuale, por një reagim kolektiv ndaj prishjes së mekanizmave shoqërorë të drejtësisë, ndershmërisë dhe logjikës. Prandaj, kjo e qeshur dhe e qarë njëkohësisht që na shoqëron nëpër tregimet e Mexhid Mehmetit, është shprehje e një satire të lartë morale e artistike. Përveç ndërtimit tematik dhe stilistik, duhet veçuar se libri ka një qasje tejet bashkëkohore në mënyrën e përçimit të mesazhit.

Satirat e shkurtra, të numëruara në mënyrë rendore, funksionojnë si “aforizma të zgjatura” që përçojnë me shpejtësi dhe efekt të menjëhershëm absurditetet e kohës dhe njerëzit që i mishërojnë ato.

Kjo formë është mjaft efikase për t’i komunikuar mesazhet në një shoqëri të përmblytur nga informacioni dhe shpërqendrimi.

Libri “Të qeshim apo të qajmë?” i Mexhid Mehmetit mbetet një ndër botimet më të veçanta në letërsinë satirike shqiptare të viteve të fundit. Ai arrin të mbushë një boshllëk të ndjeshëm në këtë zhanër, duke e rikonfirmuar rëndësinë e satirës si formë letërsie që jo vetëm argëton, por edhe ndërgjegjëson, thumbon e mëton të ndërtojë një pasqyrë të qartë përpara shoqërisë.

Autori meriton urimet më të përzemërta për këtë vepër të arrirë, e cila hap një shteg të ri për satirën në prozë dhe krijon një model të ri për të pasur shpresë se ky zhanër do të rifitojë vendin e merituar në letërsinë shqiptare bashkëkohore.

NAUN KULE, “zgjero” mbiemrin!

Libri “EFEKTI MYZEQE” (ese)
Nga PËRPARIM HYSI

Siç e shihni, titulli i kësaj eseje, është si një thirrje, sa miqësore, dhe po aq e qëllimshme. Erdhi si rezultat i leximit të librit «EFEKTI MYZEQE» të porsabotuar nga NAUN KULE. Populli thotë: «Njeriu plakët duke nxënë» dhe, brenda kësaj thënieje e gjej veten unë. Fllimisht, i propozova: shtoi «LI-BOFSHA», pastaj «ARDENICA», po rri rehat ai: brrof ia mban dhe përfshin krejt MYZEQENË. Tani, me pak shpoti, si nën efektin e «drogës» që më serviri ai: «me inat më foli, me inat iu përgjigja». Ai shkruan nën«EFEKTIN MYZEQE» dhe unë e ndjek, dhe rrok përmjet shkrimeve, mallin që ka ai përmjet gjithë shkrimeve në këtë libër. Libri është goxha i madh (gati si libër tavoline) dhe nëpër faqet e tij derdhet ky mall me «doza» të rënda: herë të NAUNIT si gazetar; herë si polemist që debutuesin rival e gozhdon me shpatulla në mur, mbështetur në fakte e dëshmi historike. Polemisti NAUN KULE nuk fyen me fjalë të rënda, po nga ajo natyra myzeqare që ka në gen, shpërthen deri në sarkazëm, sa të kujtohet ajo thënia paksa profetike: -Ruhu nga zemërimi i njeriut të duruar! Tek ndeshet me Patriarkun JANULATUS, vetëm me batutën: -ZOTI ka folur dhe flet dhe shqip, -ia vë kufirin tek thana dhe as nuk pyet nga shantazhet a presionet. Nuk sosën polemikat e tij. Me një devizë të përgjithshme, në doni të mos bëni!»luftë» me NAUN KULEN, mos shtrembëroni historinë; mos shtrembëroni faktet dhe, tek përgjigjet, flakë për flakë, rreshton dëshmi; rreshton autorë dhe nuk lëshon pe për asnjë lloj kompromisi, ku cënohen të vërteta historike ose cënohen, pa të

drejtë, ngjarje të cilat ai e njeh më së miri.

Mos kujtoni se këto ligjërata të tij, për figura me rëndësi historike, që nga SKËNDERBEU, ISMAIL QEMALI, ISA BOLETINI, të NAUN GRIGOR PRIFTIT, janë me apriori. Jo. Përkundrazi: mbështetet mbi dëshmi autentike, të përfuara prej tij prej studiimit shkencor e cilësor. Tek i hasë këto «polemika» kaq të nxehta, NAUN KULE më duket se ka dytribute: së pari është i guximshëm dhe, kur thotë CLARE BOOTHE LUCE: «Guximi është shkalla në të cilën ngrihen gjithë virtytet e tjerat», dhe, së dyti, ai ka atributin tjetër: mbron të drejtën. Se, kur thotë, WILLIAM SENON. «E drejta është e drejtë edhe nëse të gjithë të tjerët janë kundër; dhe e gabuara është e gabuar dhe, nëse të tjerët janë pro.»E dini pse ndodh kështu me këtë polemist kaq të veçantë? Kjo ndodh se NAUN KULE ka një forcë të madhe karakteri. ITALIANI, SILVO PELIKO thotë: «Pa forcën e karakterit nuk zotërohet asnjë virtyt».

NAUN KULEN e njoh prej një periudhe mjaft të gjatë. Jemi të dy nga MYZEQEJA, kolegë të vjetër dhe në fushën e shkrimeve. NAUNI ka gati 60-vjet që shkruan. Nuk pushon si një gurmulliri dhe në këto 60-vjet, ka shkruar tregime, novela, romane dhe ese. Shpesh herë në veprat e tij artistike, lexuesi gjen relaksim shpirtëror. Në ato libra me karakter historik, ai, si të thuash, heq cergën nga mjegulla e kohës. Ai e di mirë se prova në je shkrimtar a jo, qendron tek vepra. Në libra të tilla, NAUN KULE, ka bërë një detyrë të lartë qytetare. Duke i njohur këto vlera të tij, mund të them me plot gojën atë që ka thënë DOKOTORESHA e SHKENCAVE FILOLOGJIKE nga ESTONIA, ZARA MIRIC (1927-1990) që

ka thënë: «Ja cila është njëra nga detyrat themelore të çdo njeriu të kulturuar: të mos lejojë të zhduket një pjesë e historisë, dëshmitar i së cilës është dhe ai». Dhe nëse ka një «avokat» që lufton me penë e me vepra, për të ruajtur këto vlera, për gjithë MYZEQENË, ky është NAUN KULE. Se sa vlera ka NAUN KULE si krijues në “Fushën e letrave” të letërsisë SHQIPE, futu në libër dhe qendro nën okleion: “Letër këmbim me miqtë”. Lista jo vetëm është e gjatë, por ka dhe një peshë specifike të rëndë. Emra të tillë që ndërojnë KOMBIN, si: KRSTAQ DHAMO; ARTIST i POPULIT dhe NDERI I MYZEEQESË dhe NDERI i KOMBIT; Akademik MOIKOM ZEQQ; PROFESOR NASHO JORGAQI; POETI AGIM SHEHU; Poeti MUSA VYSHKA; Mësuesi i Popullit KRISTAQ SHTËMBARI dhe mos vazhdoj me listë të gjatë krijuesish. Shëndetërisht, nuk jam mirë dhe tek po i bie fare shkurt kësaj eseje, në vetevetë bëj një pyetje: - Po unë pse e dua NAUN KULEN? Kësaj pyetjeje që nuk është fare hipotetike, i përgjigjem: -E dua se, nëse KAFKA e la me shkrim që?... nuk ia fal vetes që nuk vura një maskë mbi fytyrë», ky, NAUN KULE, jo vetëm nuk vuri maskë, po punoi, luftoi dhe shkruan dhe ka vetëm një fytyrë; atë të MYZEQARIT krenar që është një dru që nuk e ha mola. Nuk fsheh asgjë nga e kaluara, pohon me plotë gojën dhe me ndërgjegje të pastër, sa të shehë drejtpërdrejt në sy, Kjo ia rrit vlerat më shumë. Duke e ditur që “guri i mullirit” të tij ende bluan, i uroj vetëm suksese. Çdo vepër e tij është si copë nga shpirti dhe meriton ta mbyll këtë ese me fjalët e VIRGJILIT: “Të ngresh lart emrin tënd me vepra, është arritja e virtytit”. Suksese!

Nje vlerësim i rallë për një grua. Ky ishte vlerësimi që ju bë kësaj heroine në fillimet e revolucionit grek. Të flasësh për Bubulinën duhet të trokasësh në shumë familje, arkiva shtetërore si në Spanjë, Athinë, Specia, Hidra, Paris, Venetia, Gjenovë, Vatikan, Aragon, Romë, Moskë, Kiev, Stamboll, Vjenë, Marsej, Raguzë, Beograd, Budapest, etj, etj., tek të afërmit e Bubulinës e miqtë e saj, në bibliotekën kombëtare greke, në muzeun Speciot e Athinës, në muzëun gojore të popullit arvanitas, në ishujt e Greqisë etj etj. Në ishullin Specaj sot ngrihet përmendorja e Bubulinës që vështron në horizont drejt vendlindjes së saj Hidra. Nga degezimi i familjes së Bubulinës dolën 11 burra shteti, që drejtuan Flotën Luftrake Greke(Marinën), nga të cilët 4 deputetë, që kontribuan në ndërtimin e shtetit modern grek. “Ideja se grekët modernë janë pasardhës të Perikliut apo Sokratit dhe jo një miks të sllavëve, bizantinëve dhe shqiptarëve është një dogmë në sistemin arsimor në Evropë”. Z. Seewald.

Disa mendime:

-Studimi për jetën e Laskarina Pinoçit është një gurë tjetër që vendoset për të pasqyruar figurat e ndritura të revolucionit grek me origjinë arvanitase(shqiptare).

-Bubulina pranon origjinën e saj arvanitase, që shumë historianë e studiues grek e kalojnë përciptasi, ose e mohojnë fare.

-Për herë të parë evidentohet dhe hidhet dritë për origjinën e saj nga Palasa e Himarës, një dritë që pret të ndriçohet nga gjuhëtarë e studiues shqiptarë e të huaj..

-Lidhja e Laskarinës me Kollokotronin nuk është një rastësi, por i bashkon gjaku i njëjtë, shqiptarë, i bashkon treva Himarjote e cila për kohën që flasin kontribuan dhe derdhën gjak për çlirimin e popullit grek.

-Kjo është dhe një aktakuzë për të gjithë ata që miopia politike u ka errësuar sytë duke u mohuar arvanitasve origjinën e tyre, si dhe kontributin e tyre në çlirimin e Greqisë nga zgjedha otomane. Sot aktualisht sipas studimeve të At Antonio Bellushi, 82 vjeç, në Greqi ka mbi 900 fshatra arvanitas ...

SHEN NËNË ANGJELINA ARBËRORË

vijon nga faqja 4

Stema heraldike e Gjergj Arianitit.

Princi Gjergj Arianiti u martua me Maria Muzaka, e bija e Andrea III Muzakës, dhespoti i Epirit, i Devollit, i Muzakisë, i Himarës dhe mareshalli i Albanisë, i martuar me Kirana Zenebishti, e bija e Gjon Zenebishtit.

Nëna e Andrea III ishte Zanfina Arianiti Komnena, motra e Materango Arianitit. [Charles Hopf, Chroniques Greco-Romaines, tables XI/13 Famille des Arianitii Comnènes, Leipzig 1867, p. 532]

Nga martesë me Maria Muzakën, Gjergji mori pajë trojet nga Malla-kastrën Vlorën dhe Kaninën. Principata e Arianitëve kishte dy kryeqendra, e herëshmjia Sopot i Polisit dhe tjetra ishte Kanina.

Sipas Gjon Muzakës, Gjergj Arianit ishte sundimtari i Çermenikës, i Bjeshkës, i Dibrës, i Polisit, i Shpatit, i Mokrës, i trojeve deri në lumin Devoll, ku kufizohet me Muzakajt dhe në lindje me principatën e dinastisë Gropa të Ohrit. Pas martesës mori në zotërim Mallakastrën, Vlorën dhe Kaninën. [John Musachi. Brief Chronicle on the Descendants of our Musachi Dynasty (1515)]. [Jurlaro R, I Musachi despoti d'Epiro, Bari Santo Spirito, 1970, p. 8]

Në lidhje me shtrirjen e trojeve të Arianitëve, Johann G. von Hahn i ka konsideruar të ndarë në dy degë, Arianitët e malit në zotërim Dibrën, Çermenikën, Polisin, Shpatin, Mokrën dhe Arianitët e fushës Elbasanin deri në Kavajë, Mallakastrën, Vlorën e Kaninën [J. G. Von Hahn. *Reisa durch die Gebiete des Drin und Wardar. Erste Abtheilung: Reisens-kizzen. Wien 1867, f. 106*]. Historiani Athanas Gegaj këtë shtrirje të gjërë të zotërimeve i ndanë në Arianitë të trojeve veriore dhe në Arianitë të jugut. [Athanas Gegaj. *L'Albanie e l'invasion turque au XV siecle. Paris 1937, Université de Louvaine, f. 8*]

Gjergj Arianiti kishte stemën heraldike të familjes, me shqiponjën dykrenore ngjyrë të artë, në qendër të mburojës me sfond blu. Po me këto karakteristika kishte dhe flamurin, që ia kishin dhuruar artizanët e Raguzës.

[Franz Babinger, Giorgio Fiori. *Rivista di storia, arte, archeo-logia per le Province di Alessandria e Asti, CVIII: 1999, pp. 67 – 82*].

Princi Gjergj Arianiti mbajti raporte bashkëpunimi më sundimtarët e principatave fqinje si me Pavel Kurtik; me baronin Andrea Gropa, sundimtari i Ohrit; me kontin Andrea Topia sundimtar i Krujës; me Gjon Kastriotin, Zot i Dibrës dhe i Matit; në jug me sebastokratorin Gjon Zenebishti, sundimtari i Gjirokastrës dhe i Çamërisë, etj. Këto aleanca u fuqizuan dhe me krushqitë mes tyre.

Në vitet 1430-1436, Princi Gjergj Arianiti organizoi kryengritjet kundër turqëve, që u kurorëzua me çlirimin e trojeve të principatës të Arianiteve dhe me largimin e spahinjëve dhe timarlinjëve osmanë. Për të shtypur këto kryengritje erdhi vetë Sulltan Murati II, i cili organizoi disa ekspedita kundër Arianitëve, por arbërorët rezistuan heroikisht dhe i zbrapsën sulmet e hordhive turke. [Fin John Van Antwerp. *The Late Medieval Balkans: A critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. University of Michigan, Ann Arbor, 1994, f. 355*]

Në vitin 1432, trojet e Arianitëve u sulmua nga ushtria turke e komanduar nga Ali Bej Evrenozi, ish-sanxhakbeu i Arbërisë, por kur hyri në luginën e Shkumbinit, u shpartallua nga luftëtarët e Gjergj Arianitit. Fitorja iu dha zemër arbërve, por dhe Europës, që u njoh me një luftëtar shpresëdhënës, që po thyente sulmet e egra të ushtrisë osmane. Kjo ishte fitore e

bujshëme kundër ushtrisë osmane, për të cilën kronisti bizantin Kalkokodilis shkruan: “Kjo fitore i solli lavdi të shkëlqyer organizatorit të saj, Gjergj Arianitit, i cili u bë figura qendrore e jetës politike arbërore në vitet tridhjetë. [Leonikos Chalkokodilies. 2014, *The Histories. Vol. 1. Translated by Kaldellis Anthony. Cambridge: Harvard University Press.*]

Kryengritjet e Gjergj Arianitit, nxitën princat e tjerë të ngrihen kundër pushtuesit turk. Në veri, luftëtarët e Nikollë Dukagjinit morën kështjellën e Dëjës, në qendër Andrea Topia nuk mundi ta çliroi Krujën, ndërsa në jug Depë Zenebishti, sundimtari i Gjirokastrës, pësoi disfatë, u kap rob dhe turqit e varën. [Robert Elsie, 2003. *Early Albania A Reader of Historical Texts, XI – XVII Centuries. Harrassovitz, p. 53*]

Në vitin 1433 luftëtarët e Gjergj Arianitit thyen ushtrinë osmane në Kurvelesh, duke çliruar pjesë të mëdha të trojeve të principatës. Në shkurt të vitit 1434 luftëtarët e Gjergj Arianitit u përballën me forcat turke të Sinan Pashës, bejlerbeut të Rumelisë dhe pas luftimesh të ashpër, arbërorët u detyruan të tërhiqen e me këtë humbje Gjergji u kthye vasal i sulltanit, duke ruajtur një territor të vogël të zotërimeve të Arianitëve. Edhe pse e humbi këtë betejë, Gjergj Arianiti e vazhdoi rezistencën kundër Perandorisë Osmane.

Në dhjetor 1434 luftëtarët e Gjergj Arianitit shpartalluan forcat e Isak Beut, sanxhakbeut të Shkupit. Më 20 prill 1435 triumfoi kundër hordhive turke në një betejë në luginën e Shkumbinit. Pas dështimit të këtyre ekspeditave, sulltan Murati II i ndërpreu sulmet kundër Gjergj Arianitit. [Demetrio Francu. *Comentario de le cose de' Turchi, et del S. Giorgio Scanderbeg, principe d'Epyro, Roma 1539*].

Në vitin 1438, forcat arbërore me në krye Gjergj Arianitin thyen ushtrinë turke të Turhan Beut dhe çliruan Beratin. Në vitin 1443 Gjergj Arianiti shpartalloi forcat turke në grykat e Labërisë të komanduar nga Shehabedin Pasha.

Fitoret e Gjergj Arianitit, e rritën besimin dhe vendosmërinë e arbër-ve për të mbrojtur lirinë dhe për të luftuar kundër pushtuesit të fuqishëm otoman. Këto fitore kundër turqëve, patën jehonë të gjërë në Europë, sidomos në Vatikan. Papa Eugjen IV, i dha flamurin e Vatikanit për fitoret kundër turqëve; ndërsa mbreti Alfons V i Napolit, mbreti i Hun-garisë Sigismund dhe Republika e Raguzës, krahas urimeve, i dërguan ndihma financiare dhe armatime Gjergj Arianitit. Mbreti i Hungarisë Sigismundi, bëri marrëveshje me Gjergj Arianitin dhe Andrea Topian, për të luftuar kundër pushtuesve osmanë, por përpjekjet e tyre për organi-zimin e një kryengritje të përgjithëshme antiosmane, nuk patën jehonë në vendet e Ballkanit as në vendet e tjera të Europës. [Athanas Gegaj. *L'Albanie e l'invasion turque au XV siecle. Paris 1937, Université de Louvaine, f. 8*]

Më 2 mars 1444, Princi Gjergj Arianiti mori pjesë në Besëlidhjen e Arbërit në Lezhë, ku mbështeti Gjergj Kastriotin në aleancën me princat arbërorë dhe luftoi krah tij, në betejat kundër pushtuesve osmanë.

Në vitin 1446 princi Gjergj Arianiti lidhi aleancë me mbretin e Napolit Alfonsi V Aragon, madje pas vdekjes të Alfonsit V, kjo marrëveshje u ripërtëri me mbretin pasardhës, Ferrante I i Napolit. [Schmitt O. J. *Skanderbeg et les sultans Turcica, 43, 2011, f. 71*]

Në vitin 1456, Princi Gjergj Arianiti lidhi aleancë me Republikën e Venedikut dhe në mërrëveshjen me dozhën Françesko Foscari, thekso-hej, se në rast rreziku për jetën e princit dhe të familjes së tij nga sulmet e otomanëve, Serenissima i merrte në mbrojtje dhe i strehonte në trojet e veta. [F. S. Noli. *George Castrioti Scanderbeg (1405 – 1468). Interna-tional Universitatit Press 1947*].

Jeta familjare e Gjergj Arianitit.

Nga martesë e parë e Gjergj Arianitit me Maria Muzakën lindën tetë vajza, të cilat u martuan me djem të familjeve fisnike arbërore.

Vajzat e Gjergj Arianitit dhe Marie Muzakës janë:

1. **Andronika** (Donika) (1428 – 1506). Më 21 - 23 prill 1451, u martua me Gjergj Kastriotin Skënderbeun.

2. **Vojsava**, u martua me Gjon (Johannes) Crnojević sundimtari i Malit të Zi dhe i Zetës, me të cilin lindën dy djemë: Gjergjin dhe Stanislao.

Gjoni ishte i biri i Stefan Crnojevićit dhe i Mara Kastriotit, motra e Gjergj

Kastriotit. Vojsava vdiq në Cetinjë para korrikut të vitit 1469.

3. **Kyrana** (Ana), u martua me Nikolla I Dukagjini, sundimtari i principatës të Dukagjinit. Kishin dy djemë,

Pali IV Dukagjini dhe Drago Dukagjini. Pali IV u mor rob nga turqit, u konvertua në fenë islame dhe shërbeu komandant i reparteve turke, ndërsa Drago Dukagjini vdiq në Venecia në vitin 1462.

4. **Helena**, u martua me Gjergji III Dukagjini, sundimtari i Zadrimës. Nga martesë lindën disa fëmijë. Njeri nga djemtë Nikolla III, quhej Skenderbe. Sipas Gjon Muzakës, në vitin 1515 Nikolla III u kthye në mysly-man dhe turqit i dhanë detyrën e Sanxhakbeut.

5. **Maria Despina**, u martua me Tanushi IV Dukagjini, sundimtari i Fanit, Pultit, Flatit dhe Shatit. Lindën dy fëmijë, një djalë dhe vajzën me emrin Teodora.

6. **Komita**, u martua me Gojko Balsha, sundimtar i Misies (Krujës dhe Lezhës). Kishim dy djemë e një vajzë.

Djemtë vdiqën në Hungari ndërsa vajza, Maria u martua me Kontin Jakopo Alfonso i Mazeut të Farriles në Itali. Pas vdekjes të Maries më 1469, konti u martua me Maria Granai Kastrioti, e bija e Vrana Kontit.

7. **Katerina**, u martua me fisnikun Andrea Spani dhe kishin një vajzë, e cila me burrin u largua në Hungari.

Pas vdekjes të bashkëshortit nga dera e Spanëve, Katerina u martua me Nikolla Bokale, baroni i Moresë dhe lindën dy djem e dy vajza. Njëra vajzë u martua me fisnikun italian Giacomo de Pagnanin, ndërsa vajza tjetër Maria, në vitin 1524 u martua me Merkur Bua, komandantin e stratiotëve arbëror në shërbim të Venedikut.

8. **Angjelina**, u lind në vitin 1440 në Kaninë. Në vitin 1461 u martua me Stefanin III Branković, djali i Gjergj Brankovićit, dhespoti i Serbisë dhe i Irena Kantakuzenit, nga dinastia Paleologa e Bizantit. Angjelina dhe Stefani III kishin dy djem e dy vajza. Pas vdekjes të bashkëshortit në vitin 1471, Angjelina u shugurua Murgeshë dhe iu dedikua jetës fetare bashkë me djemtë murgjit Gjergji (Maksimi) dhe Gjoni (Johani).

Angjelina Arianiti Branković vdiq më 30 korrik 1520. Patriarkana Ortodokse e Konstantinopojës e shpalli shenjëtoare, është një ndër shenjëtoaret e pakta e konsakruar Shen Nënë Angjelina.

Në vitin 1449, vdiq princesha Maria Muzaka, bashkëshortja e Gjergj Arianitit. Pak kohë më pas, Gjergji u martua me baroneshën italiane Petrina Frankone, e bija e Oliviero Frankone, baroni i feudit Taurisano në Pulja dhe mëkëmbës i mbretit Aragonëz në Leçe. Nëna e Petrinës ishte me origjinë arvanite, e bija e Centurione II Zakaria (princi i Akaia) dhe e Kreusa e bija e Leonardo II Toka, sundimtari i Zante dhe Leukade. [Mihail-Dimitri Sturdiza, *Dictionaire historique et généalogique des grande familles de Grèce, d'Albanie et de Costantinopole. Edizione 2, Chez l'auteur, Paris 1999*]

Nga martesë e Gjergji Arianitit me baroneshën Petrina Frankone, lindën 4 fëmijë, 3 djemë: Tommasi, Kostantini, Arianiti dhe vajza Maria. Me të dy martesat, Princi Gjergji u trashëgua me 12 fëmijë.

Në vitin 1456, Gjergj Arianiti me bashkëshorten Petrina, me Angjelinën, me djemtë dhe vajzën Maria, u vendosën në Durrës, nën mbrotjen e Venedikut, si rezultoi në urdhërin e Dozhës Françesko Foscari, dërguar Kuirinit, bajlo dhe kapidan i Durrësit të cilit i shkruan: “Zoti i shkëlqyer Arianit Komneni dhe familja e tij të trajtohen me përparësi - Privilegium Magnifici Arianiti Commneni Domini”. Në një dokument tjetër të vitit 1457 i Arkivit të Senatit Venecian, rezultoi se Dozha i Venedikut, përsëri e urdhëronte Paolo Kuirinin, bailò dhe Kapidani i Durrësit: “Përkujdesu me përparësi për familjen e Zotit të shkëlqyer Gjergj Arianiti”. [Joseph Valentini. *Acta Albaniae Veneta, Seculorum XIV – XV, Tomus XVII. Annos a MCDLV – MCDLVIII*]

Gjergj Arianiti vdiq në vitin 1462 dhe e varrosën në kishën ortodokse të Shen Maria në Durrës. Baronesha Petrina Frankone Arianiti e mbetur e vë, bashkë me djemtë dhe vajzën

Maria, në gusht të vitit 1463 u kthye në Itali, fillimisht shkoi në trojet e prindërve në feudin e Taurisano në Salento dhe më pas në Venecia. Më 3 shtator 1463 Petrina u prezantua para Senatit të Serenissima dhe bazuar në marrëveshjen e aleancës të Gjergj Arianitit me Venedikun, kërkoi mbrojtjen e fëmijëve nga Serenissima. Si përherë, Venediku ishte i ngadaltë në vendimet dhe vetëm pas 9 muaj, më 13 maj 1464 Senati i shpalli Patrica Venecian tre djemtë e Gjergjit dhe Petrinës Tommasin, Kostantinin, Arianitin. [Arc. S. Venez. *Senato Mar, vol VII, X, c. 23*]

Pasi mori vendimin e Senatit Venecian, Zonja Petrina u kthye në Salento në trojet e prindërve, ku qëndroi pak muaj e më pas u transferua në Romë, ku përfitoi mbështetjen e Kurias Pontifike, e cila i akordoi asaj një pension dhe ndihmë financiare për fëmijët. Zonja Petrina deri në vitin 1489 jetoi në Romë bashkë me fëmijët:

09. **Tomasi** nuk u martua, ishte shëndetlig dhe vdiq në vitin 1484.

10. **Arianiti** u kthye në Albania, ku u konvertua në fenë islame dhe mori pjesë në ekspeditat ushtarake të

turqëve kundër arbërorëve dhe në vitin 1551mbeti i vrarë në luftimet me himarjetotë.

11. **Maria Arianiti** u martua me Bartolemo Xhiuppo Della Rovere, zot i dukatit të Urbino. Lindën një djalë Françekso.

12. **Kostantin Arianiti Komneni**, hyri në shërbim të Papës Sisto IV me detyrën e protonoterit apostolik dhe pse nuk ishte klerik. Ky vendim i Papës Sisto IV ishte respekt për mikun Gjergj Arianiti. Me aftësitë dhe devotshmëri në shërbim të Selisë së shenjtë, fitoi besimin e Papës Sisto IV, i cili e dërgoi ambasador dhe bisedimet me austriakët. Më pas e ngarkoi komandantët i reparteve të Vatikanit.

Në vitin 1486, Kostantini shkoi administrator i pronave të mbesës së tij Maria Arianiti Brankoviçi, që ishte martuar me markezin e Monferrato Bonifaci III Palologa. Maria ishte e bija e të motrës Angjelina Arianiti Komnena dhe i Stefanit III Brankoviçi. Në vitin 1483, Senati i Serenissima i rikonfirmoi Kostantinin privilegjet e patricit venezian. [A.S.V, *Misti del Consiglio dei X, vol.XXI, c.117, vol.XXXI, c.228, vol. XXXII,c.29 MCDLXIV*]

Medaljon argjendi me portretin e Kostantin Arianiti Komneni. (Rizzoli L.: *L'opera di G. H. Hill sulle medaglie italiane del Rinascimento e l'origine Padovana della medaglia*”. Ediz. Istituto Italiano di Numismatica. Vol VI. 1932, faqe 128 – 141).

Kostantini u martua me fisniken Franceska Paleologa, e bija illegjitime e markezit Bonifacio III Paleologa. Nga kjo martesë indën 6 vajza dhe një djal me emrin Arianit.

- Vajza e parë Andronika, u martua me kontin Karli III Toka, dhespoti i Zante dhe i Artës dhe princi titullar i Leukadës.

- Pentesilea, u martua me Leka IV Dukagjini, i cili prej vitesh shërbente në oborrin e mbretërisë së Napolit.

- Hipolita u martua me Zenobio de Medici dhe pas vdekjes të burrit u martua me Lionello Pio da Carpi i dinastisë Savoja.

- Poliksena u martua me Rinaldo di Matelica (Provincia Macerata).

- Deianira, u martua me Giorgio Trivulzo.

- Helena, vajza më e vogël, në vitin 1546 u martua me fisnikun spanjoll Don Juan de Luna, kështjellari i Milanos.

Kostantin Arianiti Komneni vdiq më 8 maj 1530 në Montefiore dhe e varrosën në Kishën 12 Apostujt në Romë. [Babinger Franz, *Arianiti Costantino, 1962, Rome*].

KUORË LOTËSH

Shime Deshpali - poeti i njohur arbëresh i Zarës, që nuk e harroi vendlindjen

Nga VLASH PRENDI

Reth vitit 1721 nga fshatrat rreth liqenit të Shkodrës, sidomos Ljarje dhe Shestan u shpërngulën rreth 32 familje shqiptare me rreth 27 frymë dhe u vendosën në fshatin Zarë të Dalmacisë. Lëvizja e tyre e padëshiruar ishte e lidhur me shkaqe historike ku më të mundshmet mund të jenë luftime e shpeshta,sëmundjet e ndryshme, kërkesa e qeverisë osmane për nizamë, kushtet e papërbalueshme e ekonomike, kërkesa e shumta të qeverisë osmane për t’u asimiluar në fenë myslimane, por edhe pazarllëqet që bënin qeveritarët turq me ata venedikas ose sllavë për interesa të ngushta dhe meskine.

Familjet shqiptare u vendosën në Zarë, qytet kroat që ndodhet në Dalmaci me një histori të lashtë 3 mijë vjeçare që në literaturën historike njihet si qendër e fisit ilir të Liburnëve. Rreth shek.III pas Krishtit u pushtua nga romakët dhe u njoh me emrin e lashtë Jadera, ndërsa në shek.VI gjithë krahina bie nën sundimin bizantin. Aty nga shek.IX nga Azia qendrore në këta rajone vijnë fiset kroate, të cilat u përshtatën shpejt me kushtet natyrore dhe ngritën edhe qytetin e bukur të Zarës, të cilin në vitin 1202 e dogjën dhe e shkatërruan venedikasit. Në shek. XV, qyteti u administrua nga venedikasit dhe më vonë nga austro - hungarezët etj, ndërsa pas Luftës së Dytë Botërore vihet nën administrim të qeverisë kroate. Kolonitë shqiptare në brigjet Dalmate përbëjnë një rast të veçantë të ruajtjes së identitetit arbëror. Tek këta koloni pasqyrohen elemente të veçanta dhe tepër të rralla të identitetit shqiptar.

Kolonia e pare që mbërriti në këto anë, daton në vitin 1721 dhe ka luajtur një rol të rëndësishëm në jetën e familjeve shqiptare që vërshuan në vitet e mëpasme drejt Kroacisë duke i strehuar dhe duke i ndihmuar bashkëkombasit e tyre për të mbijetuar nga përndjekjet e pushtuesve turq ose nga shantazhet e shovinistëve sllavë, duke mos harruar asnjëherë origjinën e tyre shqiptare dhe duke mos shkëputur lidhjet me tokën e tyre mëmë. Kjo për faktin se pas shpërnguljes së parë, kemi edhe tri shpërngulje të tjera masive në vitet 1726, 1727, 1733, ku të gjitha familjet e shpërngulura ishin shqiptarë. Duhet theksuar se kolonitë shqiptare të Zarës në Dalmaci i kanë rezistuar rebeshëve të kohës, nuk janë asimiluar nga fiset sllave, por kanë ruajtur gjuhën, doket, zakonet, emrat, mënyrën e jetesës. Ata e pohojnë kurdoherë prejardhjen e tyre arbërore dhe në përgjithësi flasin shqip, sidomos brenda familjes duke synuar të ruajnë dhe transmetojnë brez pas brezi gjuhën e tokës amë. Veç gjuhës, arbneshi i Zarës ka ruajtur edhe emrat e mbiemrat shqiptarë. Kështu, në Zarë takojmë emra të tillë si Gjon, Gjergj, Mark, Pjetër, Teutë, ndërsa për mbiemrat ata kanë ruajtur tradicionalisht mbiemrat e vendlindjes së tyre si Kamsi, Gjergji, Deshpali, Petani, Çoba, Nikpali, Luka, Gjini, Gjoni, Vuka, Nika etj, madje ata kanë ruajtur edhe shumë toponime me origjinë shqipe. Kështu,në Zarë takon emra vendesh si: Fusha e varreve, Fusha e Arbneshit, Gropa Shkamit, Kisha, Kullat etj, duke ruajtur kështu emërtime të pastra shqipe. Arbneshtë e Zarës janë njerëz me kulturë dhe dije.

Shkolla shqipe në Arbneshtë e Zarës u hap në vitin 1901 dhe qëndroi e hapur për 17 vjet deri në vitin 1918. Interessant është fakti se mësuesit e parë të saj kanë qenë prelatet e ndëruar të fesë katolike si atë Shtjefën Gjeçovi, atë Pashko Bardhi, prof. Anton Paluca, prof. Pal Gjergji. Në fund të shek.XIX edhe arbëreshët e Zarës dhanë një kontribut të shquar në lëvizjen për çlirim kombëtar. Idetë e tyre patriotike intelektualët arbneshtë i publikuan përmes gazetës së tyre “Zani i Shqyptarit”, që u botua në disa numra në Zarë. Katundi Arbnesht i Zarës në Dalmaci ishte një vend i bukur, plot jetë dhe dritë, ndërtuar nga duar mjeshtresh me origjinë shqiptare. Të tillë ishin edhe arbneshtë e Zarës, të cilët S. Buzoliqu i përshkruan kështu: “...janë njerëz me faqe të kuqe që pëlcasin nga shëndeti. Shikimin e kan të rreptë

dhe plot zjarr, shtatin të mesëm por të bukur. Për nga karakteri janë hijerëndë sa dhe të njerëzishëm. Fjalën e kanë në majë të gjuhës dhe shpërthejnë si orteku, por edhe qetësohen shpejt, zërin e kanë melodik dhe këndojnë shumë bukur...”. Ndërsa intelektual i njohur dhe poeti i shquar Josip Rela thekson: “...Në fillim shtëpitë i kishin përdhese, më vonë ndërtuan kulla të rrethuara me mure të lartë dhe me kopshte me lule përreth. Këta janë pa mëdyshje, rrjedhim i zakoneve nga viset tona të vjetra. Duke qenë fise me tradita kulturore dhe atdhetare, nga arbneshtë e Zarës dolën edhe figura të shquara që përfaqësuan denjësit kulturën, artin dhe letërsinë arbneshe. Të tillë mund të përmendim atdhetarët e flaktë Shime Deshpali, Aleksandër Stipçeviq, Josip Rela, Zef Duka, Pal Gjergji etj. Kanë qenë të paktë ata studiues apo biografë që jan marrë me këto figura të shquara, prandaj mbetën gati të panjohura nga sfera të ndryshme të kulturës në vendin tonë. Ata meritojnë një vend nderi në letërsinë tonë, krahas figurave të shquara të letërsisë arbëreshe si Zef Serembe, Jeronim De Rada, Gavril Dara, Jul Veriboba, Voreo Ujko, Salvatore Kuazimodo etj. Një nga më të shquarit poet, shkrimtar, muzikant dhe këngëtar ishte edhe Shime Deshpali, mësuesi patriot i Zarës që lindi dhe vdiq shqiptar. Sot në Kroaci jetojnë rreth 19 mijë shqiptarë, që pushteti kroat ka synuar t’i asimilojë, por ata kanë mbajtur gjithmonë traditën dhe karakterin e tyre shqiptar.

Për tokën e shqipeve

Shime Deshpali, poeti i shquar i arbëreshëve të Zarës në Dalmaci, qe një nga përfaqësuesit më të denjë të kulturës dhe të letërsisë shqipe. Ai lindi në vitin 1897 në Zarë, në një familje patriotike të ardhur nga Shestani i Shkodrës në vitin 1721. Familja e tij u vendos në Arbneshtë të Zarës dhe u mor kryesisht me bujqësi dhe blegtori për të siguruar bukën e gojës, larg atdheut të të parëve. Gjendja e vështirë ekonomike, varfëria dhe mundimi, jeta e vështirë do të linte gjurmë të thella tek djaloshi i vogël. Rreth vitit 1903, nis mësimet në shkollën fillore të fshatit me mësues Atë Pashko Bardhin përmes të cilit u pajis me kulturë të gjërë dhe me dashuri të pakufishme për dheun e të parëve. Pasi përfundoi shkollën fillore, vijoi mësimet në shkollën normale në qytetin e Zarës ku u përgatit dhe mori njohuri në fushën e edukimit. Studimet e larta i vijoi në Zagreb në fushën e muzikës, pasioni për të cilën i kishte lindur që në moshë të re. Për shumë vite me radhë punoi si mësues i lëndës së muzikës në Arbnesht të Zarës, ku veç edukimit muzikor dhe dirigjimit i praktikonte nxënësit edhe në fushën e këngës, sidomos asaj patriotike. Gjatë kësaj periudhe hartoi shumë këngë kryesisht për atdheun etij, për figurat e shquara, për fshatin e tij Arbnesht, madje krijoi edhe një opera me titull “Vana” me motive patriotike. Kjo krijimtari e bëri Shime Deshpalin një intelektual dhe krijues të njohur në koloninë arbreshe të Zarës dhe një mësues e patriot të ndëruar.

Shpesh kur bisedonte me prindërit e tij rreth oxhakut në netët e gjata të dimrit, tema qëndrore ishte ajo e dashurisë për atdheun. Gjyshi i tij i tregonte histori dhe ngjarje për vende dhe trima nga vendlindja duke i edukuar Shime Deshpalit ndjenjën e patriotizmit dhe dashurinë për atdheun. Kjo temë do të sundonte edhe krijimtrainë e tij të mëvonshme. Këtë e verteton edhe fakti që së bashku me shkrimtarin e shquar Josip Rela, është ndër të parët qe merret me veprimtari artistike dhe në vitin 1921 patën vënë në skenë dhë shfaqur pjesën dramatike “Lundërza e Jozhës”, qe përbën tekstin e parë serioz shqip të arbreshëvë të Zarës, si dhe patën formuar shoqëri-në kulturore dhe artistike “Arbëneshi” në Zarë,ku

paten hartuar një program për edukimin patriotik të të rinjve me qëllim që,siç e pati thënë edhe ai vetë: “...këtë e kam ba me qëllim që të ndihet Arbneshi, Ti kallxoj botës shpirtin e katundit tem, virtytet e vllazëne të mij, të merret vesh se na jena arbën...”. E në kuadër të kësaj shoqërie, Shime Deshpali si një atdhetar i vërtetë pati organizuar mjaft aktivitete kulturore dhe artistike, takime, vizita, koncerte në funksion të ruajtjes së gjuhës, historisë, traditave, zakoneve, veshjeve dhe cilësive të tjera morale të arbneshtëve.

Krijimtaria letrare e Shime Deshpalit vijon me librin me tregime “Tregime arbnore”, botuar në vitin 1966 nga “Jeta e re” në Kosovë. Në këto tregime autori synon lartësimin e virtyteve morale dhe patriotike të arbneshtëve. Tregimet e këtij vëllimi janë pasqyrë e jetës dhe veprimtarisë së arbneshtëve, e karakterit burrëror dhe mjedisve fshatare ku gjallon puna dhe jeta. Përshkruan mjedise, tradita, zakone, tipa dhe portrete të arbneshtëve duke synuar t’i afrojë sa më shumë me shqiptarët e sotëm. Kudo ndjehet vuajtja, mundimi, jeta e vështirë që shqiptarrit të gjorë nuk iu nda as në mërgim.Në një tregim të titulluar “Fyerje”, shkëputur nga “Tregimet arbneshe”, botuar në Prishtinë në vitin 1966, ai shkruan: “...Moni zbriti prej kulmit e duke dalë përpara Vancit zbathur e pa këmishë, nxori pesë solda prej kulete që mbante në tirqet gjithë arma: - Mbaji, - i tha së shoqes duke i dhënë soldat, - Kjo është gjithë pasuria ime. Në këtë kohë të vështirë s’ka kuptim ruajtja. Bli diçka për fëmijët. Thotë se i ndalon të dridhurat kafja e zezë. - Ashtu më tha e shoqaja e Kolës, - tha Vanci...”. E më tej, përmes një tregimi të thjeshtë, plot ndjenjë dhe të shpalosur më çiltërsi njerëzore, ngre zërin kundër varfërisë, kundër dhunës dhe kundër padrejtësisve shoqërore që bëheshin ndaj shqiptarit. Ai tashmë është në moshë të pjekur rreth 70 vjeç, prandaj më mirë se kushdo e analizon dhe gjykon gjendjen e vështirë të arbneshit të zarës duke thënë: “... - Eh! - tha Vanci, - do t’ia dalim mbanë edhe ne varfërisë sonë? - Ja dalim, ja dalim mbanë, Vanci! - tha Moni hidhur. - Do t’ja shtrydh kokën gjarprit, që mbështolli edhe stërgjyshin tim në varfëri... Nga dita në ditë po ripem në punë të huaj, e me mundin dhe djersën time po nxjerrin të tjerët dobi, e ne gjithmonë arma, arma e të urët!...”. Shihet qartazi se autori di të përshkruajë atmosferën me ngjyrimet karakteristike negative por plot aktivitet dhe vlerësim për vendlindjen, ditët plot vuajtje, plot punë e halle, përpjekjet e bashkëfshatarëve për të dalë nga gjendja e mjeruar e tyre, duke synuar shpesh të japë edhe zgjidhje. - Heroi i përbashkët i tregimeve të Shimes, - thotë diku studiuesi Nasho Jorgaqi, - është arbëneshi i ndershtëm, punëtor e krenar, më nje botë pasur shpirtëore, me temperament të gjallë e i vullshëm, njeri i drejtë dhe guximtar...”. Vepra ka vlera jo vetëm përshkruese, por edhe kompozicionale e artistke.

Krijimtaria letrare e shime Deshpalit kulmon me dy libra me poezi “Agimet dhe parambarmjet e Arbneshit” - poezi, “Rilindja” Prishtinë 1968 dhe vëllimin “E vërteta” - poezi, “Rilindja” Prishtinë 1972. Në poezinë e tij mbizotëron fryma atdhetare, malli për të parët, për gjuhën, për traditat më të vjetra të kombit tonë. Ashtu si mjaft të tjerë arbreshë edhe Shime Deshpali kërkun të derdhë emocionet dhe mallin në vargje të thjeshta poetike, por plot ndjenjë dhe emocion. Objekt i poezisë së tij është katundi Arbnesht, plot jetë dhe gjallëri, pjesë e shkëputur nga trugu arbëror: “...O katund / me arbneshtë të ndershëm, / guximtar, / krenar, / shikim, flakë, / O katundi jem, / sa të due, / me t’ tregue, / fjalë s’kam...”. E vështron katundin e tij plot krenari, sepse ka ruajtur traditat e të parëve, burrërinë, besën dhe vlerat njerëzore të trimave arbëror dhe me sytë e mendjes poeti sheh atdheun e tij të dashur Shqipërinë, ku lindën dhe u rritën stërgjyshërit e tij, ata njerëz trima dhe bujarë, punëtorë e mikpritës. Ai i sheh në beteja duke luftuar, nëpër ara duke punuar, nëpër kuvende duke biseduar, por dëgjon edhe fyellin nëpër gryka dhe lugina tek gjëmon duke dhënë kushttrimin për luftë, prandaj shprehet: “...Ma shumë se dyqind e katërdhjet vjet janë, / se rrembi jonë / u këput prej

trungut, / të paradheut, / por ne s’kemi harrue, / as nuk i harrojmë, / Kështu paradheut dhe juve, / Po ju thomi...”, u drejtohet ai vëllezërve të tij të një gjaku, atyre njerëzve me karakter të hekurt, krenarë, të guximshëm dhe patriotë.

Në krijimtarinë poetike të Shime Deshpalit mbizotërojnë notat romantike, çiltërsia e ndjenjave dhe thjeshtësia e mendimeve. Në këtë poezi pulson gjaku arbëror. Ai këndon dhe kënga e tij jehon e dëgjohet në tërë krahinën “...se kombi arbënesht, / e ka një histori botnore, / me nder të posaçëm një vend...”, pra vepra e Deshpalit është një thirrje krenare, plot dhimbje dhe shpresë për të mos humbur, për t’i qëndruar kohës plot dallgë e stuhi, për të mbijetuar me nder e lavdi. Poezia e tij të ngjan me një kronikë artistike që vjen gjithnjë në rritje ku në të është Arbneshi, Zara, Arbëria, Shqipëria e mbi të gjitha njeriu - arbnesht, i cili kujton të parët, burrat e mençur e patriotë, gjyshin dhe nanën, ata që i edukuan dashurinë për atdhe. Ai u këndon me pasion bukurive të fshatit, ndryshimeve të tij, punës plot vullt të fëmijëve, të rinjve e deri tek të moshuarit për të ndryshuar diçka në fshatin e tyre, në jetën e tyre të varfër. E kjo poezi është e mbrujtun me dashuri, me dashuri njerëzore që nuk shuhet kurrë, ajo përshkon poezitë duke u dhënë atyre vlera poetike, ndjenjë, emocion, jetë.

Arbneshit i duhet luftë, mundë, sakrificë për të përballuar jetën, për të mbijetuar brenda kontureve të trungut arbërorë. Këtë e kërkon poeti përmes poezisë, perms fjalës së bukur, përmes artit kur thotë: Mos më thuaj se je Arbnesht, / në mos balla me nderje, / nuk të rrezaton, / në mos syni guximisht, / nuk të vekton, / në mos zemra parzmat, / me muburrje nuk t’i gjanon. / Këta virtyte në mos i ke, / ti s’di se kush je, / as çfarë trimash të lavdueshëm, / stërgjyshët i ke. / Mos më thuaj se je arbënesht, / nëse gjuhën e jonë, / pasdore e lëshon, / e me të huaj pispillohe, / dhe krenohe, / se për tingëllim t’ambël, / të gjuhës jonë, / vesh s’ke, / dhe jo vetëm arbnesht, / por as njeri nuk je...!”. Këtë thirrje artistike autori e bën përmes poezisë “Mos më thuaj”, shkruar në vitet e fundit të jetës së tij, e cila shërben si thirrje filozofike që grish bashkëkombasit e vet për të qëndruar, për të mos u asimiluar, për të mbetur krenar si shqiptarë. E kërkon në emër të trungut arbëror për të cilin poeti Shime Deshpali mburret me krenari të ligjshme, sepse për këtë qellim do të punonin edhe pasardhësit e tij. Këtë na e thotë në një intervistë studiuesi i njohur Aleksandër Stipçeviq, i cili thekson: ”...Mos t’a zgjas shumë, nga arbreshët e Zarës janë shquar shumë emra, qe nga shkenca, artet, politika e deri në estradën muzikore. Familja Dashpali, pra fëmijët e poetit dhe muzikologut Shime Deshpali, Valteri, Pali, Maja sot praktikisht dominojnë në skenën muzikore të Zagrebit dhe të Kroacisë...”.

Simbolet e dashura të Shime Deshpalit, por edhe të krijimtarisë tij janë atdheu dhe flamuri. Madje për këtë të fundit Nasho Jorgaqi na tregon një ngjarje që poeti ja pati treguar vetë dhe që do të ketë ndodhur aty nga viti 1971, në Arbneshtë të Zares: “...Kam qenë jo më shumë se katër vjeç, kur gjyshi më ka marrë për dore, më ka çue rrazë një lisi të naltë të katundit dhe m’ka qitë prej prazmit nji flamur kuq e zi: - Hyp n’majë t’lisit, - m’urdhnoj dhe m’dha flamurin n’dorë. Atë ditë frynte erë dhe degët e lisit lëkundeshin. Po unë s’kam dasht me ditë. Jam ngjitë n’majë tu kacavjerrë deri dera sa kam nigjue zanin nga poshtë: - Ndal! Lidhe flamurin në majë t’majës... Kisha me vedi shpirtin e arbneshit. E thom tash këtë se atherna nuk e kuptojsha... M’pa mir kur e lidha dhe m’pyeti: - Shikon si valvitet? Nga valvitet nga juga a nga veriu? ...Nga deti a nga toka? - Nga Deti, - i them menjëherë. - Të lumtë! - ndigjova zanin e tij, - po shikoje mirë dhe gëzohu... - Kah valvitet flamuri, - më thotë, - asht Arbnia, paradheu i jonë. Kte mos e harro kurrë...!”.

Gjithë motet e tij të jetës prej 84 vjetësh i kaloi në fshatin Arbnesht të Zarës, mes vëllezërve të tij të një gjaku, të një gjuhe duke folur shqip dhe duke menduar për atdheun e të parëve, sepse dikur pati thanë: “...Unë jam mjellma e arbneshtëve këtu, që po këndo. Atëherë si mund të iki prej këtu? Këtu i kemi të tana gjanat të vyeshme që kemi sjellë nga Arbnia, shpirtin fisnik, gjuhën, shpijat plaka, oborret me lule...”. E me këtë ndjesi të ëmbël, një ditë të ftohtë janari të vitit 1981, mbylli sytë përgjithmonë në fshatin e tij të lindjes në Arbnesht të Zarës i paharrueshmi poeti dhe krijuesi i mirënjohur arbresh Shime Deshpali. Mendoj se kjo figurë e shquar e letërsisë së arbreshëvë të Zarës, duhet të trajtohet në tëkstat tona shkollore krahas poetëve të tjerë arbreshë të Italisë që studiohen sot, sepse ai la një vepër, ai la një emër, ai la një zë të bukur që vazhdon të gjëmojë edhe sot, brigjeve të detit dalmat.

Ftesë

Me rastin e 106-vjetorit të Kuvendimit në Krivovë të Lepenicës për Luftën e 1920-ës, jeni të ftuar në përrurimin e pllakës përkujtimore.

DATA: 24.05.2026 | ORA: 11:00

NGA GRUPI NISMËTAR LEPENICË.

MASTERCLASS

MBI VEPRËN
'SKËNDERBEIDA'

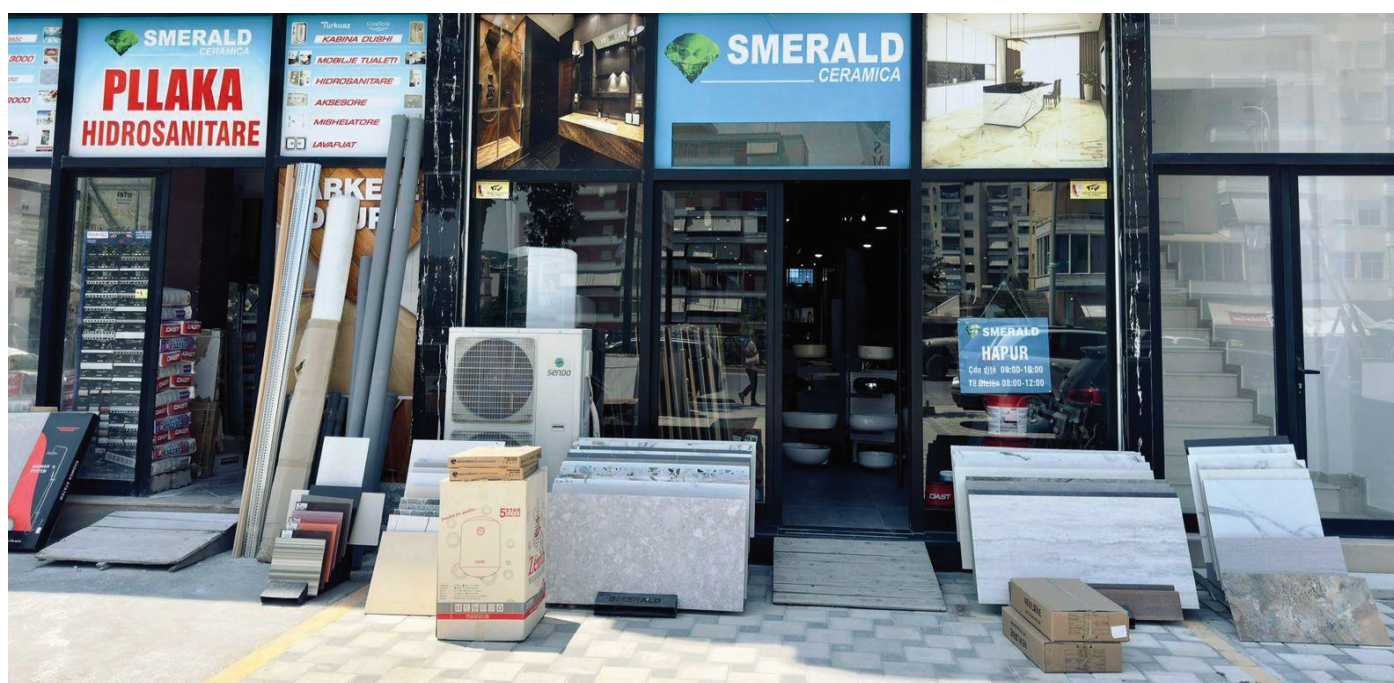
POEMA E PARË EPIKE E LETËRSISË EUROPIANE
E SHKRUAR NGA NJË GRUA, MARGHERITA SARROCCHI (1623),

personalitet i jashtëzakonshëm i Italisë së kohës. poete, matematikane astrologe,
fizikante, anëtare e Accademia degli Humoristi, Romë, Accademia degli Oziosi, Napoli,
mike e Galileo Galileit, Torquato Tassos, Alessandro Tassoni etj.

Kursi mbahet nga studiuesja e mirënjohur Olimpia Gargano,
Universitë de Nice Côte d'Azur, që merret me imazhin
e Shqipërisë në Europë shek. XVI- XX,

26 MAJ, ORA 09:30

BIBLIOTEKA KOMBËTARE E KOSOVËS "PJETËR BOGDANI"

Tek "Smerald Shpk Vlorë" me President Mihal Selimaj, do të gjeni llojshmëri materialesh si: pllaka të dimensioneve të ndryshme, pajisje hidrosanitare, aksesore, tulla për oxhak, mozaik shumëngjyrësh, koll, fino, stuko, etj., por mbi të gjitha një shërbim të shpejtë, cilësor e me kulturë.

Ju mirëpresim në ambjentet tona me shumëllojshmëri materialesh sipas gustos dhe shijes suaj dhe me çmim të arsyeshëm.

Adresa: Rruga Transballkanike, pranë rrethrotullimit të Omones. Magazina qendrore në hyrje të Nartës. Vlorë, Albania. Tel: 00355/67202359 / 00355/682040290 / FB: Smerald Shpk Vlore